

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИС-
ТЕЦТВА, НАУКИ Й ГРОМАД-
СЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

Юрій Клен: Жанна д'Арк . . .	619	О. Переяславський: Зовнішня	
Евген Маланюк: Квітень . . .	624	Монголія	656
Сергій Кушніренко: * * * . . .	624	Devius: Франція на переломі . . .	669
Психопортрет	625	Л. Б-о: Еспанія в крові і в огні .	681
Б. Мінхгавзен: Зузу і Люлю . . .	625	О. В.: Проклята золота середина .	687
Жан Жерар Флері: Вільна лю- дина в Совітах	636	Роман Юнак: Велика глуша . . .	689
В. Дальній: Солодкий Горький . .	647	М. Л.: З пресового фільму . . .	693
В. Морозович і Андрій Марченко: Справа церковного відродження .	649	Бібліографія	695
		Від Адміністрації	698

РІЧНИК IV
КНИЖКА 9

ТОМ III
ВЕРЕСЕНЬ

1936

Адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове conto П. К. О. 500-371.

ВЖЕ ВИЙШЛА НОВА КНИЖКА

Д. М. ДОНЦОВ

НАША ДОБА І ЛІТЕРАТУРА

ст. 176 формату „Вістника“

Ціна зл. 4 без пересилки

Відновляйте передплату

на 1936 рік

на **ВІСТНИК**

Передплата на „ВІСТНИК“

в краю виносить:

квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23

платні з гори. Ціна окремої книжки — зл. 2.20.

Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій валюті. Ціна окремої книжки — зл. 2.50.

Передплата на „Квартальник Вістника“ з пересилкою: в краю — річно зл. 5 платних згори, для заграниці зл. 7. Передплатники „Вістника“ платять половину.

АДРЕСА: Львів, Чарнецького 26 м. 21.

ЧЕКОВЕ КОНТО 500.371.

В Адміністрації Вістника можна дістати слідуючі книжки:

Д. ДОНЦОВ:	Націоналізм	Ціна	5.00 зл.
„	Наша доба і література	„	4.00 „
„	Леся Українка поетка українського рісорджімента	„	1.00 „
„	Підстави нашої політики	„	2.00 „
„	Маса і провід	„	1.00 „

III
П 12531/1936
Р. 4 кн. 9

Юрій Клеп

Жанна д'Арк

1

Золоті поля Шампані,
Рідні камені й кущі,
Ще з дитинства добре знані,
Крик чабанський уночі.

Дим вечірнього багаття,
Із дупла солодкий мед
І широкого латаття
Розпанаханий намет.

Колисали твою весну
Хвилі спілого вівса.
Тільки глянь — і все воскресне,
Бо на всьому ще роса.

Там над обрієм тополі
Виростали в чорний мур,
Щоб тебе замкнути в колі,
Де діди жили без бур.

Але що це, що це? Світло,
Труби, сурми, зброї жар.
Там, де яблуня розквітла,
Хтось розбрискав срібний чар.

Що то за ясне видіння?
Чи то яблуневий цвіт,
Чи у білому горінню
Зносить янгол жезла віт?

»Ти, яка пасла отари,
Геть іди від мрійних меж!
За собою, наче хмари,
Збройні сили поведеш.

Львівська державна
бібліотека

№ П

4278

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Слухай Божого наказу:
 »Ти, яка в житті своїм
 Не кохала ще ні разу,
 Покохаш битви дим«...

На селянську просту, Жанну,
 Що не вміє вести рать,
 Наче на Пречисту Панну
 Сходить грізна благодать.

2

Білий лицар на чорнім коні
 І на прапорі білі лілеї.
 У полях таборів вогні.
 Це вона... це вона!.. а над нею,

Наче подих розтерзаних хмар,
 Розгораються ясні заграви,
 І шолом пломеніє, як жар,
 У промінню Господньої слави.

В темну гущу ворожих полків
 Чорний кінь понесе войовницю!
 О, згадай, як на лоні ланів
 Під косою лягала пшениця!

Ти, що, гонячи в море біду,
 Розметала волосся із шовку,
 Ізгадай, як колись череду
 Боронила від сірого вовка.

3

Наче пісня золота
 В темнім лоні скрипки, я дрімала.
 Ти схотіла, Діво Пресвята,
 Щоб твоя мелодія звучала,

І торкнулась тихо струн —
 Тож тепер вона гуде, співає,
 Мов залізо, що дробить чавун,
 Бе на сполох по цілому краю,

Кличе, кличе, наче дзвін,
 І жене у поле пінні хвилі,
 Що крізь тишу лагідних долин
 Мчать, шумуючі камінні брили.

4

Христос кохав ті лілії у полі,
Що сріблом крешуть у ночах.
І ось вони, як вічний символ волі,
Цвітуть на димних прапорах.

Геть від сліпучих дій і сурм історії
Поважним кроком ти пішла
Крізь тиху сутінь реймського собору,
В легенду синю, як імла.

І в дні, коли зависне п'ятьма чорна,
Немов жалобний, смертний спів,
Ти світиш нам, як чудо неповторне
На дальнім обрії часів.

5

Десь у травах рілних піль
Моя доля тихо спала,
І в прибої дальніх хвиль
Не гула ще пісня шалу.

І життя було — як книга
Нерозкрита між долонь.
Але меч Архістратиґа
Враз моїх торкнувся скронь.

Я почула поклик труб,
Димом ябуні зацвіли,
Листя йржаве вронив дуб,
І жита зачервонили.

Та не злоті килими
Стлала хвилями пшениця:
То під страшний рев сурми
Люди йшли на косовицю...

— — — — —

Не стинайте же лозу!
Чиж не з Божого воління
Запалила я грозу?
Виж корчуєте коріння...

Невидющі і глухі!
Ви піймали вільну птицю,
Наложили вже вільхи,
— Так палітьже чарівницю!

Ще мала я босоніж
По струмках плескучих бігла:
Сполошуж і у вогні
Мою долю перестиглу.

Тихо я зійду на стос,
І вюнкі, тремтливі квіти,
Заплітаючись до кос,
Будуть буйно багрянити...

6

Мій попіл впав вогнем на ниви,
Зацвівши у хлібах.
У найзавзятіших очах
Іскриться дух мій бунтівливий.

І кров моя вином причастя
Просякши кожну плоть,
Зуміла млявість побороть
І в серце запалом запасти.

Повіки я в моїм народі
Безсмертна і жива.
Шумить овес, росте трава,
Гудуть про Жанну тихі води.

7

Пролетіли літа і століття.
Ти неначе приснилась ві-сні.
Та, як яблуня, що на весні
Розкидає уквітчане віття,

Ти на душі і юні серця
Осипаєшся радісним квітом.
Де майнула ти метеоритом,
Загорілися білі сонця.

Геть у поле! Чи знайдете Жанну,
Яка вяже нам долю в снопи?
Мчіться геть. У степи, у степи,
Де співає їй вітер Осанну!

8

Не нам твої видіння срібні
І яблуневий чар.
Роки родючі та безхлібні
Дала нам доля в дар.

Не нам являв у яснім громі
Архангел віщі сні.
Нам тьмяне золото соломи
І простір царини.

Ми йшли шоломами зачерти
Води з незнаних рік.
Віщує знов негоди й смерті
Лихий пташиний крик.

З озер печалі й плачу лине,
Тужніш як пісня стріл,
Смутне ячання лебедине
Під древній плескіт крил.

9

Не Шампані квітчасті лани,
Не Вогез покарбовані гори,
А розпачливий сон далени
І сарматські широкі простори.

Дикий посвист рознузданих воль,
Вохкий запах лози у болоті,
І нестриманий порив тополь,
Що заносяться в небо у льоті.

Але полумя плеще з рогів.
Погибають літа у недугах.
Знову брешуть лисиці між нив,
І вовки скавучать по яругах.

Чиж прискаче в зелені дуги
Рятівниця, незаймана Діва?
Бо забракло мужської снаги
У країні Господнього гніва.

Марно кидаю поклик полям:
Де Ти, Жанно, о Жанно, о Жанно!
І сміється у відповідь нам
Тільки північ лунка і туманна...

Евген Маланюк

Квітень

Твоя, що майже смертна, тиша
 Не впокорила й не лягла
 Глухою тінню. Ні, скоріше —
 Війнула помахом крила,

І ввесь — увага, ввесь — напруга
 Я прислухався і тремтів
 На голос матері і друга,
 На дівчини далекий спів.

І от розпалася завіса
 Туману, снігу, самоти:
 За смугою тонкого ліса,
 За сизим виднокругом — Ти.

Ти, що незмінна, як стихія,
 Крізь простір в привидах і снах —
 Зростаєш, близшаєш і вієш,
 Як спів Сольвейги, як весна.

21. 4. 36.

Сергій Кушніренко

* * *

Живеш немов твердиня серед моря.
 Та й тут чужі тобі бурунні шуми.
 Солодкий шпиль проходить также скоро,
 Як смерченосні подихи тайфунів...

В смугляві ночі й злотопері ранки
 приходять з вітром кораблі вантажні,
 Ти їх не ждеш і серця твого брами
 Ані один пірат ще не підважив...

Все дивишся глибокими очима
 В запінену-барвисту безконечність,
 Де обрій стогне й подувом шпарким
 Троюдить вітер табуни далекі...

Життя просте, та стільки в нім захоплень!
 Буває час, що й ти на своєму лоні
 Трагічно руки молоді заломиш

І ждеш когось жагучого, палкого... —
 Дарма. Жує вода пісок розмоклий,
 Бушують хвилі і... нема нікого...

Сергій Кушніренко

Психопортет

Олена Теліга

Природньожива, мов потік балакуча,
 Залюблена в ритміку соняшних днів.
 Хоч пройдений шлях — це кряжі, навіть **кручі**,
 Обличчя не знає: що смуток, що гнів.
 Глибоко в душі вся іржа, вся гірчавінь —
 Вона ж молода і фіглярно-струнка!
 І ось в елегантських, майстерних рядках
 Прибоем хвилює життя надпочате.
 В очах ще дитинство і танці і сальта,
 Так близько ще жарт і палкий каламбур...
 »Чекайте! Ні матери вдома, ні тата,
 Закурим?«

Б. Мінхгавзен

Зузу і Люлю

Зузу Карнавалє виймає червоний штифтик з своєї торбинки з крокодилової шкіри і малює собі уста à la Joan Crawford.

Потім пудрується, наслинює палець, щоби надати поліску віям і з задоволенням дивиться в зеркальце. Вона чується сьогодні дуже гарною, в своїм малім чорнім *tailleur* з буфлястими рукавами і в своїм аннамїтськїм капелюсі, насаджєнім на бакір на вогнистих кучерях.

І всеж вона в розпачі, вона казиться з люті, бо не навидить чекати, а чекає вже добрих двацять хвилин.

Вчора призначила побачення Люлю д'Альбер в Прекателян о пятій годині. Будучи жінкою дуже точною, вона прийшла о пів до шостої. А ось вже за десять хвилин шоста, а сеї неможливої Люлю досі нема.

— Тим гірше, — говорить до себе Зузу, — коли за десять хвилин вона не зявиться, я всідаю до повозу і вертаю до Парижа! Колиб я була її чоловіком, ах, якби я її лупила!

Але в туж мить, як вона хоче покликати кельнера, щоб заплатити йому за свою філіжанку чаю, вона бачить, як з самоходу висідає молода жінка, убрана й зачесана, як велить остання елеганція: малий чорний *tailleur* з буфлястими рукавами, аннамїтський капелюх, насаджений на бакір на вогнистих кучерях.

— Люлю, моя кохана, — скрикує вона, — яж чекаю на тебе вже від години! Нарешті!

— Так, — каже Люлю, — нарешті. Але скорше я не могла прийти, бо ми мали надзвичайні збори, розумієш?

— Спірітистичні? — цікавиться Зузу.

— Ні, ох! ні, — обурюється Люлю, — спірітизм, що за дитинство! Так звані окультні науки сеж дурман для буржуазії, як релігія була впродовж віків дурманом для народу.

— Ну, знаєш, всеж таки є нерозгадані явища. Не знаю, чи се телепатія, чи тваринна електричність, чи щось інше, але я маю тітку, що мешкає в Беррі і ся тітка...

— Не вірю в сі дурниці, — перебиває Люлю. — Все се брехливі вигадки капіталістів. Колиб ти, як я, була в Росії, ти се зрозумілаб. В Ленінграді і в Москві я бачила чудові протирелігійні музеї. Коли виходиш з них, то розумієш до якого степеня нас пошивали в дурні!

— Так, так, — відповідає згідливо Зузу, — я знаю, що нас вчать масу річей, в які не можна вірити на сто відсотків. Я теж тої думки, що треба йти з духом часу. Наприклад — я не вірю в янголів, на правду не вірю в них. Хоч, очевидно, я вірю в Бога.

— І ти не маєш рації, — відповіла Люлю.

— Якто я не маю рації?

— Цілком певно, що ти не маєш рації, бо вже остаточно доведено, що Бога нема!

— Ой! не кажи так, — жахається Зузу, — се тобі принес нещастя. Є річі, яких не вільно заперечувати. І навіть Бергсон вже зачав вірити в безсмертність душі. Я чула се від самого Андре Моруа!

— Також щось, — дується Люлю. — Бергсон підкуплений капіталістами, тими двіста родинами, які тримають в руках богатства Франції, людьми твоєї кляси!

— Я нічого не знаю про ніякі двіста родин, — слабо борониться Зузу.

— Знаєш, знаєш, бо до них належиш, я бачила тебе на списі. Може не тебе особисто, але твого швагра, барона Жака Карнавале, одної з підпор нашої фінансової аристократії!

— Відколи я повдовіла, я на смерть посварилася з Жаком. Коли ми стрічаємося в неділю на вечері в моєї тещі, ми ледви відзиваємося до себе! Се просто смішно, до якої степені нетерпимо себе взаємно в родині.

— Бо живете без ідеалу: ви думаєте лише про гроші. Відколи я прочитала Капітал Маркса, я зрозуміла цілу небезпеку, яку представляє гріш в приватних руках. І я заявила недавно Шарлеві, могому чоловікові, що я щаслива

але насправду щаслива, що ми не маємо вже більше ні гроша.

— Ви аж так зруйновані? — запитує Зузу з милою недовірчивістю.

— Себто ми живемо в останній нужді — пояснює Люлю. — Сього літа, я і Шарль, ми постановили, винайти малесеньку яхту, і податися, з кількома приятелями, до Португалії, де можна жити за безцін. Перебувати в Лянце нас за дорогого коштує. Ми хочемо замкнути замок і відправити цілу службу, навіть садівників. Я не жалуватиму за ними, бо зрештою всі ті люди завше нас обкрадали, а крім того мені не подобаються їх переконання, вони страшні реакціонери. Щойно вчора оповідав мені Зігфрід...

— Але хто ж то є той Зігфрід, про якого від деякого часу ти тільки й говориш?

— Зігфрід? — скрикує Люлю, — сеж той хлопець, з яким я їздила до СССР. Чудовий, блискучий, просто геніальний хлопець! Він відслонив переді мною безмежні овиди; я саме вечеряю з ним сьогодні, щоби здати йому звіт з наших пополудневих зборів.

— Яких зборів?

— Зборів Жіночого Комітету Червоних Передмість. Нас є трицять в сім комітеті, княгиня д'Ельбеф, моя кузина Шатору, дві малі д'Агійон, Мімі де Дрісоль, леді Вотердринк, одним словом, було дуже мило і я передчуваю, що ми ще доконаємо великих діл. Зігфрід має дуже добрий вплив на мене. Давніше я цікавилася тільки сукнями і капелюхами...

— Він дуже гарний, твій капелюх!

— О! се старий від Агнеси, я його тігаю вже від місяця, бо не маю иншого. Я навіть не маю часу, щоби заглянути до Менбоше, щоби спробувати сукню, про яку тобі говорила. Ти тепер розумієш, я дуже занята, я працюю, я не журюся більше фаталашками! Коли Зігфрід показав мені в Москві всіх тих жінок, що будують новий все-світ, я зрозуміла, де мій шлях. Замість хлюпатися в кориті буржуазних забобонів, як всі ви, я навчилася ширяти в воздушних просторах. Так, моя люба, ширяти і власне Зігфрід е... якби то сказати... мій пільот. Якби ти знала, який він коханий, сей хлопець! Правдиве чудо. Він має всі прекрасні прикмети, він такий здібний.

— А він гарний?

— Красунь! А ось поглянь, я маю його світлину, яку зробила в Москві.

Люлю протягає Зузу моментальну знімку мавзолея Леніна. Біла фундаменту видко великого за шпилькову головку, хлопця в спортовім убранні.

— Бачиш, се він, — пояснює Люлю, — се на другий день по тім, як ми слухали Сталіна в опері. Саля вигиналася під оплесками, а ми — я і він — ридали з зворушення і цілувалися з сусідами, кіргізами, що приїхали з степів центральної Азії навмисне, щоб почути його.

— Ах! Я й не знала, що він так добре співає, сей Сталін!

— Алеж ні! Також помисл! Він не співає, — обурюється Люлю, — він виголосив промову про плян семої п'ятилітки, що почнеться в 1975 році, оскільки собі пригадує. Се буде потужне, потужне. А нині у вечері, по обіді, Зігфрід і я, йдемо на висвітлення одного совітського фільму про конструкцію тракторів на Україні. Буде весь Париж і наша президентка, княгиня д'Ельбеф розіграватиме на льотерії портрет Леона Блюма. Се чудово, се захоплююче!

— А перед тим, де ти з ним обідаєш?

— Ах! Все одно де; в малім bistro, бо бідолаха страшенно бідний, він просто...

— А чомуб вам обом не прийти обідати до мене? — пропонує Зузу. — Мені цікаво булоб його пізнати.

— Неможливо, твій дім не сподобавсяби Зігфрідові, він стопроцентовий комуніст, він має жах перед виставністю.

— Виставність? Що за виставність? У мене нема ніякої виставности, але коли ти хочеш, то я прикажу подати обід в сальонику, на горі, на бріджовім столі. Се виглядатиме дуже скромно. Чим займається він, твій Зігфрід?

— Нічим. Яж тобі кажу, що бідолаха гине з голоду.

— Але коли він нічим не займається, то треба ним зайнятися, — скрикує Зузу. — Побачиш, я вже ним займуся. Я йому знайду якесь заняття. Чи він жид? Се улегшилоб справу, бо Гольдліби мені дуже віддані.

— Ох! ні, — зітхає Люлю, — на жаль він стопроцентовий арієць, щоб ти знала. Він баварець і мусів тікати з Мінхену переслідуваний «наці»-ми. Вони поломили йому два ребра і три зуби.

— Алеж се неможливе! Се просто драматичне! Конче мусиш його сьогодні до мене припровадити у вечері. Я можу дуже багато зробити для нього. Отже, згода, о пів до девятої в мене, авеню Габріель!

*

*

*

— В мене обідає один приятель комуніст, — пояснює Зузу покоївці. Сьогодні увечері я не вложу моїх перел.

Але щоби вшанувати свого гостя, вона вбрала домову сукню червоногорячу, як вогонь à la III-ий Інтернаціонал.

— Яка ти гарна, дорога, — скричала Люлю, — входячи в товаристві свого баварця. Ти чарівна! Правда, Зігфріде, моя приятелька є кохана!

— Ach, oui, ach, sehr schön! — вимовляє з трохи недотепною усмішкою Зігфрід.

Се дужий парубчина з плечима атлета, з рожевим обличчям, ясний блондин, з трохи припльашеним носом і очима незабудьки.

Має вишукані манери і добре заховується при столі. Підчас обіду їсть не багато, говорить ще менше і п'є лише воду. Зузу знаходить його дуже апетитним і цілком на її смак.

— Твій приятель дуже коханий, — звіряється вона Люлю, сама наливаючи каву, бо се виглядає скромніше. — Кілько тобі кусників цукру?

— Дякую, я не хочу кави, — відповідає Люлю. — Ми, Зігфрід і я, мусимо вже йти. Ми страшенно спізнилися, фільм мабуть вже давно почався.

— Зачекай ще трошки, я переконана, що пан... я хочу сказати, товариш Зігфрід, має охоту випити каву, — протестує Зузу. — Правда, товаришу, ви випете кави з арманіюком, або з старим шартрезом ще з часів перед розв'язанням конгрегацій? І напевно викурите теж цигару? Ось, з тих прошу взяти. Вони ліпші від сих маленьких.

Зігфрід з насолодою закурює величезну корону і заявляє, що його зовсім не кортить йти до кіна.

— Якто? — ображається Люлю, — ви просили мене затримати місця і відкликати обід в Ambassadeurs, щоб йти до кіна, і тепер вже не хочете? Коли ви в тій хвилині не підете, я піду сама!

— Ach, добре, як ви хочете, ви підете самі, — вимовляє з досконалою незрушністю молодий німець, смочучи свою цигару. Я ще трошки тут з мадам бажаю залишитися.

— Гаразд, лишайтесь, — мимрить Люлю, з кепсько стриманою лютю — лишайтесь, коли волієте капіталістичне середовище від такого архитвору пропаганди, яким є фільм Піскатора!

— Добре, добре, він лишиться і прийде туди до тебе пізніше, — піддає думку Зузу, з чарівною усмішкою.

— Він не прийде до мене, — кричить Люлю, — не потребую його, можеш його тримати скільки хочеш, коли се тобі справляє приємність!

З очима повними сліз вона встає і виходить, тріскаючи дверима.

— Ся мила маркіза нині трохи нервова, — з глумливою міною зауважує Зузу, — вона завше мала трохи тяжку вдачу, як Бог знає відколи пристаю з нею. Коли ми були

малі, ми вчилися разом. Себто я була в низших клясах, коли вона була у висших. Очевидно, дуже часто я з нею не бачилася. П'ять чи шість літ різниці в тім віці — се дуже багато. Родичі сеї дорогої Люлю були безнадійні монархісти і ретрогради, тоді, як моя родина — ах, була така республіканська! Мій прадід Роберт Карнавале, що був теж прадідом мого бідного чоловіка, бо мій бідолаха-чоловік, якого я втратила вісім літ тому, був моїм кузином, — отже наш прадід був переконаним етатистом, а коли вмер в 1866, то лишив всі свої збори і свій будинок місту Парижові, а місто Париж зробило з того музей. Ви були в Музеї Карнавале, товаришу?

— Аш, так, дуже еротичний, там є пояс чесноти!

— Алеж ні, — відкикує Зузу, — се в Клонї; музей Карнавале — се музей революції. Ми в нашій родині, все були революціонери. Люлю хоч і оповідає вам про свободу і права людини, але сама не тямить, що се таке. Треба мати революційну традицію, а вона її не має. Крім того, вона така нетактовна! Чи ви не зауважили діамантову брошку, яку вона вложила, щоб йти на фільм Піскатора? Такі річі мене просто обурюють, се така облуда, чи ви не уважаєте? Але не говорім завше про неї, не варта вона того. Ся бідна дівчинка, цілковито не зрівноважена, ніколи не знала чого хоче. Я цілим серцем її жалую і запевняю вас, що коли стільки людей від неї відвернулося внаслідок різних історій, то я, я боронила її до кінця. Але вона зовсім не є якийсь потвір перверзности, се просто істота, в якій губа ніколи не замикається, ніколи! Істота без снаги і без волі. Вона така лінива, що цілими днями може не митися, і мені здається, що їй в цілм житті не притрапилося ще прочитати до кінця якусь книжку. Їй вистане лише розгорнути якусь, щоб умліво заснути. Майже як дитина! Мені так жаль її! Скажіть, дорогий товаришу, ви напевно масу читаете?

— О, ні! — відказує Зігфрід, — не масу, я не люблю богато.

— Отже в такім разі ви захоплюєтеся музикою, всі німці кохають музику! А танці? Чи ви любите ганці?

— Аш! Так, се, я кохаю, — викрикує Зігфрід, знаєте в Мінхені, я працював в *Nacht-Lokal*, такий кабарет. Я, я був дансер для дам, а мій брат Фріц був дансер для панів. Але вони забили його, бідний Фріц, з політичних причин, бо він був дуже відданий Ремові. Я, я не був, о ні! Зовсім ні, але всеж мусів виїхати, і одна американська дама мене спровадити в Москву, а потім в Париж я приїхати, і друга дама зі мною в Москву їхала, і ось так я кілька разів робив подорож. Там, в Москві, дуже милі,

коли приїздити з дамами, і маркіза д'Альбре надзвичайно задоволена була. Ви не хочете їхати до Москви зі мною?

— До Москви... У двох... Ви і я... — Зузу трохи збентежена. — Ні, ви знаєте, я... я ще ніколи не подорожувала з мужчиною. В моїм середовищі сього не робиться.

— *Aber doch!* — каже Зігфрід з трохи ображеним виглядом, — у вас багато буржуазних забобонів, треба покинути забобони, інакше я, я змушений покинути вас. Я піду до готелю Крільон або Ріц, і знайду багато дам комуністок, які в тій хвилині бажалиби виїхати зі мною, *verstehen Sie*, ви розумієте?

— Так, так, — захоплено потакує Зузу, — я розумію вашу точку погляду. Але я... я гадаю, що я ще не досить переконана в... усіх тих річах... Може зчасом...

— Нема часу до страчення, як сказав Сталін, — заявляє Зігфрід. — Але послухайте мене. Я, одну річ вам пропоную. Ви зі мною в тій хвилині до *Boeuf sur le toit* підете, ми порозмовляємо, а по півночі, ви дасте відповідь. Добре?

— Згода, товаришу, — скорилася Зузу. — Так, так, я гадаю, що можу піти з вами до *Boeuf*. Се роблять, се цілком випадає. Дайте мені лиш час вратися в чорну сукню і вложити капелюх.

В *Boeuf sur le toit* Зігфрід так чудово танцює, він такий милий, такий повний уваги, такий обачний, що постановою Зузу не їхати з ним до Москви вже сильно захитана.

— Ні, ні, Зігфріде, не наставайте, — борониться вона для форми. Колиб подібний прецедент вже трапився в родині, я можеб і не відмовила. Але, на правду, ніколи ще ніюдин Карнавале не їздив до Москви! А крім того, подумайте, що сказалиби в Парижі, коли довідаються, що... що я виїхала в товаристві *gigolo*.

— Я не є *gigolo*, — холодно відповідає Зігфрід, — я комуніст, а се велика ріжниця! А крім того, коли ви робите стільки *chichis*, то я завтра леді Вотердринк пропоную їхати.

— Що! — скрикує Зузу, — сій старій вар'ятці? Алеж, мій Зігфрідку, се неможливо, цілком неможливо, просто смішно! Вонаж не може їхати до СССР, бо вона росіянка з походження, вонаж була нічним метеликом в Петербурзі впродовж двадцяти років. Ні, позвольте мені подумати ще одну хвилиночку.

— Гаразд, але де ви хочете думати? Я волю Шехеразаду, я зробився дуже парижанин і люблю міняти льокалі.

— Серед орієнтальних драперій і блакитних світел Ше-

хера зади Зузу чується чимраз більше звязаною з справою III-го Інтернаціоналу, а коло четвертої рано, вона признається Зігфрідові, що думка про виправу до країни совітів її вже зовсім не лякає.

— Лише, — додає вона, — заким рішитися остаточно, я хотілаб упевнитися, що скірка дійсно варта за виправку. Ви мусите мені наперед показати альбом з світлинами. Ви напевно маєте його в себе?

— Так, його маю, — відказує Зігфрід, — завтра я вам їх принесу.

— Чому завтра? — дивується Зузу. Чи ми не можемо поїхати оглянути їх зараз? Немає часу до страчення, як сказав Сталін. Де ви мешкаєте, товаришу? Де є ваша »ячейка«?

— Якто »ячейка«?

— Ну так, ваша комуністична »ячейка«. Чи мешкання большевиків не називаються »ячейками«?

— Ach so, ich verstehe, я розумію. Ага! ви хочете побачити мою »ячейку«... Алеж я... я не мешкаю сам в моїй... ячейці, розумієте? Її уступила мені містріс Бромптон Гол, по нашій подорожі до Москви, а містріс Бромптон Гол, хоч до Америки завернула, в мешканні свого сина залишила, Радкліфа, щоб я займаюся його вихованням в дусі марксизму.

— Маленький Радкліф, я припускаю, не мешкає в одній кімнаті з вами?

— Nein, nein! Радкліф в другім крилі мешкання, а я в кімнаті містріс Бромптон Гол є, бо містріс Гол сказала, що їй приймність, коли я сплю в її ліжку, навіть коли її там нема. Дуже сентиментальна, ся містріс Гол, правда?

— Дурна, — заявляє Зузу, — вона просто ідіотка, ваша містріс. І я не розумію, як може перешкодити мені перегортати альбом з світлинами ся дитина, в другім крилі помешкання? Ось, беріть сі гроші, заплатіть рахунок і ходім звідси!

* * *

»Ячейка« містріс Бромптон Гол міститься в стайні, але в стайні, вибудованій Мансаром, в почеснім подвірі одного історичного будинку Сен-Жерменського передмістя. Удосконалюючи твір Мансара, містріс Гол перемінила стайню в найбільш комфортове мешкання. Оздобила його деревними накрустаціями і обиттями, і меблями з часів регенції та урядила там з півдесятка лазничок.

— Не робіть галасу, — шепоче Зігфрід до Зузу, відчиняючи ключем Яле вхідні двері. Радкліф, щоб нас почути не міг.

Він натискає електричний гузик і засвічує світла, схо-

вані у великих алябастрових вазах, що оздоблюють нижи у вестібюлі з рожевого мармору. Потім дає знак Зузу слідувати за ним до сальонику, цілого з короманделського ляку і скелистого кришталю.

Але нагло зупиняється, наче скамянілий і витискає з себе майже непритомним голосом:

— Затримайтеся... не входіть... Йдіть геть, раз-два!

— Також щось! А то з якої рації? — відповідає Зузу.

І з відвагою, яку дає спожиття кількох фляшок шампану Помері з 1923 року, вона відштовхує на бік Зігфріда і рішучо входить до сальонику.

Але зявище, що стало їй перед очима, не могло й її залишити байдужою: на ліжку з сірого сатену, спить мирним і глибоким сном Люлю д'Альгер.

— О! — скрикує Зузу, — о! Се вже занадто! Що ти тут робиш, ти?

— А ти що робиш тут? Я в Зігфріда, а коли я в товариша Зігфріда, я в себе дома, правда, Зігфріде?

— Себто... — мурмотить молодий німець, — я... я на правду тут не в себе... Се дім товаришки Бромптон Гол. Але як... як дісталися ви сюди?

— Кризь вікно, — пояснює Люлю, — я вдрапалася на мур, се дуже просто. Вийшовши з кіна, я почувала таку розпач, мене дусила ціла хмара соціальних питань, і мене так шалено кортіло поговорити з вами на тему тих поважних проблем... Але тепер бачу, що вам приємніше буржуазне товариство.

— О! я зникаю, дорога маркізо, — шорстко заявляє Зузу. — Ясна річ, що розмова правнучки якобінців не може ривалізувати з конверсацією аристократки, кастелянки з Лянже.

— Я не є кастелянка, — відпаровує Люлю. — Ми віддаємо Лянже державі, щоб не платити податків. Але я знаю когось, хто мешкає на авеню Габріель і хто кожної неділі їздить в своїм Рольс-Ройсі до церкви; хто має сталу льожу в опері і хто уряджує вечері на честь посла фашистівської Італії, ха, ха, ха!...

— Так, так, але я зате знаю когось, хто лазив за Мюріцом Гольдлібом, щоби дати собі зафігувати діамантові спражки, — заявляє Зузу, — і хто була дуже ласкава для всіх Високостей, що переїздили через Париж, за що й отримала — як Гортензія Шнайдер, прізвище *Passage des Princes*!

— Се неправда! — реве Люлю, — се неправда, ніколи мене так не прозивали, я завше любила лише народ, пролетаріят!

— Льокаїв і доїзджаючих!

— Ні, народ, правдивий народ! — репетує Люлю. — Зігфріде, Зігфріде, ся жінка зневажає вас, вона зве вас

моїм льокаєм, викиньте її відсіля, прикажіть їй забратися!

— А ні! — протестує Зузу, — тепер, коли на мене нападають, я не вийду. Зігфріде, не слухайте ні слова з того, що говорить ся варіятка, — бідолаха втратила всяку душевну рівновагу, як вас вже перестерігала. Випхайте її попросту за двері, і поговорім про нашу подорож до Москви.

— До Москви?! — кричить ціла червона Люлю, — ти собі уявляєш, що Зігфрід забере до Москви тебе, паскудну буржуйку?

— Так, він мене забере.

— Ні, він тебе не забере!

— Він мене забере, будь тихо, инакше дістанеш ляпаса!

— Ти від мене дістанеш ляпаса, але він тебе не забере!

— Um Gottes Willen, бійтеся Бога, схаменіться, — кричить Зігфрід, та сеж скандал, о! тепер ще хтось йде сюди. Ach, сеж жах, es ist schrecklich!

І дійсно, чутно, як відчиняються вхідні двері, потім гук тяжких кроків по камінних плитах вестібюлю, аж на порозі сальонику з'являється якийсь рудий велитень, дужий і волохатий, як гориль.

— What is that? Що се є? Дівчинки? — питається рудий велитень з сильним американським наголосом.

— Се... се комуністичні приятельки, — змішано втручується Зігфрід. Ми... ми маємо товариські збори...

— Я не бажаю собі товариських зборів в моїй хаті, — заявляє американець, — і я не бажаю комуністів, зрозуміли? Коли маму забавляє їдження ікри в Москві, тим ліпше для старого пудла, і коли її бавить мати собі boyfriend'a, приятеля, як ви, never mind, се мені байдуже, але я не хочу комуністів! Сі дівчинки мусять в тій хвилині звідси забратися, розумієте?

— Як сміє він говорити таким тоном? — обурюється Люлю, — що за сміливість!

— Так, як сміє він? — підтримує її Зузу, — а передусім, що се за один, сей осібняк?

— Се... се містріс Бромптон Гол син, Радкліф, — загикується Зігфрід, півмертвий з переляку.

— Радкліф? Радкліф — не є малим хлопчиком? — скрикує Зузу в безмежнім здивуванні. — А, так ось що! Ви син містріс... Якжеж вона називається?

— Yes і я раджу вам виноситися, коли не хочете, щоб я вас звідси випровадив.

— Ви не знаєте, хто ми є! — кричить Люлю.

— Never mind, се мені байдуже, хто ви є, вистар-

чить, що ви комуністки, і я не бажаю собі нісенітниць в мой хаті. Йдіть, виносіться, раз-два!

— Ви є грубіян!

— Нікчемний осібняк!

— Never mind забирайтеся раз-два, — приказує Радкліф грізним голосом, — опорожніть кімнату!

Перелякані, обі жінки забирають свої торбинки і свої лиси, і роблять приспішений відступ. Але, вже з вестібюлю розлягається їх останній поклик:

— Оборонітьжеж нас, Зігфріде! Подумайте про майбутне революції, бороніть нас!

На жаль Зігфрід не відповідає нічого. Він сховався в кутку заклопотаний, як учень, злапаний на шкоді, ледви відважуючися піднести очі на хижацьку волохату постать, що — зі схрещеними руками — стоїть по середині кімнати.

Бліді і тремтячі, Зузу і Люлю переходять скорим кроком почесне подвіря і щойно на вулиці свobodно віддиhaють.

— Чи ти маєш свій віз? — питається Люлю непевним голосом.

— Ні, дуже мені прикро, — перепрошує Зузу, — я приїхала таксівою, бо я вийшла з одним комуністом.

— Так, але в сій порі, в сій ділянці ніколи нема таксі, — ляментує Люлю. Ми повинні йти пішки аж до бульвару Сен-Жермен. Тим гірше!

— Тим гірше, — повторяє Зузу, — сей американець се брудний індівід!

— Бруталь, мудь, обридливий!

— Людина без виховання!

— Се жах! — не може потішити себе Зузу, — і коли подумати що сі люди тримають в руках ціле золото світа і перемінують старі французькі стайні в мордовню, де дві порядні жінки не можуть зайти, не наражаючи себе на зневаги з боку якогось прибуду.

— Сих типів треба було прилюдно висмагати каньчуками на площі, щоб навчити їх доброго тону, — заявляє Люлю. — Моя теща не дозволилаб сим типам переступити порога свого парку, колиб їм забаглося просити позволення оглянути замок.

— Вона малаби рацію, бідна дорога маркіза, — підтакує Зузу, — колиб більше було таких жінок як вона, ми не дожилиб до таких відносин, як тепер! Куди ми йдемо, — питаюся, куди ми йдемо!.. І сей малий босче, якого ти до мене привела, се — прибуду, якийсь жидик, якого Гітлер забув повісити.

— Дійсно, — поважно відповідає Люлю. — Зігфрід се жажливий тип і я поговорю про нього на найблизших

зборах Жіночого Комітету Червоних Передмість. Він може спричинити великі прикrostи нашій партії, його треба викинути з нашої «ячейки». А коли Москва зробить запит, ми пояснимо, що Зігфрід продався реакціонерам-демократам і що взагалі він зовсім нецікавий!

З французького подав О. Р.

Жан Жерар Флері

Вільна людина в Сове́тах

I

Ось що я уявляв собі:

— Товаришу, — скаже прикордонний вартовий в довгій сірій шинелі, щільно стиснутий поясом — ви приходите з буржуазної країни. Конечно треба дати вам деякі пояснення, заки вступите в ту нову країну. Всі ми ведемо тут дуже важку боротьбу. Не легко завести рівність і досягнути добробут для всіх! Доти, доки нарід не піднесеться на таку життєву стопу, на яку він заслугоє і яку ми йому обіцяли, ніхто з нас не штовхатиме до зависти бідного, але завзятого робітника. Чекаючи на наші соціалістичні палати, провідники мешкатимуть спільно в дерев'яних бараках з товаришами, яких вибрали собі за вождів. Вони їстимуть ті самі прості спартанські страви. Нам довелося пролити багато крові. Але бодай жертви не були даремні: в нас нема вже привілеїв.

І схилиючись до мене, з огнем в очах, що легко запалює і другого:

— Товаришу, буржуа ви чи робітник, будьте нам милим гостем, бо ваші відвідини є доказом вашого зацікавлення нами і нашим життям. Але не здивуйтеся, коли попрошу вас забути в нас про пересуди, які мають свободний курс у вашій країні. Не вимагайте від нашої обслуги того пересадного піклування і тих надскакувань, що їх вимагають в деяких країнах грошовиті гості. В нас є тільки одна загально шанована вартість: праця... Не числіть теж на те, що ви зможете поласувати в нас розкішними приняттями або мешкати в палатах, в яких заспокоюють свої вигідницькі забаганки нероби та вибранці фортуни по Ньюорках, Парижах і Лондонах. Ви ділитимете з нами наше тверде життя...

— Коли не відчуваєте в собі відваги пожертвувати трохи собою для великої ідеї, якій мільйони людей віддали своє життя, то нема надії, щоб ви колинебудь зрозуміли... Тоді краще вертайте у вашу прозаїчну країну, користайте з її несправедливостей...

Згори я вже погодився на такі вимоги.

Що говорю. Я дуже цинив і цілою душею приймав ті щирі запитання. Треба мати досить простацьку душу, щоби не зворушитися палким змаганням людини вдосконалити себе, навіть тоді, коли те змагання йде блудними шляхами...

Та показалося на ділі зовсім щось инакше...

Нагло став я фігурою, великою фігурою.

Від совітської границі могого спального вагону, прибраного деревною скульптурою якогось передвоєнного мистця та немодними ярко червоними плюшами, спогадами величавої давнини — уважливі і пильні контрольори усунули обідрану юрбу мужиків і пролетарів. Їх відіпхнули з їхніми брудними клунками до „твердих“ місць.

В Москві, як тільки поїзд станув, контрольор зарядив з великим жестом обслугову моєї особи: прибігли два носії в білих фартухах, а за ними молода дівчина в береті, що виглядала на бідну студентку і ще якийсь осібняк, що пересадними привітаннями намагався замаскувати свій непривітний вираз обличчя.

В одній хвилині той останній розігнав юрбу довкола нас, роблячи мені дорогу до виходу. Він принаглював носіїв, підчас коли молода дівчина співучим голосом турбувалася про мене:

— Ви не змучені? Се така довга подорож! Але готель недалеко... Ви зможете викупатися, відпочити; сюдою прощу!..

Перед дворцем ждало авто, солідний нікльований лінкольн з гарними обрисами люксової машини.

Шофер, вклонившись мені дуже низько, заняв місце при кермі.

Осібняк, що йшов переді мною, відчинив дверцята і вклонився:

— Прошу сідати, пане!

Сам він сів біля шофера. Провідниця з *Интуриста* з пошаною заняла місце на крайчику мого сидження. Осьтак, оточений трьома штивними та поважними прислужниками, я відбував мій візд до пролетарської Москви.

Ніде не бачив я більше слухняної товпи.

Коли темна хвиля витертих плащів, кашкетів з грубої матерії зношених кожухів і шапок із брудної вовни виливалася з тротуару на їздю, брутальний і деспотичний гудок завертав боязливую юрбу на хідники, а шофер вганявся в сполошений табун.

Підчас нашого переїзду міліціонери в шоломах, застигли в довгих сірих шинелях, уступалися з дороги.

В міру того, як ми віздили в серце... міста, низькі, знищені і непривітні дома вулиці Горького (давнійшої Тверської) набирали на розмірах, росли руштовання і цілі армії малярів розмазували старі мури рожевою або охровою заправою. Від сього дома відмолоджувалися мов намальовані шістьдесятьлітні пані.

В *Охотному раді* робітники горячково викінчували два десять поверхові будинки, поменшені копії ньюйорських „билдінгс“, уже розрекламовані більшовицькою пропагандою по цілому світі під назвою „хмародерів“.

Провідник з *Гитуриста* пильнувала мене з під ока, слідкуючи за ознаками мого подиву.

Я мовчав.

На вулиці Свердлова, безсмертні замітачки в червоних хустинах зганяли з вулиць терпкий порох широким помахом рук, пересажені селянки, що косили ще уявні жнива.

Ми зупинилися перед готелем *Метрополь*, важким і величавим будинком з минулого століття. Дверник, гарний мужчина, прибраний шліфами з померклого золота, застібнутий аж по бороду в полинялий плащ, гладив собі вуси; з подивом гляділа на нього терпелива черга людей, що тутже ждали на трамвай.

Від голосу кляксону він здригнувся. Миттю підбіг до авта, але вже готелевий бой випередив його, отворивши дверцята в глибокому уклоні. Дверник надягнув зповоротом на голову шапку і сплеснув у долоні.

Через рухомі двері вискочили тоді два чи три хлопці і почали сваритися між собою, кому з них належить честь занести на гору мої валізи, мій плащ, мій фотографічний апарат і мій капелюх, що його я держав у руці.

— Guten Tag, mein Herr.

— Good morning, sir.

— Bonjour, monsieur.

Кожний з них виголошував свій привіт поважно, трівожно шукаючи мови, яка звучалаби наймиліше для моїх ух.

Завідуючий, з вихудлим обличчям інтелігента, коректно вдягнутий в чорне, широко всміхнувся.

— Чи ви мали гарну подорож? Будьте милим гостем, дорогий пане. Без сумніву бажаєте собі відпочинку... Ваша кімната вже готова. Сподіюся, що вона вам сподобається... Сюдою прошу, до вінди... Вибачте, я по вас, дорогий пане... Йду за вами... Прощу дуже.

Він пішов наперед мене. Я перейшов передсіння і ввійшов до сальону, прикрашеного обстановкою в стилі Людовика XV.

— Се автентичні меблі, — завважив завідуючий — килими з тієїж доби. Якщо бажаєте собі, я звелю здійснити покривала... любите може музику?

Куртуазним, круглим жестом він показав мені фортеп'я, що займав цілий кут кімнати.

Він відчинив двері.

— Якщо схочете закурити папіроску, можете вигідно відпочати собі тут, се курильня.

Три клубні фотелі, бібліотечна шафа з акації з маляхі-

товою вазою на горі, позначеною золотою буквою Н, короною та імператорським орлом.

— Се рештки царської обстановки.

Він пхнув перед себе ще одні двері, з двома крилами.

— Ваше бюро... Можливо захочете писати.

Стіл був величезний, зроблений з масивного дерева, прикрашений романтичною плоскорізьбою, прибраний сернами, оленьми та хортами, завалений каламарями з бронзу, лямпами та підручними касетками. В одному з кутів стояла монументальна скриня вкрита скульптурою з подібною ловецькою тематикою. На бібліотечній шафі теж бігли кудись зайці, фазани та ведмеді поміж китицями з політурованого дерева. На годиннику були теж лови з нагінкою, але тим разом в золоті. Доповнювала сю обстановку гідну якогось великого пана з останнього століття — софа з дерева і червоної козячої шкіри, оживлена опертям в шкарлаті і оправлена в темний горіх. Кавказькі і туркестанські килими притишували наші кроки.

Вкінці опинився я в моїй кімнаті, що була діскретніше умебльована. Стояло тут ліжко і висіли жахливі образи з російської школи 1900 р. Я знайшов купальню з ванною, якої зужита емалія була здається того віку, що й решта обстановки.

Ледви встиг покинути мене *maitre d'hôtel*, а вже хтось несміло постукав до дверей.

Хлопець з обголеною головою ввійшов обережно. Він глядів на мене зняковілим зором і не рухався.

— Що скажете? — говорю.

Він глядів на мене з приязним блиском в очах:

— Се я виніс на гору ваші клунки, пане!

— А так, прекрасно... Дякую.

Він пестив мене далі зором.

— Сподіюсь, що ви задоволені, пане. Якщо забажаєте собі чогось, то прошу негайно задзвонити.

Його палець показав мені ряд електричних гудзиків і він завмер у мовчанці.

В кожній иншій країні на світі я зрозумівби, що він жде на трінкгельд. Бо чи не мав я ще перед очима рекламну заввагу Інтуриста: *В СССР не дается тринкгельду!* Чи не читав тисячу разів статті, що напаятнували трінкгельд, як „капіталістичну інституцію, понижуючу людську гідність“? Ні, я далекий від наміру образити ту шляхетну людину. Безсумніву, думав я, се просто новий вияв словянської чемности, якої мені не щадили від початку мого приїзду на ту обітовану землю для чужинців. Я простяг до нього по братерськи руку:

— Дякую товаришу ваша прихильність мене дуже зворушує...

Збентежений глядів він на мою голу, щиро отверту долоню. Боязливо торкнув її кінчиками своїх пальців і мовби дістав стусана, підскочив і зник...

Пізніше, в реставраційній салі, обширній як двірцева галя, я віднайшов ті самі перестарілі „сплендори”: канделябри величезні і складні, кучеряві павуки, матові вітражі, що слабо пропускали світло для червоних рибок в басені, де знімався струмись води. На естраді тридцятка музик в смокінгах, грала передвоєнні вальси.

І ціла та відновлена велич, і ті гомінкі рефрени і ті кельнери в білих сурдутах (щойно згодом я звернув увагу на їх обштримхані долом штанці і виходжені черевики) і ті пересадно чемні готелеві директори, все те було для мене і тільки для мене — туриста, окруженого почеснями і привілеями, шляхотного чужинця, „людини з валютою“, рятівника совітської господарки; якої один трінкгельд вартував більше, аніж цілі тижні праці на службі держави.

Вязень моїх франків, я заходив з величавих саль *Метрополю* до дискретніших і більше модерних, простих кімнат *Національного готелю* або до *Савою*, де стелі були прикрашені посріблюваними китицями, а стіни — німфами з косами і газою, що спадала з рожевих перс. Якщоб я не був стрічав там американських професорів і балакливих катальонських послів, я думавби, що я опинився в одній з тих наших гостинниць, які зісталися вірні крикливому люксусові минулого століття.

Кожного вечора, ті, що не ходили на оперу або до театру з провідницею *Інтуриста*, зустрічалися в барах.

Джез робив багато галасу, щоби загірті атмосферу. Змучені видом тих самих облич, більшість йшла спати зараз по вечері.

Коли я віднаходив припадково якусь молоду американку струнку, відважну і веселу, вона повідомляла мене вже по другому танці:

— Too bad, мій побут кінчиться завтра, сідаю до варшавського поїзду!

Вдень туристи першої класи, в товаристві спеціального провідника їздили в люксусових возах до музеїв, фабрик — моделів, шпиталів і на „краплину молока“, передбачену в програмі.

Подорожники скромнішої „ранги“ відбували ту саму туру у вигідному автокарі.

Прогульки переривано в Торґсіні, крамницях для чужинців, де за франки, доляри або фунти, клієнти могли купити футра, кав'яру, малі скринки з політурованого дерева і більшість товарів, що їх бракує в Мосторґу або Універмагу Москви (листовий папір, ліпші споживчі продукти і вовняні товари).

Чужинці, що вступали сюди надто спішилися. Вони не могли завважити ні шпалірів людей, які з подивом гляділи на вибранців, що входили до раю, де вступ був заборонений пролетарам; ні нерухомої юрби, що потонула в екстазі перед крамничними вікнами.

Що третій або четвертий день, „напхані“ музикою, кав'ярм, відвідинами по музеях, білих фабричних салях і спортовому стадіоні *Динамо*, з вухами, повними ще мелодій з *Бориса Годунова* або *Князя Ігоря*, туристи оточені шоферами, підручними хлопцями та милими панянками, їхали на захід або до Ленінграду, де ждала їх така сама програма.

Перед працанням вони обмінювалися своїми останніми вражіннями.

— Ах, моя дорога, яка високоінтелектуальна атмосфера!

— Соціалістичне будівництво в повному розгарі.

— Неможливо знайти в Лондоні кращого лосося, щож до сома...

Поїзд рушав, забираючи з собою мрії таксамо мінливі, як спіралі диму.

Провідники з *Интуриста* з спокійною душею розлягалися у величавих *Лінкольнах*.

Вони виконали свій обов'язок...

„Тамті“ нічого не бачили.

* * *

Девальюація рубля аж до останніх границь спричинила в Світах велику потребу девіз для закупів і комуністичної пропаганди закордоном.

Совітський експорт був невистарчаючий. Хтось порадив:

— А якщоб ми використали цікавість, що її викликали за кордоном наше п'ятнадцятьлітнє відокремлення і наш комуністичний режим?

— Добре, але де помістити приїзжих?

— Побудуємо готелі... щож се нас коштує!

— Урядимо їх удержавленою обстановкою...

— А чим обвизитимемо їх? Нема порядних таксівок...

Не можнаж їх напихати в трамваї.

— Очевидно, що ні. Купім американські авта.

— Хай буде, але не дуже се безпечне. Люди, що приїздитимуть сюди, бачитимуть, як живе народ; се пошкодилоб нам.

— Помилка, дайте нам вільну руку. Ми пильнуватимемо їх так, що вони бачитимуть хіба те, що ми схочемо їм показати. Вони привозитимуть нам гроші і що ліпше, вониж оплачуватимуть нашу пропаганду серед них. Є тисячі способів приманювати людей: чемністю, чаром, снобізмом... Ну, а народів скажемо: „ми йдемо попереду всіх націй“. Бачите, ті чужинці приїздить подивляти наші установи“.

Осьтак повстав *Интурист*.

Було більше авторів сего пляну. Один з людей, що створили сей геніальний проєкт, звався Галюстіянец. Він був зручний. За зручний, бо його арештували за зловживання, яких допустився, коли був директором *Интуриста* в Москві.

Сьогодні, у великих столицях світу, з люксових бюр

Інтуриста виходять афіші, проспекти, зручна пропаганда в пресі.

„Приїздіть подивляти країну соціалістичного будівництва“. Вони організують реклямові подорожі за низькою оплатою і подорожі люксові.

Цікаві їдуть.

Почавши від граничного стовпа, вони подорожують як туристи-в'язні. Вони зобов'язані послугуватися носіями і автами *Інтуриста*. Вони мусять зупинятися в готелях *Інтуриста*, де їм конфіскують паспорти і звертають їх аж перед самим відїздом. Може вони побажають собі вибратися на прогульку, непередбачену в програмі їх поїздки по ССРСР? Дуже добре, але відбудуть ту прогульку автомобілем і в товаристві провідниці *Інтуриста*. Вони хочуть вже виїхати з ССРСР? Добре, але шофер, провідниця *Інтуриста* і часто ще третій осібняк відвозять їх на двірець і відводять аж до їх переділу в залізничному возі, де віддають під опіку кондуктора.

Всежтаки, якщо якийсь турист хоче сам пройтися по місті, ніхто не перешкодить йому в сьому?

Зовсім ні.

Бо в допомогу своїм ватагам дівчат, дверників, шоферів, хлопців до посилок і слуг вслякого роду, має *Інтурист* ще одного прислужника, невидного, але успішного.

Се золотий рубель.

Туристові заборонено мати паперові рублі. А тому, що золотий рубель не існує, тому, що се фікція, якої ніколи ніхто не бачив, подорожний має вступ тільки до льокалів, призначених виключно для чужинців, до каварень для чужинців, крамниць для чужинців, цирулень для чужинців, де замість уявних золотих рублів приймають добрі паперові франки, чудові здевальвовані долари і знамениті фунти стерлінґи, гарантовані Анґлійським Банком.

Може ви хочете всісти до метро, до трамваю, до одної з тих архаїчних таксівок, до речі, таких рідких, що люди ждуть на них чергою? Ну, що мусите відбути сповідь перед *Інтуристами*, де вас запитають:

— Нащо забাগлося вам сього? Беріть один з наших возів, будете почуватися вигідніше і матимете перекладчика під рукою. Ви не дасте собі ради. Що бажаєте побачити? Знаменито, дамо вам когось до товариства.

А коли ви впретесь і захочете користати з засобів льокомоції, якими користує простолюддя; коли ви є досить завзяті і підете до російської крамниці, *Інтурист*, рад не рад, дасть вам паперових рублів (13.50 фр. — один) і негайно зателефонує до ГПУ. Швидко знеохотитесь: прогулька таксівою коштуватиме 300 фр., пачка папіросів 25 фр. пляшка мінеральної води — 18 фр. і т. д.

Інтурист створено на те, щоби не дати туристам бачити Росії.

Ані туристам, ані запрошеним гостям...

Итурист приймає та опроваджує червоні делегації з Обервіліє, подорожуючих соціалістичних мерів, „смпатізуючих“ учителів.

Вони сплять в царських ліжках, їдять кавяр і дичину і купаються кожного ранку.

Для визначних гостей, міністрів або письменників, *Итурист* замінює занадто простих провідників елегантними і тонкими інтелектуалістами з товариства *Воке*, з старої шляхти, що натерпівшись від голоду в Парижі або Ньюйорку, добре обзнайомлена з чужими мовами та літературами, вернула тепер до краю на становища, гідні позавидування, се еліта серед прислужників совітської пропаганди.

Туристи, червоні прочани або політичні вожді, всі вони живуть в комфорті, в люкxуcу, в атмосфері мистецтва та інтимности.

Вони відбули вигідну прогулку, люкxуcову подорож. З вдячности мають право мовчати...

Але жили вони поза Росією, сею землею болю і терпіння.

II

Я вільний; маю паперові рублі, маю їх повні кишені, позивані в грубі пакети та звязані гумою. Коли не матиму вже паперових рублів, знатиму де їх шукати.

Я позволю себе зачіпити вечером на сквері Свердлова одному з тих панків, що потайки продають білети до театру. Вони міняють також рублі високим урядовцям; ті останні мають паперових рублів стільки, що вони не знають, що з ними зробити, а їхні жінки мріють про те, щоб мати франки, або долари — бож такі гарні футра можна купити за них в Торґсіні, тому величавому магазині для чужинців!

Мені відступили по пятьдесят, шістьдесят сантімів, ті рублі, що „вартують“ тринадцять франків трицять в *Итуристі*. Останнього року я накупив собі їх по трицять сантімів. Але ріжниця курсу постійно росте на чорній біржі¹⁾.

Або, коли сквер Свердлова занадто пильнований, піду до малого крамаря, що своє зетатизоване купецтво получив з функцією нелегального банкіра.

Ті люди наражаються на десять літ заслання, ба навіть на смерть. Але який риск може бути страшний для людей, що хочуть за всяку ціну видобутися з тої пекольної нужди і зажити иншим життям хоч на протязі кількох днів, кількох годин!

Маю совітські гроші в кишені, можу вилетіти з золотої клітки *Итуриста*.

В моїх кімнатах з стінами рамованими деревом і з рід-

¹⁾ Щоби припинити сю торгівлю, Совіти знищили офіційний курс рубля до трьох франків і опрацьовують тепер нову монетарну реформу.

кими меблями переслідую мене неприємний запах: запах вулиці, терпкий, впертий, нахабний. Всюди хапає мене за горло сей гнилий запах болота, нужди. Запах Сходу, здається, але по-нурого Сходу, Сходу без сонця.

Пригадую собі ті обличчя без радості, ті понурі вулиці. Чи не створено сього нового суспільного ладу, побудованого на ненависті і підтримуваного масакрами для пролетаріату і тільки для нього, як твердять вони?

А коли так, то чому ж так заздрісно бережуть вони перед моїм зором сей пролетаріат?

Коли я його бачив, то хіба на екрані *Інтуриста*.

Чому?

Не є легкою річчю „піти в народ“ в комуністичній країні. Але піду. Маю досить стереотипних ідеалізуючих інформацій, моїх провідників, моїх слуг занадто служлих.

— Алеж ви не маєте права...

Знаю. Поминаючи спеціальну візу, за якою довго треба ходити і яка занадто зобов'язує свого „сипатизуючого“ власника, заборонено мати рублі, проходжуватися доскоху, заходити до фабрик, до харчівень, сих брудних пролетарських кухонь, до театрів; заборонено говорити до робітників, до селян, до волоцюг.

Але я знаю теж, що в тій дивній країні, чужинець, головнo, коли має гроші, користує з небуденних привілеїв.

Його капелюх, його краватка і крій убрання є для нього найкращою перепусткою. Малі чиновники, остовпілі від репспекту, не осміляться ніколи противитися його бажанням.

Зручні інтелігенти видумали *Інтуриста*; з питомим совітському законодавству теоретичним духом. Вони рішили однак, що турист має бути обов'язково потульний. Вони не передбачили, що хтось з туристів зможе постаратися рублів; що зможе платити за свою кімнату в готелі *Інтуриста*, але деінде ночувати; що впаде на помисл подавати себе за одного з тих численних чужинецьких техніків, яких Совіти будуть ще довго потребувати і які мають право ходити одинцем.

— Алеж такий хутко впаде в око і з ним хутко дадуть собі раду...

Наївні туристи! Як можна так мало знати подвійне обличчя комунізму! Бо мають Совіти одно обличчя з ножем в зубах, з масовими засланнями, з егзекуціями в темних коридорах ГПУ. Се обличчя для краяна, для тої другорядної істоти, якої життя не вартує більше, аніж вартувало життя мурина в часах невідьництва: се російський пролетар.

Але є теж обличчя з словянським чаром, усміхами, ніжними виливами: се для чужинця, що привозить „валюту“, якого очаровується і який вертає згодом до себе, прославляючи совітську гостинність; вертається несвідомий, але позиточний пропагандист.

Був час за Леніна, коли занадто балакучі або цікаві чужинці вмирали по шпиталях Москви, мимо всіх зусиль лікарів — в наслідок затроєння харчами або чогось подібного. Ті недуги вже зникли.

Пропаганда *Інтуриста* булаби в клопоті, колиб та проклята капіталістична преса почала друкувати інформації про випадки підозрілої смерті.

Ну і щоби приманити французького буржуа, його вовняну панчоху, де ховає гроші і його вояків — Росія мусить бути хоч про людське око ліберальна.

Англіїця таксамо респектують. Англійські амбасади роблять чортівські скандали за найменшу волосинку, яка тільки впаде з голови англійського підданого. Щоби оминути помилки відносяться в Совітах з однаковою увагою до всіх чужинців.

А тому, що совітське праводавство не знає тої цілої гами легких кар, що є в приміненні в цивілізованих народів, тому Совіти, що знають тільки присуди смерті або заслання, не знають також промахів поповнених горожанами великих націй.

Якщо влада завважує такі промахи своєчасно, вона пильнує винуватця, але що се може йому пошкодити?

Скільки є умундурованих дверників в тій країні! Ось один з них робить мені дорогу до підземелля, звідки добувається гостра музика.

Мури вкриті темно-багряними килимами. Мужчини в твердих ковнірках, жінки декольтовані, вкриті перлами та дорогоцінностями, окружені уважливою обслугою, що наливає до келихів Цінандалі, густе грузинське вино або нарзан — російську мінеральну воду.

Після розхристаних і диких танців якогось кавказця, озброєного в штилети кидаю *Урст*, сей славний але понурий кабаре.

Таксівка покликана дверником дрижить перед входом, щаслива, що перевезе чужинця, який напевно не жалуватиме „трінкельду“.

— Везіть мене на Арбат, до ресторану *Прага*.

Підкидуваний в старому форді, переїжджаю темними і пустими вулицями.

Ось *Прага*. На кожному кроці хтось з прислуги віддає поклін; іду на перший поверх. Бачу тут ту саму публіку, коректну і поважну.

На естраді цигани вбрані так, як вбираються у нас в неділю робітники, співають без захоплення.

Пізнаю аташе німецької амбасади, шведського інженера. У глибині салі один з моїх приятелів дипломатів робить мені знак рукою.

— З'їдьте щось з нами. Представляю вам: пані Геммонд з НьюЙорку і доктор Клерк з Чікаго.

З винятком кількох високих урядників, видно назагал

мало москалів у тих кабаредах, що не є адміністровані *Інту-ристом*.

Тому, що цілий дипломатичний корпус в Москві нудгував до загину, таксамо, як чужинці-інженери, що не знали, що робити з своїми паперовими рублями, Совіти відчинили ті кавказькі та циганські ресторани, де високі ціни є непрохідною перешкодою для москалів, з винятком деяких упривілейованих і понад всякий сумнів льояльних „товаришів“.

Я помилився. Не знайду я тут простого народу. Ані на барках прикріплених до берегів ріки Москви, де в літні гарячі ночі лунко співають хори.

Пішком, тим разом, відбуваю мою нічну вандрівку. Йду назад великою артерією — вулицею Горького. Минув Моссовет, музей Революції. З невеликої слабо освіченої крамниці видобувається баранячий сопух, дим і гострі гами кавказької музики.

Штовхаю двері і сідаю в малій салі.

— Дайте мені кавяру.

— Кавяру не маємо, може шашлик?

— Хай буде, ну і пляшку вина.

Скатерті підозрілі, обслуга пинява. Тепер бачу, що я в Росії. Але невже я одинокий гість в тому льокалі?.. Ні, я не завважив ряду завіс: окремі габінети. Масний сміх і крики добуваються часто звідтам заглушуючи монотонну та глуху музику.

Довго мрію над порожньою тарілкою. Здрігаюся. Двері нагло отвираються. Стара жінка, нужденно вбрана вагається хвилину і поволі йде в сторону бавовняних завіс розмальованих в квіти. Вона підносить їх диким жестом. Якийсь черевань з лисою головою, що блистить мов церковна баня, регочеться. Він держить в обіймах молоденьку дівчину, що з оглупілим виразом лиця держить в руці чарку горілки.

— Мамо...

Стара обурена скидає ударом п'ястука начиння зі столу. Кричить, закликає дочку вернутися до хати і вкінці, закривши лице долонями ридає.

Черевань регочеться, відтак поденервований дає знак. Хлопець з шатні бере жінку за руку і штовхає до виходу.

— Стара дура! — каже він вернувши. — Вона повинна тішитися, що дочка має щастя подобатися товаришеві Николаєві. Він має гроші. Він купує їй все, що вона забажає... Коли стара далі налазитиме, щоби робити скандали, се скінчиться для неї зле.

Східна музика скрегоче. Кінчу їсти мій шашлик. За завісами сміх стає щораз більш невиразний, дзенькіт шклянок мовкне.

Виходжу з *Дяріллю*.

(З франц. пер. Ж. П.)

В. Дальній

Солодкий Горький

(1868—1936)

З помпою, на яку здібні лише природжені актори — москалі — СССР поховала людину, яка вмерла вже давно горожанською смертю.

Максим Горький — бунтар, „буревестник“ революції, співець пролетарської Росії давно вже перестав бути бунтарем. З правдомовного, гіркого протестанта — давно став солодким бояном більшевизму, втихомиреним, приборканим, укоськаним, з намордником, який йому здійснювали хіба у випадках, коли мусів виголошувати вчисті промови на честь „нашого великого, незрівняного, нечуваного і невиданого досі“ — „августейшава монарха“ червоної Росії, Сталіна і його режиму.

Початок літературної кар'єри Горького був блискучий. Він завдячував його головно своїй тематичі. Його босяки і бандити, на тлі zdeгенерованої російської ліберальної інтелігентщини (гл. *Варенька Олесова*), — могли видаватися велитнями.

За таких їх брала та російська інтелігенція, за таких і деякі західноєвропейські сноби, які відчували наймилішу насолоду, коли тверда рука апостола плебсу, смагала їх. „Плюю тобі в очі, прекрасна Франціє!“ — сі слова М. Горького здобули йому бурливі симпатії многих з тих, для кого той плевок був призначений...

Але — поза тими снобами і мазохістами, багато вже і тоді бачило відемні сторони творчости нового пророка. Було в нім те прастаре російське перечулення (гл. *Мати*) і симпатії до всіх — калік, повій, шахраїв, вибитих з колії, для злочинців („нещасненьких“), яку знайдете і в Толстого, і в Достоевського, і в Тургенєва, і в Гончарова, але яка щойно в творчости Горького заговорила голосно і нахабно. Щойно він поставив на трон — нового бога: босяка. Босяка, в якого затирилися границі між свободолюбністю і — свавільністю, ненавистю до пут і — любовю до неробства, бунтом проти гнобителів і — ворохобнею проти всякої дисципліни, огидою до моралізаторської облуди і — потягом до моральної розпасаности.

Сі балакучі, задиркуваті, злодійкуваті, брудні і некультурні його герої, сі „нові люди“, яких відразливу галерею стрічаємо в його драмі *На дні* — се була заповідь тих „нових людей“, які прийшли з Леніном.

Він здавна був приятелем більшовиків. Що не перешкоджало йому тішитися симпатіями і активною підтримкою буржуазних снобів. Одного з них, знаного видавця Саву Моро-

зова він цілком підчинив своєму впливові. Горький послуговувався його кишенею як власною для цілей партії. Навіть вмовив його зробити заповіт на користь соц. дем. партії. І то в сам час, бо хутко потім наївний приятель „пролетаріату“ нагло вмер...

Коли вибухла большевицька революція, він видавав *Нову Жізн* і в ній — новий режим ще не скріпився — дозволяв собі на остру критику нових можновладців. *Большевики* — писав він в своїм часописі — *се сліпі фанатики, се безсовісні авантюристи. А далі: Ленін і його компанія гадають, що їм вільно робити всякі злочини... Ленін не є всемогутній чудотворець, він цинічний чародій-фокусник, який не журиється ні честю, ні життям пролетаріату... Сі люди готуються доконати на російським пролетаріаті експеримент, за який він заплатить своєю кровю, своїм життям, і — що ще гірше — тревалим розчарованням в соціалістичнім ідеалі...*

Але довго так не писав. Звичкий до вигідного життя на італійським Капрі, розвезений високими гонорами в царській Росії, — „співець трудящого народу“ побачив перед собою ділему: поділити долю тих, що не гнулися перед диктатурою большевицької кліки (а їх доля була незавидна), або — скоритися. Він вибрав останнє. З ним сталася метаморфоза, яка досить часто стається з російськими бунтарями, коли їх — підводять до шафоту. Достовірський, який сам перед шибеницею не заломився, — пише про таких типів: що їх задируватість і бунтарська відвага „тягнеться тільки до шафоту, а потім неначе відтяло... Тут людина нагло скорюється, стушовується, обертається в якусь ганчірку. На шафоті рюмсає, просить пощади. Приходить до вязниці і дивись — такий слинявий, такий засмарканий, затурканий навіть, так що навіть дивуєшся йому: — невжеж се той самий, що зарізав п'ять чи шість людей?“

Подібна метаморфоза зайшла з бунтарем Горьким перед совітським шафотом, перед його тінню. Він перейшов до табору переможців...

Отримав за секретаря — Авербаха, швагра Ягоди, бувшого шефа Чеки, пізніше шефа ГПУ і міністра внутрішніх справ — начальника совітської Охрани. І від того часу — він вмер як письменник. Заняв почесну ролю того „фельдфебеля від літератури“, яка здавна була ідеалом кожного російського володаря і про якого мріяла одна з постатей *Горет ула* Грібєєдова:

...фельдфебеля в Вольтери дам.
Он в трі шеренгі вас пастроїт,
а пікнете, так мігам успакоїт.

В сій ролі писав папа большевицької літератури в *Ізвєстіях*:

Письменники протестують проти права, яке рекламує собі революція, — розпоряджати їх творчою енергією. Їм здається,

що письменство се справа приватна. Отже, література завжди була справою класи, справою колективу... Хто сумнівається в сій правді, є дурнем і неуком. Література повинна служити політиці пануючої класи — ось ключ, який не уставав проповідувати колишній „гордий сокол“ і невсипущий оборонець свободи слова і переконань, Максим Горький, що зробив блискучу кар'єру: від переслідуваного білим царатом босяка до обсипуваного ласками червоного царату — „временщика“-фаворита..

Від того часу — треба було лише Авербахові, чи безпосередно Сталінові, сіпнути за відповідний мотузок (Бог один знає, скільки вони мають їх в своїх загребутих руках!) — і „пролетарський письменник“, Максим Горький, сипав перунами з своєї соціалістичної катедри — на „уклоністів“, на еретиків, роздавав похвали одописцям, грозив „гнилій буржуазії“ (се в той час коли не сидів на Капрі) славословив потужного свого хлібодавця, вказував шлях скапралізованим літературним колхозникам, їздив на Соловки, щоби вернувши, оголошувати *urbi et orbi*, що праця чекістів в концентраційних таборах свідчить про гуманність пролетарського режиму і — жив...

До червня 1936, коли запізнена фізична смерть усмертила його враз, опорожнивши місце для нового палацового блазня в Кремлі.

Російська література в нім нічого не втратила. Українці — свого явного ворога, який хоч і писав про „хохлів“ (*Ярмарок в Голтві*), але ненавидів їх і уважав за племя російського народу, за що від „самоотвержених малоросів“ в СССР дочекався не одного вірнопідданого послання, а від тутешніх — пеанів за його епоху творчість...

М. Морозович і Андрій Марченко

Справа церковного відродження

Від Редакції: З приводу статті м-ра Коровицького в попереднім числі редакція одержала два листи. Не уважаючи справи церковно-словянської мови (з українською вимовою), як мови богослуження (не проповідей), або мови української—за справу принципіальну, охоче містимо з деякими копечними скороченнями—отримані в сій справі листи. Лишаючи м-рові Коровицькому право відповіді, редакція в слідуючій книзі висловить свою думку з приводу питання.

Високоповажаний Пане Редакторе!

„Прочитавши статтю п. І. Коровицького в VI-ій кн. Вісника стор. 418—421, я відчув велику розбіжність думок між

її автором і мною. Я завжди читаю *Вісника* з певним готовим наставленням: приймаючи його правди за догми, але такі, котрі ніколи не суперечили моїй волі й почуттю. Я призначився до бездіскусійного сприймання його ідей, думок і науки і се ніколи мені не справляло труднощів, ані не насувало найменших сумнівів. Нажаль не можу сього сказати прочитавши статтю п. І. Коровицького.

Я розумію: тенденція її гарна, правильна; не звертати увагу на формальну, зовнішню сторону кожної (в сім випадку української богослужбової мови) справи, лише на її внутрішню, суттєву. Але чи цілковита негація української мови в службі Божій можлива?

Дозвольте мені висловити свою думку і покористуватися при доказах фактами, які я бачив з „височин смітника ковельського загумінка.“

Правда: суть, не форма. Правда і то, що проблема нашого церковного життя, а зокрема богослужбової мови, дуже глибоко хвилює волинське українське громадянство, але чи се хвилювання, се тільки модна форма, чи не має тут глибших причин, чи се вже дійсно неможливе, щоб оте хвилювання було виявом народження нової суті в нашій церковній життєвості?

Правда і те, що деякі з „діячів“ української православної церкви се, „люди, що їх відданість ідеям, які вони голосять, просто ніяка“, але чи всі?

Правда: алкоголь зло, бо він є символом нашої слабости, нашого упідлення, але (в такому випадку) і церковно-словянська мова також зло, бо вона також є символом нашої слабости, нашого „обрусення“ тавром рабської улеглости, указам Єво Велічества, свідомством панування в нашій гетті московського, отже чужого, Юпітера.

Забувати про кооперацію, про освіту й просвіту — зло, але в дійсності так зло не є. Я можу навести кілька прикладів з боротьби волинського громадянства за *Просвіту*, *Сільського Господаря*, *Основу* (ясніше: за звязок із львівським центром), котрі докажуть, що ніхто собі не легковажив сих важних установ, але — сокальські границі далі існують хоч царат, що граничні палі забивав не існує.

Цілковита засугерованість нашого православного світа справою рідної мови в церкві — зло, але не менше від цілковитої байдужности — церк. слов. мови.

Для чого? Поясню.

Не аргументуватиму розумом, ані текстами, але прикладами з життя, а передовсім почуттям.

Демос далеко не так розуміє справу живого слова в богослужбовій мові, як се говорить п. І. К-кий.

Далеко не „солодко говорити з Богом ніжними (?)“ (а всі кажуть, що наша мова мужицька — груба — неотесана) рідними словами, коли суть молитви розпеченим залізом віда-

ється в свідомість думки, коли кожне слово, кожний наголос палить до біла розжарілою ясністю думок.

Тоді „Христос, що висить у куті поміж вишиваними рушниками“... такий суворий, як ті рушники — плід сирій землі, що з її святого лона, що почорнілою, виснаженою рукою матері виткані й помережені, вишиті пишно весняним натхненням молоді дочки. Тоді „Христос, що висить у куті“... сірий, кам'яно-блідий, як оте полотно, що з лона землі, але як Бог отців моїх Володимира, Ярослава, Романа і Великого Богдана.

Дух відвічної стихії, що дише пахом землі і крові, вкритий барвистим рушником (з терпким запахом синіх волошок), як та земля, наповна кров'ю предків, Його дарами.

Чиж се сплющення?

Ні, се лиш підйом своєї мови до височин Бога, до того, щоб була вона гідна стати висловом нового завіту між нами і Богом.

Для чого се має бути сплющення? Чи наша мова, мова Святослава, Володимира і Богдана, така пласка, така заспокоююча і ніжна? Чи наші мережі й вишивки гірші від сухо-злотницьі?

Не спокою, не млосних солодошів, але хочеться мовою предків молитися, не благи-коритися, не говорити „ніжними словами“, лише кричати, домагатися свого права в молитві і сил до праці. А мистецтвом своїм прибрати край Його ризи.

Ні! Блакитні волошки й рідна богослужебна мова не зло!

По друге: се ніяка „українізація“ кимнебудь інспірована, але непогамований бунт проти зневаги нашої мови, гнів сірої маси отих, що поволі (але стало) розплющують очі.

Гнів проти нахабного (указом „Второй“) змосковщення богослужебної мови.

Гнів проти молитв, що з наших святинь, на нашій землі, здійснюються за „многострадальную святую матір Рассію“...

Підіть по церквах Волині й Ви почувете...

Так: в св. Софії „не було ані волошок, ані Божої Матері у вишиваній сорочці, була сувора постать з мозайки“, але була і сувора—мозайкова мова часів Володимира, Холма і Любомира, а не Ніколая втарова.

Пройдіться по церквах Волині...

Тоді образою віє від галерії картин Васніцова. Не тому, що вони недобрі, немистецькі, але якраз тому, що не наші, що творцем їх — чужинець — москаль. Ясно?

Тоді починаються дискусії, сварки, ворожнеча, бійки, а у висліді 70% парафіян підписує листу з домаганням священника-українця й зміни церковно-слов.-московської мови на церковно-українську.

Чи се поверховність? Ні, се вже фермент, що заповідає велике народження нової суті, нового духа і нової волі, волі,

що безмежно хоче, щоби наша церква була „дуже українська“, щоби в ній (в церкві) переховувалися всі скарби українського, а не московського духа. — Шовінізм? Нетолерантність? Середньовіччя?

Так, мусимо плекати твердого духа, коли хочемо втриматися на поверхні життя, коли хочемо досягнути того, за що кривавилися предки. Зміна богослужбової мови, се лише вияв глибокого хотіння, „щоб наша церква була на послугах нації й розвивала в ній почуття моралі й бажання досконалости, а не щоб була заповнена атеїстично-матеріалістичним елементом, що стоїть на услугах ворога.“

Приміром в Турійську коло Ковля; (тут подібну як деінде баталію розпочато недавно—в осені 1935 р.) се все тривало рівно пів року. Вислід: зміна священника, зміна церк. слов.-московської мови на українську і зміна парчі на вишивки, фіранок на рушники.

В день 75-ліття смерти Шевченка 1936 р., українська молодь (по „народнофронтівськи“ т. зв. фашисти) уфундувала образ в „українським стилі“ з гуцульською орнаментикою, Христос у вишиваних ризах (ані не в сорочці, ні в шараварах) на тлі Дніпра („лани широкополі і Дніпро і кручі“) по кутах: зліва вгорі св. Софія Київська (без пам'ятника Б. Хмельницького), зправа архистратиг Михайло з вогняним мечем на тлі тризуба (в спічастім шоломі); внизу: зліва св. Юрій замахнувся ратищем на червоного дракона, зправа сільвета Тарасової могили. Посередині знизу на розвиненому пергаменті:

Ми віруєм Твоїй силі
І слову живому:
Встане правда, встане воля
І Тобі одному
Поклоняться всі язики
Во віки і віки.

Низом над рамою напис: „В 75-ліття смерти Кобзаря — українська молодь Турійська“. Образ малював я сам.

І раптом заговорила москва. Вперш та „біла“, „старорежимна“:

„Ето уж чорт ево знает, что такое: нарисавали Ісуса в сініх шараварах і в разшитой рубахе! Ну, как ту малітся такім істуканам!“

Далі комуна:

„Ганьба! Юрій бе червоного змія!“

Вкінці „фронтівки“ (самі „шабесгої“):

„Геть із фашистівським сміттям в святім храмі!“

„Геть з розбиттям! Геть з тими, що вносять незгоду, розбрат і ворожечу між парафіянами!“

А Христос суворий. Білий рушник жаріє червоно-чорними мережами, Архистратиг люто стискає меч. Зі силою замахнувся Святий Юр на червону потвору...

О — якби ми вже хотіли почути твердий готик мови, що лунала в церквах Володимирів, Ярославів і Романів! Але

не хочемо слухати нужденного „ерзаду“ з м'яким „цебе госпадзі!“ — Не хочемо, щоби наше священство молилося за душу дегенерата Нікалая, або було таке ідейне, як сей „батьошка“, що пів року тому був приїхав до Турійська.

„Вот я вам буду служити; стьокла будут дражать! Словно гром!“

— Люди мнутья; не хочуть, їм давай українця (бож боролися за те, писали, їздили) а тут...

— Ну, какаво вам нравлюсь? — питає по відправі.

— Та воно того... — відповідають — але ми хотілиб таки по українськи.

— Ну вот беда! Я вам гатов і па германські, не то па українські.

— Воно то так, алеж ви от не вмієте.

— Пустяки, научусь!

Нащо нам се?

І ми далі боремося проти церковно словянської мови.

Українізація богослужбової мови, се не зміна форми лише, але се вияв доосновних змін, вияв нової основи. Не в українізації самого богослужбового тексту дошукуємося зміни, але в новій суті. Так зрозуміле введення рідного богослужбового слова не можна ставити в площину совітських чи ще яких „українізацій“, бо тут розходиться головню про зміст, не форму.

Ми хочемо відбудувати святу Софію з її традиціями часів Володимира і Ярослава, про що нам хроніки переказали і з її традиціями днів Крут і Базару, що ми були їх великими свідками.

І ми відбудуємо її, але вперш наші противники мусять опинитися за її брамами.

Отсе й все, що я хотів сказати для доповнення промовчаного і чомусь не взятого під увагу почуття, яке і є головним рушієм в сій боротьбі.

З глибоким поважанням

Микола Морозович — студент права
на Виленськiм Університеті.

Маленьке спростовання великої помилки: український церковний рух в православ'ї — се не українізація церкви, але її розмосковлення, не зміна богослужбової мови — навпаки — навіязання до старих традицій.

Се правда, що в посланні реакціонера Івана, ченця з Вишні, є протест „Євангелія и Апостола на литургії простимъ языкомъ не выворачайте“ (хіба й се доказ, що „простий язык“ вживався), але правда й те, що той самий чернець Іван виступав і проти організації нової школи, і в обороні „людей невчених“, правда й те, що православя тієї доби не вратували „люди невчені“ Вишенського, але люди школи П. Могили, правда також і те, що сам Вишенський в дискусії з провідниками нового релігійного руху 1605—6 рр. мусів дещо скапі-

тулювати (Грушевський „З історії рел. думки на Укр.“ стор. 72).

Таминський, що готовий був згинутися, або побрести разом зі своєю вітчизною, в дар тій вітчизні приносить свій переклад Євангелії, болючи, що „декотрії стидаються і письма свого — особливо в слові Божім“ (тамже стор. 65).

Думка про введення живої мови в богослуження повстала на Україні ще в кінці XV в. й дійшла до зеніту в XVI віці. Навіть у тогочасній Польщі Моджевський радить полякам на взірєць православних ввести в богослуження народну мову. (М. Коялович: „Чтенія по ист. Западной Россіи“ СПб 1884 стор. 159). В XVII в. по підпорядкуванню української церкви московському патріархові (1685—6) ся справа була москалями з політичних мотивів згноблена. В XVI-ж віці власне на Волині зявилися славні переклади Євангелій, як Пересопницька Єв. (1556—1561), Володимирська, звана Житомирською (1571), Вал. Негалевського (цілий Новий Завіт 1581), Літківська (1595) і ин. В приписці на Пересопн. Єв. читаємо: „для читання церквей Божіихъ а для науки люду христіанского.“ Дослідник Житецький вважає, що Пересопн. Єв. вживалася в церкві аж до часу „когда стали наставлять епископовъ изъ великоросіянъ.“

Ще перед Скоринною були переклади книг старого Завіту. Скоринина „Біблія руска“ в білорусько-українській мові започаткувала багато інших перекладів. В кінці XV в. (1491р.) в Кракові Шваппольт Фіоль видрукував „Восьмигласник“ і „Часословець“ з ясними ознаками української мови. Мінеї Дм. Ростовського в першій редакції були написані мовою українською. Львівський „Тріодіон“ 1664 р. подає в українській мові синаксарі та дає вказівки; „чести діалектомъ домашнимъ по отпустъ литіи въ притворъ катихизисъ.“

„Первый“ та „Вторая“ радикальними заходами усунули аж до нашого віку українську мову з богослуження й з проповіді. Викинено залишки українства і з церковних звичаїв, обрядовости, малярства, будівництва. Робила се Москва так дбайливо, що теперішній поворот до старої традиції декотрим українцям видається „нездоровою атмосферою.“

На Україні (а не тільки на Волині) ще в 1917 р. наша церква закотила навізати до традиції. До конфлікту поміж вірними й чужим (в більшості) духовенством мусіло прийти. В квітні й травні 1917 р. на Полтавському та Подільському єпархіяльних з'їздах домагалися розмосковлення церкви, повернення до старих традицій в церкві, привернення української богослужебної мови, проголошення автокефалії української церкви та ин. (В. Біднов: „Церковна справа на Україні“ Тарнів 1921 стор. 10—11). Зі страсного тижня 1919 р. відновлено традицію української богослужебної мови в київському Софійському Соборі. В 1920 р. українська відправа дісталася і на Волинь. При Софійському Соборі заснувалася Укр. Авток.

Прав. Церква. Про духову міць і активність в обороні церкви й нації відродженої УАПЦ хіба найкраще свідчать засуди і вислання „Липківців“ за контрреволюцію, націоналізм, СВУ.

Українська мова в богослуженні, як самоціль? Нічого подібного. Ми хочемо, щоби церква наша була українською і по змісту і по формі, щоби інтереси церкви не розходилися з інтересами нації. Зрештою істота православ'я вимагає, щоби церкви були національними. Звідти й розподіл на автокефальні церкви (принцип поділу—національна окремішність).

Вишивані ризи. У вишиваних ризах не ходив ні Христос, ні апостоли, але не ходив Христос і в парчевих одягах з тератологічною орнаментикою... Хтось міг подарувати Христові фабричної парчі, чому ж ми не можемо подарувати хрестикової прикраси, своїми руками зробленої?

Українська декорація, а навіть українські типи на образах — се не новинка, а здається теж такі традиції XV—XVI в.в. (Голубець: „Начерк іст. укр. мист.“ Львів, Річинський: „Проблеми укр. реліг. свідомості“ стор. 226—232). Сю традицію затерло лише панування Москви.

Не мусимо також переціплювати живцем чужі взірці і в будівництві. Можемо будувати церковці „із трома верхами, із трома вікнами“, або в стилі Мазепи—зукраїнщеного бароку. (Тепер панує синодальний моск. взірць).

Український церковний спів, що від половини XVI в. формувався на місцевій народній мелодії, а який кваліфікувався північними сусідами, як „висканіє, святыми отцы отлученное“, опанував своєю розгоновою силою й Росію (Річинський: „Пробл. укр. рел. свід.“ стор. 212). Отже черпання з народних мелодій — се теж традиція.

Чи сей поворот до давньої традиції означає сплюснення, розмягчення? Є різні українці. Одних волошки, соняшники, рушники й народні мелодії „веселять і заспокоюють“, інших настроюють, побуджують, захоплюють.

Чорноземна пшеничка млоєність. Се без сумніву тяжка хвороба. Але чи її бацили розносить рідна мова? І в словянській (церковно-словянській) мові просять про спокій і про хліб насущний, і на українську мову перекладають такі молитви, як: „З нами Бог! Зрозумійте народи і впокорітеся, бо з нами Бог!“ (З великого повечір'я). Проти чорноземної млоєності треба захищувати иншу суровицю, аніж „знаменить славенскій языкъ.“

Рух не обмежувався лише до української богослужбової мови. Десять літ тому ситуація на православній Волині наближалася до сербської 1895—9 рр. в Цекубській та Призренській митрополіях.

Волинь не хоче лише зміни форми і протестувати проти таких неіснуючих змагань, се — виважувати відчинені двері.

Нема ніякого трагізму, коли люди цікавляться також і другорядними й треторядними справами, тимбільше, коли

ті третьорядні служать першорядним. Гірше, коли хтось дивлячися через зелені окуляри не може зобачити зеленого кольору. Тоді є одна рецепта — скинути окуляри. На Волині не має „Рідної Школи“, немає „Просвіти“, ані „Відродження“, ані кооператив. Якщо в якійсь місцевості українська молодь може об'єднатися коло української церкви, що злого?

Не поділяю становища УКС-у про супрематію церкви над державою. Не погоджуюся також із Липинським („Рел. і церква в іст. Укр.“) в справі цілковитого відмежування „божого“ від „кесаревого.“ Вважаю, що мене — члена нації не можна відділити від мене — члена церкви. Історія показала, що на практиці такі інтереси нації стоять понад інтересами церкви, що другі з першими не колідують.

В інших народів (от хочби й в поляків) Patria могла промовляти через Ecclesi-ю. Чому того самого не може бути в нас?

Українська мова в церкві тому не зашкодить.

Андрій Марченко.

О. Переяславський

Зовнішня Монголія

(Арена майбутніх світових подій)

— „Коли Японія відважиться зробити напад на Монгольську Народну Республіку, нам прийдеться допомогти тій республіці і ми допоможемо їй так, як в 1921 р.“
Інтерв'ю Сталіна з Говардом 1 III 1936

Колиска орд Атилі та Чінгізхана, Монголія вже нераз служила вихідною точкою подій світового значіння. В її розлеглих степах народжувалися ті лавіни, що своїм безупинним пливом стреміли затопити Китай та Індію, або страшним, несподіваним гураганом проносилися над Європою. Але се в далекому минулому. Скована лямайзмом, Монголія давно вже не фабрикує масових орд, а її малочисельний, по своїй релігії глибокомірний народ займається лише продукцією сировини. Одначе не сей модерний скарб буде служити в недалекому майбутньому безпосередню причину подій світового значіння, лише виключне політично-географічне положення терену, а особливо західної його частини т. зв. Зовнішньої Монголії.

Зов. Монголія, або як вона тепер називається — Монгольська Народна Республіка, лежить між СССР (кордон біля 2.900 км.), Манчжоу-Го (біля 400 км.) та Китаєм (біля 3.500 км.), себто, його частинами: Внутрішню Монголією, Гобі, та

провінцією Сінцзян. Площа Зов. Монголії має $1\frac{1}{2}$ міл. кв. км. (три Німеччини) з населенням всього 900.000 чол. Географічно—Зов. Монголія є високогірна країна (1.200—1.500 м. над рівнем моря), на її півночі та півн. заході тягнуться високі гори: Танну, Хантай, Алтай, остання частина терену уявляє з себе

— пересічені гірськими відногами — розлогі степи, що на півдні повільно зникають в пустелі Гобі або Шамо. Геологічно — Монголія як і Гобі уявляє з себе висхле та піднесене дно колишнього азійського моря, що залишило по собі невеликі солені озера. Терен Монголії не має океанічних річок, найбільша р. Селенга з допливом Орхон, що плінуть на півночі до Байкалу, там же лежить одно з більших озер Косогол. Інші невеликі річки мають степовий характер. Клімат — гостро континентальний, з холодною зимою (-45°) бідною снігами на рівнинах (в горах багато снігу) та гарячим літом ($+35^{\circ}$). Пересічна температура — $2,5^{\circ}$. Осадків мало — до 200 мм. Дощі — тільки в червні та липні. Тому — флора Монголії бідна, лісова смуга тягнеться лише по гірській частині та по долинах річок, решта терену вкрита травою, що сприяє скотарству. Фауна досить своєрідна і зближена як до європейської, так і до індо-орієнтальної. Надра Монголії ховають багаті скарби вугілля, золота, заліза, графіту, дорогоцінного каміння і т. д. Більша частина терену непридатна до хліборобства, лише на півночі та в західних районах знаходяться придатні до сього землі. Населення, що по національному складу належить до монголів північної галузі, т.зв. халхасців, купчиться головню в центральних та північних районах.

Міст мало і вони малолюдні. Столиця — Урга або Улан-Батор ледви має зараз 70.000 мешканців. Заняття населення — кочове скотарство — з найдавніших часів грає головну роль в господарстві країни. Розводять: коней, верблюдів, рогату худобу, кіз та овець. Скотоводи (арати) не менш 80 % населення постійно кочують з своїми отарами, залишаючи худобу протягом цілого року на траві. При екстензивному господарстві (відсутність загород, примітивні засоби плекання худоби), а особливо в роках джута (ожежиці), часто бувають випадки, що пошести душать сотні тисяч поголів'я річно. Хліборобством займається незначна частина населення північних та західних районів, розводячи зернові та бобові культури. Спожива хліба покривається лише на 25 % власним продуктом. Полювання грає деяку роль в гірських районах, врешті се другорядне заняття, тим більше, що монгол не вживає ні риби, ні птиці. Копальняна промисловість в незначній мірі переводиться монголами ремісниками. Предметами експорту Монголії є: жива худоба, мясо, вовна, жири, лущина та ин. продукти скотарства. Імпортується: хліб, чай, текстильні, шовкові, металеві вироби, тютюн, цукор, нафтопродукти і т.д. Країнами експорту та імпорту Монголії були: Росія та Китай, при чім транзитний караванний шлях: Калган-Урга-Кяхта грав велику роль в господарчому життю країни.

Минуле Монголії

В китайських хроніках історію терену можна прослідити на багато віків до РХ, коли по степах блукали чисельні орди, що були постійною загрозою близьким та далеким осілим народам. Одна з найстрашніших для Китаю орд Гун-ну, добре відома і Європі під назвою—Гуннів. Але історія Монголів, як народу, починається лише з XIII в. з часів Чингізхана. Йому, як і не менш відомому його нащадкові Тамерлянові, пощастило завоювати величезні простори і створити велитенські держави — від Тихого Океяну до Чорного моря. Добре відомі монголи і Україні. Се вони розгромили Київську державу і протягом п'ять віків грабували український народ. Китаєві також, в лютий віковій боротьбі з тими північними варварами, часто приходилося коритися владі монголів. Одначе постійні міжусобиці монгольських племен дали Китаєві нарешті змогу вийти переможцем. В початку XVI в. Китай остаточно підбиває Монголію, але охороняючи її вікові звичаї, обмежується призначенням своїх висших урядовців. В 1586 р. з Тибету почав проходити в Монголію лямайзм, себто змінений під впливом шамаїзму будізм. Релігійна наука лямайзму—сприяла хуткому втихомиренню колись войовничого народу. Лямайзм, культ чернецтва хутко розповсюджувався по Монголії. Кожда родина вважала обов'язком віддати бодай одного сина в ченці, так що на передодні монгольської революції, майже половина

монголів були лямами. Сі лями, групувалися біля численних монастирів, причім найбільший в Урзі, мав біля 10.000 ченців. Але монастирі були також культурними центрами країни. Від 1648 р. монголи мають свою абетку, близьку до старої арабської. Їх досить богата література складається: з праць релігійного змісту, народних легенд, літописів та перекладів з китайської та тибетської мови. Лями займалися також медициною (тибетською), а крім того провадили по монастирах досить великі скотарські господарства. Вони ділилися на касты, а на чолі цілого монгольського лямайзму стояв головний ляма — Великий Гутукту (живий Буда), що по вірованнях монголів — „вічно відроджувався“. Він перебував в Урзі, користувався божеською пошаною та великим політичним впливом. Взагалі лямайзм грав велику роль в житті монгола, бо користувався в своїх релігійних цілях всіми засобами мистецтва та науки.

Незалежна Монголія

Колись єдиний монгольський народ, звязаний єдністю мови, території та економічного побуту, в наслідок китайської кольоніальної політики почавши з XVII в. та нарешті російської до кінця XIX в., поділився на три частини: Зовнішню і Внутрішню Монголію та Хінганську провінцію Манджурії¹⁾.

До другої полов. XIXв. Китай пильно беріг Монголію від зовнішніх зносин і лише 1864 р. Росія починає з нею торговельні зносини. З кожним роком вони поступали наперед, а з ними і сильні політичні російські впливи. Китайська революція 1911 р. внесла значні зміни в політичному житті Монголії. За намовою російського уряду в 1912 р. відбувся в Урзі зїзд монгольських князів, який оголосив незалежність Зовнішньої Монголії, прогнав китайську адміністрацію та військові залоги (брали участь переодягнені російські солдати) та вибрав головою держави Великого Гутукту. Отже в 1912 р., крім Тибету, в Азії повстала ще одна теократична держава, якої влада скупчилася в руках лям. Китай не визнав сього акту — рос. уряд задовольнився фактичним протекторатом над „незалежною Монголією“. В сьому ж 1912 р., по таємній умові Росії з Японією, були установлені — „сфери впливів“ — границя яких проходила по пекінському меридіанові. Уклавши з Зов. Монголією спеціальні умови та інвестувавши великі капітали, Росія включила в свій економічний обіг великий невикористаний ринок. Викликане розгромом 1917 р. ослаблення російської експанзії в Азії, активізувало в свою чергу експан-

¹⁾ Owen Lattimore в своїй цікавій книжці *The Mongols of Manchuria*, New-York 1934, має історичні періоди китайської великодержавницької кольоніальної політики та звязані з ними монгольські повстання в боротьбі за незалежність. Одночасно подає також характеристику окремих монгольських племен, географічне розміщення їх і відносини до китайців та манджурів.

зію Японії. Ще в 1915 р. Японія предявила Китаєві відомі 21 точки, жадаючи широких економічних прав на його терені, але великим державам удалося в той час вратувати Китай від Японської експанзії. Російська революція відкрила перед Японією нові перспективи. В 1919 р. одночасно з інтервенцією в Сибірі, Японія перший раз намагалася організувати — „Велику Монгольську Державу“ — з обох Монголій, яко ринок та сирову базу для свого промислу. Однак внутрішні політичні ускладнення змусили її залишити сей намір. В кінці 1919 р. Зов. Монголію захопили китайці. Їй прийшлося на деякий час втратити свою „незалежність“. Але внутрішні потрясення не дали й Китаєві змоги втриматися в ній. В сей час Сибір була ареною боротьби білих і червоних росіян. По розгромі Колчака, боротьбу з червоними намагався відновити Семьонов. В 1921 р. один з помічників Семьонова, барон Унгерн-Штернберг змушений, під напором червоних, залишити Сибір перейшов кордони Монголії, захопив Ургу й при підтримці японців, намагався організувати тут нову базу для боротьби з більшовиками. Се дало большевикам привід вдертися в Монголію зі своїми силами. Військо Унгерна було розбите, а сам він розстріляний. Так з 1921 р. Зовнішня Монголія стала окупована СССР.

Монгольська Народна Республіка

За минулих 15 років окупації Зов. Монголії, діяльність СССР не носила одностайного політичного характеру. Її треба розглядати в трох періодах: 1) 1921—1924, 2) 1924—1931, 3) 1931—1936. В першому періоді, коли СССР жив ще ідеями „епохи воєнного комунізму“, політичні його стремління носили виключно ідеологічний характер і були скеровані до революціонування народніх мас, зруйнування існуючого ладу та запровадження совітської системи. Комунізм, в своїх принципах цілковито чужий і незрозумілий для монгола-кочовика, здолав однак своїми демагогічними кличами зеднати собі частини монгольського народу. Сьому сприяв окаменілий у віках феодальний устрій країни та звязані з ним соціально-економічні контрасти. Пануючу верству країни складали три класи: 1) численні князі²⁾, 2) верхівка лямайзму (духовні князі), 3) дгар-хани т. є. заможні горожани. Ся пануюча верства складала 25% населення. Решта складалася з аратів (скотоводів) шабинарів (монастирських робітників) та гамдялів (сільських робітників³⁾).

²⁾ Сила князів пояснювалася тим, що колись монгольський народ складався з окремих племен, на чолі яких стояли більші князі, а сі племена поділювалися на роди, на чолі яких стояли менші князі.

³⁾ По сов. статистиці в 1918 нараховувалося 12 міл. голів худоби з яких: 25% належало князям; 20% монастирям; причім на князівське господарство припадало 2.370; на монастирське—662; на аратське—60 голів худоби. (*Совхоз. Газета* ч. 55).

Сей численний монгольський „пролетаріат“ — відгукнувся на привабливі большевицькі гасла („граб награбленое“), серед нього й була організована вірна большевикам та підтримана силою червоної армії т. зв. монгольська народно-революційна партія. Соціалізація Монголії пішла хутким темпом. Князів світських і духовних вигнано, або знищено, їхні скарби розграбовано (загально до 18 міл. карб.). Одночасно почалися переслідування монастирів і лям. Одначе тут большевики зустріли спочатку сильний опір. З одного боку глибоке релігійне почуття народу, з другої рішучу впертість численного лямайзму. Все те й привело до того, що в країні створився дивний політичний стан. Номінально — владу схороняв Гутукта, дійсно — вона була в руках нар. рев. партії. В порядку соціалізації знищено російські факторії, фірми, банки і автоматично анульовано всі старі російські договори. 21 XI 1921 СССР уклав з монг. рев. партією договір приятни. Одначе, з зовнішньо-політичного боку, СССР захоплений в той час планами — „світової революції“ — зокрема соціалізацією Китаю, не надавав особливого значіння фактові окупації Монголії, розглядаючи се тільки, як свою ідеологічну передову стійку на степах Азії. 31 травня 1924 уклала Росія договір з Китаєм. 5 стаття того договору звучала: — „Уряд СССР визнає Зов. Монголію інтегральною частиною Китаю і признає його зверхність.“

Але в сей час в Монголії сталася важна подія: 24 травня помер Великий Гутукта. За наказом з Москви, 13 червня монг. нар. рев. партія проголосила Монгольську Народну Республіку. Тут починається другий період в життю Монголії. 26 XI 1924 затверджено конституцію. Номінально, по соціалістичній термінології, вся влада в Республіці належить — „трудовому аратству“, — в дійсности — перебуває в руках нар. рев. партії (в 1936 р. — 9.000 членів). Висшим законодавчим органом є — „Великий Гурал“ — (народне зібрання), що збирається раз на три роки, з 95 представників 12 аймачних гуралів (МНР в адміністративному відношенні поділяється на 12 провінцій-айманів). В перерві його сесій збирається раз в рік виділений ним Малий Гурал з 30 представників, а в перерві його сесій виконавча влада належить його президії та кільком комісарам, що складають уряд.

В сьому другому періоді володіння Монголією, СССР, в звязку з новою своєю економічною політикою та планами індустріалізації, розглядає Зов. Монголію вже як об'єкт широкої економічної експлуатації, чому й засновує лише ті органи, що були необхідні для сеї мети. Зовнішню та внутрішню торгівлю змонополізовано в державному апараті, тісно звязаному з таким же СССР, приватна торгівля майже зліквідована. В 1924 р. повстав монгольський банк, який приступив до емісії власної монгольської валюти — тугрин (18-гр. срібла) з 100 мін. (Дотепер в Монголії ходили китай-

ські, російські гроші, також срібло й золото на вагу). В 1924/25 експорт до СРСР виносив — 2,769.000 руб.; імпорт — 3,583.000 руб.

„Однак процес совітизації Зов. Монголії не проходив безболізно. Часто серед самих же членів мон. нар. рев. партії створювалися таємні змови з метою скинути совітське панування. Так в 1922 р. більшовики викрили змову на чолі якої стояв прем'єр міністр МНР Бодо. Разом з 15 змовниками він був розстріляний. В 1924 р. підчас III партійного з'їзду був заарештований і розстріляний головнокомандуючий та замісник голови уряду — Данзан. Нарешті в 1930 р. була викрита і ліквідована — „федеративна змова 38“.

Перебуваючи в умовах перманентної революції Китай не звертав уваги на Зов. Монголію. Однак спокійне господарювання в ній СРСР хутко перервано поважними подіями. В 1927 р. в китайській пресі опубліковано таємний японський документ: — „меморандум Танакі“ — (генерал, голова японського уряду 1927, учасник сибірської інтервенції). Як відомо, меморандум розвивав широкі пляни японської експансії на азійським материк, доводив необхідність посідання Манджурії та Монголії, віщуючи одночасно історичну неминучість війни Японії з СРСР. Щодо Монголії, то меморандум подавав навіть вказівки відносно будови стратегічних залізниць — „збудувавши лінію через Монголію, ми зможемо зробити з неї базу для наступу на Сибір“ — та кінчився фразою: — „зрештою Зовнішня та Внутрішня Монголія будуть в наших руках“. — Оголошення того меморандум наробило в свій час великого галасу в світовій пресі і сильно зтурбувало СРСР. Тим більше, що відомий генерал Аракі хутко по тім висловився, що: — „Монголія мусить бути тереном, що належатиме до Сходу“.

В 1931 Японія розпочала експанзію на азійським континенті. Привернення прав манджурської династії в Манчжоу-Го, повільне захоплення протягом слідуєчих років півн. Китаю та Внутрішньої Монголії, переконало СРСР, що Японія не має наміру дивитися з заложеними руками на експанзію Росії в Китаю. До сього часу й відноситься початок нового політичного курсу СРСР в Монголії. Почалося прискішене укріплення СРСР на Далекому Сході та в Монголії. Створено Далекохідну та Монгольську армії, скріплено фльоти: повітряну і морську, а одночасно переведено загальне укріплення кордонів. В своїй плані оборони, СРСР надає Монголії виняткове економічне та стратегічне значіння. Спираючися на досвіді російсько-японської війни, СРСР вирішив організувати оборону по принципові самопостачання Далекого Сходу і тут богата сировиною Монголія малаби служити одною з головних баз. В стратегічному відношенню, Монголія має служити бастіоном, що має прикрити район Байкалу.

Переведені заходи СРСР в Монголії заслуговують на

увагу, бо служать показчиком ролі, яку остання має відіграти в майбутніх подіях. Сі заходи скеровані в чотирох напрямках до укріплення: 1) ідеологічного 2) економічного 3) мілітарного 4) політичного впливу ССРСР в країні.

В ідеологічному відношенні ССРСР намагається обняти пропагандою монгольські маси з допомогою друкованого слова, шкіл і т. д. Культурну працю вирвано з рук лям. Одночасно з тим большевики підсилюють жорстоку боротьбу з лям. В 1924 було їх 112 тис., в 1936 лише—75 тис. Більшість лям емігрували до Внутр. Монголії.

Як видно з сов. газет, боротьба на цьому фронті ще не закінчена. В країні — пише *Совхозная Газета* ч. 55 — ще „рештки феодалізму“, до яких „прикладається політика ліквідації“. З феодальних елементів найбільшу небезпеку для Росії творить верхівка ляммаїзму, що цілком природно симпатизує з Японією. Уряд терором обмежує діяльність монастирів та лям, однак вони все ще творять собою велику небезпеку для ССРСР. Щодо князів, то вони емігрували з Зовн. Монголії — також хиляться до Японії.

Однак переводячи жорстоку боротьбу з своїми ворогами, ССРСР наразі боїться переводити в життя монгола комуністичні принципи. В 1931/32 в зв'язку з загальною колективізацією в себе, ССРСР почав був переводити її і в Монголії, наслідком чого арати знищили багато худоби⁴). Росія зараз припинила колективізацію і розпочала нову економічну політику, шукаючи підтримки в дрібного власника-арата, і низших каст ляммаїзму.

В економічному відношенні Росія використовує Монголію в двох напрямках: 1) збільшує основний скарб країни т. е. джерела сировини та 2) створює на місці оброблюючу промисловість.

Прикладаються зусилля збільшити число худоби, а також осадити на землі більше народу. Однак до 1936 посівна площа не перевищувала 45 тис. га.

Творення промисловости в МНР — „при братерській допомозі ССРСР“ — (Соц. Зем. 85) відноситься лише до останніх років. Призначення її зрозуміле. Оброблюючи на місці сировину, Монголія стає постачальною базою для далекосхідної монгольської армії, як і для комбінатів Сибіру.

В зв'язку з тим йде будова стратегічної доріжної сітки. Будуються лінії: Улан-Де (був. Верхнеудінск) — Улан-Батор; Семіпалатінск — Уласутай, будуються автотракти. Центром їх є Улан-Батор, звідкіля промінями розходяться вони на: Улан-Де, Калган, Кобдо, Хайлар. Головними трактами проведений телеграф, в Улан-Баторі установлена радіо-станція. Між Улан-Батором—Улан-Де організовано повітряне сполучення. По річкам Селензі та Орхону, як і по оз. Косоголу усталено

⁴) Як подає Н. Penzel — третину цілої кількості (Ost Europa 6/36 Brl.)

пароплавання. Всі промислові підприємства, транспорт і дорожня сітка — належать державі.

Одночасно з перетворенням Монголії в воєнно-економічну базу, діяльність СРСР скерована в бік організації монгольської армії. Монголія завше мала своє окреме військо, міліційного характеру, що складалося виключно з кінноти. За виключенням лям, всі монголи були зобов'язані служити у війську. Однак під впливом своєї релігії, вони згубили свої колишні бойові якості і все те військо не мало ніякого бойового значіння. В 1921 СРСР приступив до організації спочатку червоної монгольської армії, характеру преторіанського, а з 1930-х років до організації новочасної монг. армії. Вибираючи з монгольської молоді кращий елемент, муштруючи та обробляючи його у військових школах в Москві, СРСР намагається створити собі ідеологічний опір серед самих монголів. Однак, реальною основою вірності та безздатності монг. армії служать, розуміється сильні (командні) кадри совітських інструкторів. Монгольська армія і тепер складається переважно з кінних частин, заосмотрених модерною технікою. Чисельність її перейшла норму 100.000 чол. СРСР також укріплює кордони Монголії, а крім того в районі Улан-Батора та Улсутає творить фортеці.

В політичному відношенні стремління СРСР йдуть в двох напрямках: 1) до юридичного закріплення факту окупації Монголії та 2) бажанню представити сей факт в очах монголів, як і в очах світової opinio, як добровільну співпрацю двох дружних держав. Минуло 12 днів по знанім інтерв'ю Сталіна з американським журналістом Говардом. 12 III 1936 р. в Улан-Баторі був підписаний — „Протокол про взаємну допомогу між МНР та СРСР“. — Совітський офіціоз — *Известия* (ч. 83) поясняє, що сей протокол — лиш опублікування словесної — „джентельменської умови“ — нібито існуючої ще з 1934 р. Протокол має всього чотири коротенькі точки, в яких обидві сторони зобов'язуються, в разі нападу третьої, підтримати одна другу всіма силами. Договір має силу 10 років. Коментуючи його, сов. газети отверто пишуть, що — „в разі нападу Японії на МНР, вона зустріне цілу силу СРСР“ — (*Совхоз. Газета* ч. 56). Отже сей договір юридично оформив погрозу Сталіна. Бажання СРСР переконати монголів лише в своїй дружбі до них, виявляється в тій хитрій національній політиці, яку СРСР провадить в Монголії. Се й дає СРСР змогу переконувати світ, що між ним і Монголією — державним витвором, що ідеологічно є зовсім відмінним від нього, існує лише політично-життєвий союз, бо — „МНР се буржуазно-демократична республіка, лише не звичайна, а особливо-го типу... в якій укріплюються основи некапіталістичного розвитку“ — (*Совхоз. Газета* ч. 55).

Китай, як відомо не погодився з тим аргументом і 2 IV с. р., на підставі пекінського договору 1924, опротестував

протокол, зазначаючи, що згідно статті 5-ої, ССРСР не мав права укладати з Монголією сепаратних договорів. Як видно, практичного значіння сей протест не має ніякого, ССРСР — пояснив його — „японською інтригою“, — а Японія не має юридичних підстав підтримати Китай (договір з Росією 1912 р.).

Проблема Монголії

Національні та економічні причини, що спонукали Японію протиставитися російській експанзії на азійському континенті, привели до створення Манчжоу-Го. Сей величезний терен, багатий невикористаними ресурсами сировини, мусить служити для могутньої японської індустрії — життєвою базою. Інвестувавши в ній кольосальні капітали, Японія тим самим звязує свою будуччину з існуванням Манчжоу-Го. Одначе в стратегічному відношенні положення сеї життєвої бази Японії є ще не тривким, бо більша частина терену Манчжоу-Го окрилюється тереном ССРСР та окупованою ним Монголією. Одночасний совітський удар в двох напрямках: Улан-Батор — Дзеголь та Владивосток — Гірин, уявляє грізну небезпеку для існування Манчжоу-Го. Не менше турбує Японію і район Владивостока, бо його авіаційні можливости служать безпосередньою погрозою навіть для терену самої Японії⁵). Цілком зрозуміле бажання Японії вийти з російських обцењок, виявилось в її дальшому просуванні до терену Китаю, що й привело до окупації його північних провінцій та Внутрішньої Монголії. Проекти Японії, скеровані до створення з Внутрішньої Монголії самостійної держави під її протекторатом, яко противага окупованій ССРСР — Зовнішній Монголії, значне підсилення залог в новозаятому районі, енергійне прокладання стратегічної залізничної сітки, що охоплює Зовн. Монголію з півдня та зі сходу — створили нове стратегічне положення, надто грізне для ССРСР. Японія — підійшовши щільно до кордонів Монг. Нар. Респ. вибрала новий напрям для удару по Сибірі, а саме: Калган — Улан-Батор — Байкал. Сей японський флянговий удар через Монголію по Сибірі, криє в собі смертельну небезпеку для Росії; бо перетинаючи трансибірський шлях (життєву артерію ССРСР) та ізолюючи приморський край тим самим унешкідливлює загрозу району Владивостока, позбавляючи його колишнього бойового значіння. Тому, в рішенню сего стратегічного завдання, як льогічно пише *Джэпан-Таймс* (4 II 1936) — „позиція Зовн. Монголії має надзвичайне значіння для японської армії“. — Але не менше значіння, як ми бачили, має вона і для ССРСР, бо навіть мирна —

⁵) Генерал Гірта в своїй книжці — *Як ми будемо воювати* — пише, що для Японії, навіть — „ціною загублення всіх своїх самолетів, необхідно перш за все атакувати та зруйнувати базу совітської авіації у Владивостокі“ — (Эк. Жив. ч. 61 стор. 2).

„окупація Японією Зовн. Монголії“ зявиться установленням контролю над сибірською магістралею та над цілим краєм на схід від Байкалу“ — (За *Індустріалізацію* ч. 84). Один час обставини на Далекому Сході склалися для СССР досить критично. Та тепер СССР намагається вискочити з під смертельного японського флангового удару. В сей час СССР веде стратегічний наступ на японські позиції — залізницями. Фронтальна атака скерована з Туркестану на Монголію і флангова — охоплюючи з півночі Сибіру на Манчжоу-Го. Атака має своєю вихідним пунктом Оренбург, звідкіля Монголія охоплюється двома старими магістралями з півночі та з півдня. Перша — транссибірська: Оренбург, Новосибірськ, Іркутськ, Улан-Де й від нього в центр Зовн. Монголії — на Улан-Батор; та друга — туркестанська: Оренбург, Ташкент — і далі на Алма-Ата. Зєднавши Алма-Ата з Новосибірськом (вздовж західного кордону Зовн. Монголії) СССР створив собі запільну, підїзду магістраль, з якої кидає на Монголію, та в обхід її з півдня чотири залізничні лінії. Дві на Монголію: 1) з Семипалатинська — на Уласутай 2) з Сергіополя на Зайсан; та дві на китайський Туркестан: 1) з Сергіополя — на Гукушак 2) з Алма-Ата на Джаркент.

Передумовою будови двох останніх ліній було політичне оволодіння китайським Туркестаном, де СССР почуває себе цілковито господарем, розбудовуючи там пляндарм для евентуального удару по Монголії з південного заходу⁶⁾.

Одночасно з тим переводиться обходний наступ залізницями на Манджурію. Щоби паралізувати можливий удар японців по транссибірській магістралі, СССР прокладає вздовж Сибіру, на півночі від Байкалу і просто через тайгу т. з. — „другу путь“ — („північно-байкало-амурську“). Вона відколюється від старої транссибірської магістралі біля Новосибірська, від ст. Тайга. Йде на півночі Байкалу через тайгу до Тихого Океану⁷⁾. Вже в приморському краю, біля Хінди сей шлях розколюється: одна галузь йде на Ніколаєвськ, друга — на Комсомольськ і від сеї другої спускаються на амурську дорогу три паралельні лінії на: Хабаровськ і на дві певно невідомі точки. Стратегічна структура сеї приморської сітки цілковито подібна до такоїж проти Монголії; ціль її — фронтальний та обходний наступ проти Манчжоу-Го. Головним політичним центром сього району стає нове місто Комсомольськ — слово, що колись часто буде зустрічатися в звітах.

Одночасно з приготуваннями СССР, енергійно переводять такі самі і японці. В північній Кореї, ніби зпід землі виростає могутній японський порт — Рашін, що скорочує япон-

⁶⁾ Сов. дорадники обняли всі посади в кит. Туркестані. *Mil.Woch.* 40/36.

⁷⁾ Сю лінію будувє Чека, а працюють переважно „кулаки“ з Украни.

цям сполучення з Манчжоу-Го на 1.200 км. З того порту в глибину Манчжоу-Го тягнеться залізнична лінія через Кзінкінг до східного кордону МНР (дійшла до Халун-Аршаню — 100 км. від кордону).

Одночасно розбудовується магістраль: Тяньцзін—Пейпін—Калган, від якого йде лінія на Баотау та просто до південно-східного кордону МНР, а також енергійно розбудовується залізнична сітка по цілому Манчжоу-Го. Ця залізнична війна та енергійна індустріалізація обома ворогами своїх пляндармів свідчить, що на Далекому Сході тепер техніка грає більшу роль, аніж політика в підготовці до війни. Ключем до розрішення життєвої проблеми обох ворогів є, як ми бачили, Зовнішня Монголія. Будучи відрізаною від Китаю пустинею Гобі, вона політично і економічно може належати, або до північного комплексу до ССРСР, або до новоутвореного японцями—східного. Тому зрозуміла та енергія, яку виявляє ССРСР укріплюючи за собою Зовн. Монголію, як і бажання японців відірвати її від ССРСР. Як заявив Сталін 1 III 1936 американському журналістові Говардові: — „Коли Японія відважиться зробити напад на МНР, нам прийдеться допомогти МНР і ми допоможемо їй так, як в 1921 р.“ А з другого боку заявив генерал Тада (командант японських військ північного Китаю) — „коли наш сучасний рух експанзії, проявом якого є Манджурія і північний Китай, потерпить катастрофу, то ми не тільки змушені будемо залишити континент, але саме існування нашої країни та нашого народу стане під загрозою.“ — (*Миров. Хоз.* 1936 I стор. 87). Генерал Тада має рацію і з того слідує, що проблема Монголії не укладається в рамках далекосхідного питання, але набирає характеру світового значіння. Катастрофа японської експанзії в Азії дійсно стане катастрофою і не лише для одної Японії, але для цілого Сходу. Але з другого боку, укріплення Японії в Манджурії та одночасно в Монголії себто в серці Азії, приведе до організації нової японської імперії. Це є причиною тої тривожної уваги з якою слідкують за перебігом подій ті держави (Англія та Спол. Держави Америки), інтереси яких зв'язані зі Сходом.

Таке положення на Далекому Сході перебуває в стадії сильного напруження, як визнають з обох боків (промови Ворошилова та японського міністра зовн. справ Аріти) — „невиносимого на довгий час.“ — Чи може існувати компромісове рішення між Японією та ССРСР? Ледви, бо на Далекому Сході зустрічаються не тільки державні інтереси двох сусідів, але два — цілковито протилежні в своїй суті і виключаючі себе взаємно — світогляди, з котрих кождий претендує на універсальність. Японія несе імперіялістичну, паназійську (расову й релігійну) доктрину об'єднання Сходу, ССРСР — протиставляє їй доктрину панмосковського інтернаціоналізму. Навіть в тому випадку, коли припустити, що йдучи на зустріч бажанням Японії, ССРСР відведе свої війська від границь Ман-

чжоу-Го то — большевики ніяк не можуть відвести від тих кордонів ідею комунізму. Вона буде постійною погрозою мирної праці японців у їхній життєвій базі — Манчжоу-Го⁸⁾.

Питання лише в тому, коли можна чекати на вирішальні події? Японія ще не має забезпеченого запілля, бо позиція Китаю — надто загадкова. Японія не має також твердого ґрунту у Внутрішній Монголії.

Тому енергійно шукає нових шляхів та методів заспокоєння, об'єднання Китаю та порозуміння, як з ним, так і з відірваною від нього Внутрішньою Монголією⁹⁾.

Монгольський народ, серед якого панує сильне й гостре національне почуття та стремління до незалежності, відіграє велику роль в майбутніх подіях, а все залежить зрештою від того, кому з двох ворогів пощастить перетягти його на свій бік.

У всякому разі події на Далекому Сході наближаються з фатальною неминучістю і вислід їх накладе свою печать на декілька майбутніх століть.

Зелений Клин

В загальних рисах подано тут читачеві ті відомости, які будуть необхідні, аби слідувати за перебігом дальших подій на Далекому Сході. Але не можна оминати тут ще й болюче для нас українців питання — Зеленого Клину. Як відомо, ще з кінця минулого століття, в наслідок тяжких соціальних та економічних обставин, витворених російським пануванням на Україні, багато українських родин були змушені шукати в далекому Сибірі місця для своєї невсипущої мирної праці. Найбільше з них (до 700 тис.)¹⁰⁾ оселилося в приморському краю, що ми його тепер звемо — Зелений Клин. Довгою, тяжкою, впертою працею обернули колись дикий, непривітний, суворий край в культурну, квітучу країну. Тепер большевики хочуть з нього створити бойовий пляндарм для війни з Японією. Війна неминуча і буде вестися з брутальною жорстокістю. Ясна річ, що в сій війні всі симпатії української людности будуть по стороні Японії.

⁸⁾ Ген. Аракі сказав: „Японія не може дозволити на існування обік себе такого двозначного терену, як червона Монголія. Залишити Монголію в такому двозначному положенні означає підтримати центр хаосу в схід. Азіі. Думка мусить бути виявлена ясно: треба знищити кожного ворога, що противиться здійсненню імперської ідеї“ — (Едгар Сноу *Азія* I 1936).

⁹⁾ Н. Penzel *Der Kampf um den innerasiatischen Raum Ost-Europa* VI 1936 Berlin.

¹⁰⁾ Олесьюк *Табір* ч. 18.

Devius

Франція на переломі

(„Свобода, рівність і братерство“ — під мікроскопом)

Французька республіка переходить одну з найтяжших кріз. Власне республіка, режим, зроджений в „ідеях 1789“, який існує у Франції без перерви від 1871 року. Тепер — властиво кажучи — ніхто тої республіки не хоче: ні праві, ні ліві, які — перші в теорії, другі — на практиці, схиляються до тої чи иншої форми авторитарного режиму.

Один з найбільш талановитих „клемансїстів“, Андре Тардіє в цілїм ряді статей і книжок — піддає республіканський режим острій критиці, виказуючи цілу його забріханість, цілий розбрат, що існує між внесеними гаслами того режиму і його — якоюж инакшою — практикою!

На сім місці реферуємо деякі розділи з його голосної нової книжки *La Revolution à refaire*.

Ідеї 1789 ось вже від півтора століття стали загальним добром французів. І не тільки французів. В атмосфері тих ідей виросло не одно покоління, як в атмосфері старого дому, де одна генерація наступає по другій. Французи і досі переконані, що дали світові вічні безсмертні засади, що живуть в режимі найчистішої демократії. Вони переконані, що є свободні, що є рівні, що є суверенні, себто, що самі рішають про свою долю, що коряться лише власній волі, якої виразом є закони ухвалені в палатах.

Щасливий самообман!

Свої ідеї французька революція завдячує насамперед Руссо, для якого два найбільші блага людськості, до яких треба стремити — були свобода і рівність з їх вислідом, суверенністю (зверхністю) народу. Руссо і — наука. Не науки, які є експериментальні, а наука, — яка нічого спільного з досвідом не мала; яка була собі звичайною апіорною філософією, але яка — як і експериментальні науки — претендувала на безпомилковість своїх абстрактних законів для суспільности; яка вірила в „поступ“, в поступаючу досконалість людської породи та її соціальних уладжень. Кождий свинопас — може стати Лікургом. Людина, добра з природи, призначена до безконечного вдосконалення, повинна була збудувати своє щастя на принципах — свободи, рівности і братерства. Хто не розуміє всіх благ свободи, того вільно „змусити бути свободним“, писав Руссо в „Суспільнім договорі“, а двадцятьпять літ пізніше терор надав сій аксіомі її повне значіння.

Будучи свободною, людина стремить бути рівною з иншими. Отже ніяких каст, ніяких клас, ні привілеїв. Рівність —

перед законом, перед податками, в праві займатися тим чи іншим фахом. Будучи рівними, горожани прагнуть бути суверенними, як нарід, через своїх вибраних. Абат Грегуар твердив, що сю суверенність не вільно делегувати, ані переносити ні на якусь окрему особу, ані на родину (випад проти монархії). Він тоді не передбачав, що опріч осібняків і одиниць, з'являться інші узурпатори народної суверенности...

Певно, філософія, з якої зродилися ідеї 1789, не була принята всіми. Вона стрічалася і стрічається з сильним спротивом великих умів, як Берк, де-Местр, Прудон, Конт, Тен, Сорель, Бурже, Морас, Пегюї і інших. Наука не всесильна — закидали вони адораторам „поступу“. Вона може усталити що є, ніколи — що повинно бути. Вона не може схопити ні метафізики, ні моралі. До сього треба „серця“, як казав Паскаль, або „інтуїції“, як казав Бергсон. Нема безмежної свободи, бо вона вироджується в анархію. Нема абсолютної рівности, її не знає історія старих демократій, оснований на рабстві. Не може бути пановання числа. Де сказано, що більшість завжди має рацію? Що саме число надає великій кількості одиниць чесноти, яких ніодна з тих одиниць зокрема не посідає? Монтеск'є говорив, що суверенність числа таксамо фіктивна, як божеське право королів. Дідичність і селекція скорше чи пізніше створять нерівність. Як погодити різнничкування — в біології знак поступу, — з загальною рівнорядністю, що є передумовою рівности? Закон життя, закон добору, се ворог рівности. Боротьба за істновання — ворог братерства. Коли, як каже Сієс, більшість має суверенне право диктувати всім свої закони, де тоді діваються права меншости і права одиниці, проголошені, в 1789? Огюст Конт просто твердив, що ідеї 1789 мають лише деструкційне значіння. Для будови — вони не надаються.

Демократичний режим охоплює в наші часи 140 мільонів європейців, проти 360 міль., які живуть під протилежними демократії режимами. Демократичний режим існує щойно від двох століть. Він не є метою, до якої прямує „поступ“ чи „еволюція“. Він просто один з режимів. Парламентарний режим на континенті датується від 1814. Недемократичні режими доконали великих діл в царині політичній і соціяльній.

Які законодатні палати якогобто не було часу можуть похвалитися досягненнями Карла Великого чи Наполеона? Яка велика людська установа зродилася з дискусій? Демократичний досвід повен двозначности. Вибрики французької революції лишили Бонапартові нарід невірників. Загальне виборче право, ухвалене Конвентом, заки увійшло в життя, замінено сістемою терору, а сей — імперією. Загальне виборче право 1848 привело до пановання Наполеона III. Загальне виборче право в Німеччині оснувало диктатуру Бісмарка. Загальне виборче право 1871 установило тиранію партійних комітетів, які від пів сотки років диктують Франції закони. Ні перед три-

буналом науки, ні історії, ні логіки процес між демократією та її противниками ще не вирішений.

Але вернім до фактів. Бо в фактах пізнати вартість ідей. Неважно, яка є доктрина, але чи її втілюють в життя її сторонники? Цікаво побачити, чи принципи 1789 існують в життю, чи се лише слова і фрази? Чи існує у Франції свобода, чи існує рівність, чи існує народна зверхність?

Що таке свобода? Се свобода — особи, мешкання, сумління, заняття, слова, преси, зборів.

Отже, сю свободу вже нарушила сама революція, яка її проголосила. Старий режим ані проголошував, ані означував, ані забезпечував індивідуальної свободи, але він признавав багато плюральних, колективних свобод, які давали згуртованим одиницям певні запоруки супроти сваволі влади. Першою жорбою революції було — скасувати ті колективні свободи; як казав Талейран, повиймати кости в нації. Закон Шаполіе скасував корпорації, другі закони — скасували старі королівські парламенти, університети, конгрегації, а людину позбавлену права гуртуватися — поставили саму безборонну супроти держави. Мірабо писав королеві 2 липня 1790: „Чи се дрібничка обходитися без парламентів, без автономних країв, без упривілейованих корпорацій, клеру і шляхти? Думка зробити з усіх горожан лише одну однісінку класу, моглиби подобатися Рішеліє. Кілька абсолютистичних урядів не зробилиби стільки для скріплення королівського авторитету, як сей однісінський рік революції“.

Вже 29 липня 1789, установчі збори ухвалили, що можна порушувати тайну листовання. Вже жірондист Бюзо спонукав привернути кару смерти проти роялістів. Жірондист Барбару був автором закону проти підозрілих. Не монтаніяр запровадив на політичних злочинців вже знесену було кару смерті, лише Кондорсе. Марат, який жадав 250.000 голів, називав се „деспотизмом свободи“.

Конвент скасував всі свободи: право голосу, друку, свободу слова, свободу праці, свободу власности, право думки, під небезпекою, що буде окричаний підозрілим. Закон 17 вересня 1793 постановив, що всі підозрілі, які ще перебували на волі, мали бути арештовані. „Підозрілі“ — се не лише ті, що не виступають проти республіки, але й ті, які нічого не роблять для неї: всі загрубі, або всі замудрі. На передодні 9 термідора у в'язницях було до 400.000 „підозрілих“. Кождий неякобінець стояв поза законом. В ім'я свободи забивали далеко більше людей, аніж в ім'я тиранії. Цілі міста — як Ліон — збурювали, коли вони були „підозрілі“.

Свобода релігії не існувала за революції. Революція, яка проголосила „права людини і горожанина“, хутко так ґрунтовно їх знищила, що двері до диктатури стояли настійно отвором у Франції.

Сей комплекс ідей засвоїла собі і третя республіка. Сво-

бода? Алеж так! Свобода завжди, повсюди. Лише — для кого? Лютер, розхвалений як той, що визволив наше сумління, мав свої особливі поняття про свободу. Колиб пан добродій Опнес, як він говорив, зажадав тої свободи для себе, то йому — уважав Лютер — „треба булоб дати по пиці“. Наші новочасні доктринери в суті річі думають про сю справу так само, як Лютер.

Знаний історик третьої республіки Оляр казав: „правда, се властиво порушення республіканських засад, відмовляти комубудь свободи... Але церква се не хтобудь“. Другий мазон, Кастанярі, колишній керівник початкового навчання, висловився ще коротше: „священник не є і не може бути горожанином“.

Ся теза розвивалася досить послідовно протягом цілого піввіку. Коли духовні гуртуються разом, вони втрачають право бути свободними. Вони не мають права навчання. Свобода навчання не включає в собі свободи релігійного навчання. Свободи, яка в 1789 була правом людини і правом всіх людей, республіканські філософи відмовляють певній категорії людей. Існує признана державою офіційна республіканська доктрина, яка дає свободу одним і відмовляє іншим. Вистарчило в 1909, щоби Арістід Бріан в своїй промові в Періге, висловив досить неясне побажання свободи совісті, щоби лівидця заняла становище проти нього. Всі найвидатніші республіканці дихають ненавистю проти священства, яке — на їх думку — мусить бути позбавлене всяких прав. Своєю протиклерикальною політикою третя республіка скасувала, для служителів культу, три роди свобод: свободу культу, свободу навчання, свободу гуртовання. Сюди належать такі факти, як стале обкороювання бюджету культів, знесення вікаріятів, заборони єпископських зїздів, заборони проповідей, видалення монахинь з шпиталів, усунення розпяття зі шкіл, з мерій, з судів і пр. Додаймо ще тиху підїздову війну з релігією, проваджену в шкільних підручниках і безнастанні порушення конкордату з Римом. Сі різні факти обєднує одна „генеральна лінія“. Провадиться методичну війну проти свободних релігійних практик католицької релігії, яка є і залишиться релігією більшости французів...

Ся війна загострилася від хвилини, коли в 1905 ухвалено розділ церкви і держави.

За реставрації республіканці протестували проти монополію навчання. Рядом законів республіка 1848, 1875 і інших установила свободу навчання. Але та сама республіка знищила її пізніше — у відношенні до духовенства. Священникам заборонено вчити релігії в школах; деякі школи забороняють родичам дітей уділяти їм науки релігії навіть поза школою. В 1902 Комб замкнув 14 000 релігійних шкіл і заборонив навчання всім членам конгрегацій. Се називалося обороною рес-

публики. В дійсності була се сокира, піднесена над свободою навчання взагалі. В 1932 учень Комба, Едвард Геріо перепровадив закон про „одностайну школу“, обов'язкову для всіх. Сей закон забив приватне шкільництво, знищив свободу навчання і священників і несвященників.

Нарушивши свободу культу і навчання, третя республіка нарушила — що до частини своїх горожан — і свободу зборів. Запроваджено закони про право товариств-асоціацій — одні для одної частини населення, другі — для другої. Одні приписи щодо церковної „мертвої руки“, другі — щодо „мертвої руки“ світської конгрегаційної і капіталістичної.

Скажуть, що се виїмки. Можливо, але є і не виїмки. Право товариств-асоціацій дуже часто порушувало залежно від того, яка партія перебирала урядову владу. Останнім таким маркантим запереченням свободи товариств-асоціацій, було розв'язання так званих Національних Ліг (Вогнистого Хреста і пр.) — як нібито небезпечних для публичного порядку, в дійсності небезпечних лише комуністам, які мають повну свободу порушати порядок де і коли хочуть. В теперішні часи вистарчить, щоби якийсь сенатор — найліпше коли він масон — встав і запитався — „чи діяльність тої чи іншої групи не загрожує загальному добру республіки?“ — щоби палати ухвалили нове порушення свободи асоціацій. Те саме зробили з свободою преси. Коли 1929 пресова кампанія Коті стала невідгідна лівиці, остання змусила міністерство Пуанкаре-Барту видати закон, який ту свободу значно обмежував. Коли вибух скандал Ставіського і частина преси остро напала на міністра Шотана і його приятелів, сей останній випрацював законопроект, що обмежував свободу преси. Правда, мусів уступитися зі свого становища. В 1934 гурт радикально-соціалістичних послів зажадав від прем'єра Гастона Думерга, щоб він вплинув на пресу, яка провадила кампанію проти того самого Шотана. Щоб затушувати скандал, якого одним з героїв був їх партайман, треба було порушити свободу преси... В липні і грудні 1935 вийшли один декрет і один закон, які теж обмежували свободу преси.

Непевні також закони, що хоронять або повинні хоронити матеріальні права і інтереси горожанина: свобода умов, трансакцій, промислу і торгівлі. Держава сама стала господарювати, сама стала промисловцем, крамарем, а разом з тим зросли і надужиття кождоразової більшості, яка ділає в імені держави.

Як можна говорити про свободу умов і трансакцій, коли закон усталоє ціни за наєм? Коли другий закон обтинає вартість гроша і зобов'язань скарбу в чотири п'ятих? Коли декрет-закон кривдить держателів ренти? Свобода промислу і торгівлі? Але порахуйте всі монополії, державні підприємства, регламентації, законні і довільні податки, які обмежують ді-

яльність приватних промисловців і крамарів! Де є свобода умов, коли — по останнім страйку — уряд Блюма накидає цілій працюючій Франції умови праці, узгіднені лише між сіндікатами пана Жюго і представниками тяжкої промисловости? Коли меншість 2-х мільонів зсіндікованих робітників накидає свою волю 40 мільонам французів? Коли з другої сторони, тяжка індустрія накидає свою волю середній і дрібній, що затруднює 70% французького робітництва?

А найважлише, що від всіх тих порушень свободи нема у Франції ніякого відклику. Швайцарці мають — референдум, коли від ухвали палат можна відкликатися до опінії і рішення виборців. В Сполучених Державах Америки є Найвищий Суд, до якого кождий може відкликатися проти того чи иншого закону. Крім того, кождий американський горожанин має право заскаржити перед кождим трибуналом кожного урядовця за — на його думку — надужиття влади.

Право інсурекції? Деякі революціонери писали, що се священне право нації. Але коли се своє священне право нація примінює проти лівого уряду — ніколи добре на тім не виходить. В 1848 році друга республіка, яка звалила Людовіка Пилипа, — здусила в крові повстання паризького народу. А вигнаний король — який не мав відваги так розправитися з своїми повстанцями — з сумом зауважив: „так, се лише анонімові уряди можуть безкарно собі дозволити на такі репресії“! До сього можнаб ще пригадати розправу з парижанами Тера 1871 і Фрота 6 лютого 1934 на Площі Згоди. Каутський сказав одного разу французьким соціялістам, що демократична Франція — се країна, яка проляла найбільше робітничої крові, а старий Бебель, відповідаючи захопленоліричним похвалам республіці Жореса, зауважив: „загальне виборче право дав вам Бонапарт, а республіку зробив Бісмарк“! Що правда, пізніше йому віддячився маршал Фош, запроваджуючи республіку в Німеччині...

Замість свободи, у Франції домінує сумнівна більшість, яка відбирає меншости (яка нераз на ділі є більшістю) — право користати з тої свободи. Третя республіка відважно перейшла до нападу на релігію більшости французів, знищила або обмежила свободу культу, свободу навчання, свободу асоціацій, свободу преси, свободу праці, промислу і торгівлі, віддаючи її на поталу фантазіям етатизму, відбираючи право всякої законної боротьби з тими порушеннями свободи. Обмеженню свободи підпали конгрегаціоністи, священники, сестри-жалібниці-монахині, суспільні і політичні діячі, журналісти, професори, промисловці, крамарі звичайні громадяни...

Але бодай може мають французи третої республіки коли не свободу, то рівність?

Як ідея, рівність з усіх революційних ідей зробила в світі найліпшу кар'єру. Сеї ідеї не здибуємо в античному світі, опертим на рабстві. Ні в Монтезкіє, ні у Вольтера, який відмовлявся „думати, як його прачка чи шведь“. Сю ідею вніс Руссо. Токвіль сказав, що демократія бажає рівності в свободі, але і в рабстві приймає її.

Є різні роди рівності — цивільна, соціальна, рівність перед законом, перед податками, в заняттях, перед судом, в побиранні науки, рівність шансів життя. Перша рівність, якої жадали французи в своїх революціях, була рівність політична — загальне виборче право, яке вони здобули щойно 1848. За великої революції до 1793 виборче право спиралося на маєтковім цензі. На підставі отсих революційних законів ні Корнейль, ні Руссо не мали би виборчого права. В 1793 проголосила конституція загальне виборче право, але — обов'язуючу силу тої конституції — зараз же по її ухвалі — припинено, щоби ніколи її не привернути. В 1814 запроваджено виборче право, але зновуж оперте на цензі.

Коли упала імперія, третя республіка 1875 запровадила нову конституцію, але напр. жінка — не дістала права голосу. Отже в демократичній республіці жінка, себто більша половина нації, не може ні вибирати, ні бути вибрана. Під тим оглядом її, жінку, яка платить такі самі податки, що мужчина — коли розходиться про контролю над видатками з тих податків, — поставили в становище дитини, ідіота і божевільного.

В 1919 Палата ухвалила право голосовання для жінок, але лише тому, що знала, що се право відкине сенат, як і сталося. Не можна говорити про рівність, коли половина людности плюс один має всю владу в руках і може робити що хоче з половиною мінус один.

Не маючи політичної рівності, не має Франція і рівності горожанської — рівності перед законом і адміністрацією. Афери Панамська, процес Рошет, пані Ганау, Устріка, Ставіського доводять, що карний закон нерівний для всіх в третій республіці. Горожанин Лєгро проголосив в 1789: „патріотів не можна числити, їх треба важити. На вазі справедливості один патріот повинен важити більше як 100.000 аристократів, один якобінець більше як 10.000“. Так лишилося й досі, коли правляча лівиця дає одним і відбирає иншим право навчання, зборів, маніфестацій, ношення відзнак, творення партій і пр. За режиму Блюма нпр. „право на вулицю“, право походів і зборів мають лише комуністи, соціалісти і радикали — одним словом ліві.

Нема і фіскальної рівності. В нинішній Франції більшість не платить податків, а меншість платить їх за багато. Се зветься фіскальною справедливістю. Може, але рівністю се не є. Лише пята частина виборців, себто 6% людности, платять безпосередні податки. І се зветься рів-

ністю! Треба додати, що два департаменти, Сени і Північний, платять половину цілого доходного податку французької республіки. Самі 13 департаментів платять 80% цілого доходного податку.

Нема рівності перед законом, ні рівності перед виборчою урною, ні перед фіском. Все — слова, слова, слова... Не є рівний французький горожанин і в своїм щоденнім життю, в своїй діяльності. Республіканський уряд, через своїх префектів, розділює як хоче — різні доходи, звільняє від податків, від кар, роздає субвенції, відшкодовання, полєкші: технічні, фіскальні, правничі, військові, іспитові, аванси, пенсії, відзнаки, академічні пальми, медалі і пр. При розділі всього того велику закулісову роль грає масонерія.

Сей режим нерівності корумпує не лише адміністрацію, але і звичайного горожанина. Ніяке, найбільш законне управління, не вистарчить, щоб задоволити просьби громадянина, треба щоби він був в добрих відносинах з адміністрацією. Стипендію для учня, який визначився в школі, громадське відживлення жінки, що кормить, відшкодовання за гибель врожаю, все те одержує хтось не тому, що має на се право, але тому, що — при виборах і взагалі в політиці — робить те, що подобається префектові поліції і політичній кліці, яка стоїть над ним. Вже Клемансо зауважив, що ці практики вищепили в душі французів переконання, що лише ласкою можна щось отримати, що важне не право, а рекомендації, інтервенції, упіпнення. Інтриги і порушення закону — стали підставою громадських відносин третьої республіки. Повстали дві категорії горожан: ті, яким відповіли так, навіть коли вони не мали за собою права, і ті, яким відповіли ні, навіть коли вони мали те право за собою.

Але може зате республіка, не задовольняючи фактично бажання свободи і рівності, бодай забезпечує народові і одне і друге завдяки засаді народної зверхности, суверенности? Тої суверенности, в якій виражається загальна воля народу?

Суверенність, загальна воля народу... Але яка суверенність і якого народу? Передусім нарід, суверенний нарід французький не має права ратифікації, затвердження законів, ухвалених палатами. Се право не є таке безвартне. Швайцарський нарід, який се право має, — в рр. 1794-1898 користав з нього часто і в 17 випадках затвердив ухвали палат, а в 22 відкинув. Часто ті всенародні ухвали були добрим антидотумом проти пануючої в палатах кліки. Палати — повні інтриг партій — нераз голосують за ту чи иншу особу, за той чи инший уряд, нарід — голосує за тою чи иншою ідеєю. Франція ніколи не хотіла згодитися на референдум. Особливо ліві, які все мали на устах гасло суверенности народу, — не хотіли признати йому сього права.

Ні хартії 1814 чи 1830, ні конституції 1848 чи 1875 — ніколи не піддавано затвердженню цілої нації.

А може палати представляють правдиву волю народу?

Ні, ті палати не репрезентують навіть одної четвертини цілої нації. І під тим оглядом нація не є суверенна. З 40 міл. французів, та частина, яка не має виборчого права — себто жінки, малолітні, божевільні, засудженці і військові — становить 28 міл. з половиною, себто 72%; та ж частина, яка виражає „волю суверенного народу“ — становить лише 11 міл. з половиною, або 28% цілої людности. Не мають права голосу також всі угруповання інтелектуальні, моральні, професійні і родинні, — ті підстави, на яких тримається суспільність. Огюстові Контові належить твердження, що зробилося загальною признаною правдою, що людська суспільність складається з груп, не з одиниць. Але якраз ті групи позбавлені представництва у Франції. В Англії нпр. мають окреме право голосу університети. У Франції — лише відірвані від колективу одиниці.

Ще треба зауважити, що з тих 11.500 тис., які виражають суверенну волю народу при виборах — звичайно понад три мільйони себто 31% стримується від голосування. Отже „більшість“, яка диктує свою волю народові, складається з половини тих 11 міл. з половиною голосуючих plus один, minus — 3,500.000 тих, що стрималися. Инакше — „більшість“ репрезентує половину plus один з 8 мільйонів виборців, себто — 4.000.001. Отже, вибранці, що вийдуть з таких виборів представляють не більшість нації, лише — її десяту частину!

Але справа представляється ще гірше. Один англієць сказав колись французам: „ви не хочете важити голосів, се ваше право, ви хочете лише їх числити, се теж ваше право, але ви кепсько числите їх“. Франція не знає рівності виборчих округ! Напр. округа Треву, яка має 90.000 мешканців, вибирає одного посла, так само як округа Гекс, яка має 20.000 мешканців. Таких прикладів дуже багато.

Коло брами Парижа, в департаменті Сени і Оазі, в Етампі, один кандидат стає послом, отримавши 6.500 голосів, а другий в Корбейлі — перепадає, отримавши — 20.000 голосів! В тім самім департаменті Тардіє перепав на виборач, діставши 75.000 голосів, інші кандидати, які увійшли до палати, назбирали по 62.000 голосів або 46.000 і навіть 24.000.

І навіть така суверенність, воля того суверенного народу є надзвичайно змінна. Палата Меліна, яка уходила за праву, скінчила лівим міністерством Вальдека Руссо; палата квітня 1914 — крайня ліва — скінчила під диктатурою Клемансо, так само як картельова ліва палата 1924 — під фінансовою диктатурою Пуанкаре, а червона палата в останніх роках —

по двох літах існування — шукала ратунку в обіймах Гастона Думерга і Пера Ляваля... Тардіє пригадує одну сцену з Бріаном в переддень дімісії одного з його кабінетів. В Люксембурьській Палаці, перед одним голосованням, він показав на групи послів: „подивіться на них, шепнув. Всі вони голосували за, але вони благають сенаторів, яких вони вибрали, голосувати проти“.

Завдяки свавільній редукції числа виборців, завдяки нерівному викраянню округ, завдяки толерованню стримань від голосовання, завдяки спротиву змінити те все, — Францією править незначна меншість, яка і виражає „суверенну волю народу“ в третій республіці. А громадянин живе в омані, що він дає країні закони. Американці, які вибирають свого президента, з гумором кажуть, що вони мають на вибір особи президента не більше впливу, аніж — за монархії — мали вплив на народження наслідника престолу. Французи, які не вибирають ні свого президента, ні суддів, ні префектів, які не можуть навіть вибрати до палати представників більшості нації — думають, що самі укладають собі закони...

Але і навіть такі вибранці не правлять країною! Вже за революції вибранці народу з іронією трактували ті „кайє“, ті листи жадань, з якими їх послали в Париж виборці. Бо залежали вони властиво не від виборців, а від так званих *sociétés de pensée*, які уробляли громадську думку і уявляли фіктивний нарід. Коли правдивий нарід збунтувався проти того фіктивного, тоді видумали систему терору.

Пізніше замість тих „товариств думки“ прийшла масонерія. Се в її кругах спосіб ховати за видимою і безвладною владою, владу таємну і дійсну — назвали „королівською штукою“ (*l'art royal*). Секретна сила ділає в тіні і тому, щоби їй ніхто не перешкоджав — нищить вона всі інші організаційні явні сили: ордени, кляси, університети, конгрегації, корпорації. За революції — зауважив англієць Берк — всю політику робили шефи клубів і кавярень, „каналіократія“, як казав Жозеф де Местр. Товариство яacobінців числило 3.000 філій, Великий Схід — 1.400 лож. Сі товариства ділали стало, тоді коли палати збиралися вряди годи. Нині всім кермує масонерія — через свої ложі, які хоронять доктрину, через свої філії, Лігу навчання, Лігу прав людини, паціфістичні Ліги, через свої політичні прибудови, як радикально-соціалістична партія, а почасти соціалістична... Ходить завжди про те, щоби в тайні рішити щось, що потім явно ухвають палати „суверенного народу“. Нова церква, церква комітетів, яка створила фікцію „народу“, який нічого спільного не має з правдивим народом. Сі комітети приготовляють вибори, а через вибраних — закони. Мають в руках гроші, виборчий апарат, рекламу і зараз по зголошенні якоїсь кандидатури — починають обробляти кандидата. На поміч, ще від часів імперії —

стоять тим анонімовим комітетам — поліційні префекти і під-префекти.

„Демократія, рівність, справедливість, поступ“ — ось слова, які завжди мають на устах і на своїх афішах комітети. Ними тероризують громадську думку і кандидатів. Такі вибранці не репрезентують ні волі народу, ні його суверенності — лише волю закулісових менерів і їх інтересів — групових або особистих. Ціла сила тих самозванчих комітетів виявляється в ті рідкі моменти, коли ситуація вимагає — вийти зза лаштунків і промовити публично. В таких випадках їх воля завжди перемагає волю „вибранців суверенного народу“. Так було нпр. 1925, коли зїзд радикалів в Ніцці повалив Жозефа Кайо і з ним кабінет Пенлеве. В 1928, коли радикальний зїзд в Анжері повалив міністерство Пуанкаре. В 1933, коли сіндікати урядовців повалили міністерство Бонкура; в 1934, коли зїзд радикалів в Нанті повалив міністерство Думерга; в 1936, коли радикальне віче в Готелі Контіненталь повалило міністерство Ляваля. Пани над виборцями, над кандидатами і над вибранцями, комітети і партії привластили собі волю народу і стали його володарями, як паном Оргона став Тартюф.

Сі комітети рідко числяться з потребами нації, а ще рідше узнають заслуги людей, що для нації добре заслужилися. Коаліція лівих (і одної фракції правих) не дала Клемансо утревалити перемогу, яку він досягнув: його місце зайняв улюбленець комітетів, неврастенік Дешанель. Пуанкаре, що врятував франка, виставив за двері зїзд партійників в Анжері. Думерг, по кривавім дні 6 лютого 1934, за те, що запобіг горожанській війні, був перекинутий кількома своїми колегами, висланиками (радикальної) партії, яка врочисто зобов'язалася його підтримувати... В усіх випадках рішає не воля нації, а воля парламентарів. Клемансо, який — хоч якобінець — був демократом, сказав коротко перед смертю: „Нарід — є королем. Він царює. Але він не править. Він, як Гомерові боги, вдихає лише кадильний дим від гекатомб. Решту розділюють між себе клерки“ („спеці“ від політики).

Нарід — за республікансько-демократичного режиму — є невольник: через те, що він не сміє голосувати за ідеї і вибирати своїх провідників, через привілей, що резервує голосовання 28% французів, через виборчу географію, яка дає голосам тих 28% ріжну вагу, через ярмо, яке накладають йому комітети партії і гріш. Загальна воля? Її нема. Загальне виборче право? Його теж нема. Право більшості? І цього нема! Є деспотизм меншості. „Великі засади 1789“ були встані зломити суверенність королів, але не були встані установити зверхність народу.

Над усім панує демократична фраза без змісту. Бісмарк казав: „кожному французові можна приказати дати по двадцять п'ять горячих, аби лиш перед тим виголосити йому гарну промову про свободу і людську гідність“. Наполеон висловив Фуше ту саму думку: „замкніть всі часописи, але на чолі декрета про се, видрукуйте шість сторінок ліберальних принципіальних розважань“. Ся метода ділає і досі. На засади клянуться, але їх нарушують.

Демократичний режим став великою брехнею нашого часу. В сій брехні живе Франція. Брехня, коли їй кажуть, що вона голосуючи виявляє свою суверенну волю: бо три чверти нації не мають права голосовання. Брехня, коли їй кажуть, що один голос вартий стільки, скільки другий: бо вартість голосу міняється залежно від округи. Брехня, коли їй твердять, що законодавство виявляє загальну волю: бо закони ухвалюють палати, які, вибрані четвертиною нації, не представляють більшості навіть сеї четвертини. Брехня, коли їй базікають про свободу і рівність: бо Франція є під режимом сваволі, протекцій і рекомендацій. Брехня, коли їй кажуть про суверенність народного представництва: бо дуже часто режим удається до системи декретів-законів.

На місце нації, на місце дійсного народу, став фіктивний нарід. Влада виконавча — зведена до безсилля, до іграшки в руках парламенту, парламент — до іграшки в руках явних і тайних комітетів, на місце загального добра — стали партикулярні інтереси, отверто практикується саботаж державної влади, безкарно творять державу в державі союзи і корпорації урядовців і робітників...

Треба вміти знайти розірвані зв'язки між душею народу і владою — кінчить Тардіє. Так, як сей зв'язок здолав знайти Клемансо, коли обернув майже програну війну — в перемогу... Але тоді цілий режим мусівби бути ґрунтовно змінений. Замість фрази — має прийти праця, замість галапасів збірноти, її слуги. Замість Франції фіктивної — дійсна Франція, її дійсні заступники, які замість приватних інтересів клік і груп, що руйнують державу і розкладають душу нації, поставилиб — як найвищу цінність — вічні ідеї нації, рідного краю, твердої влади, спільноти інтересів всіх верств суспільности, авторитету і порядку. Нові сили вже прокидаються у Франції, як прокинулися в Італії, в Німеччині, в Іспанії. Хутко вони вийдуть на арену отвертої політичної боротьби.

Л. Б—о

Еспанія в крові і в огні

Після Італії, Німеччини, Фінляндії, Австрії, Угорщини, — прийшла черга на Еспанію.

Бунт проти розкладових сил соціалізму — ось що таке та національна революція, яка вибухла в Еспанії. Що її викликало? Які були її безпосередні причини?

Їх було багато. Одною з перших — безжурність верств, загрожених комунізмом.

Скільки разів повторяв Жіль Роблес, голова найвпливовішої правої партії, — до власників лятифундій (*terrateniente*): „Коли ви не хочете завтра стратити все, пожертвуйте бодай частиною того, що посідаєте сьогодні. Здвигніть проти комунізму греблю з приватної власності. Зробіть з сільських робітників хліборобів-власників і аграрний пролетаріят замість горнутися під червоний прапор, стане оборонцем порядку!“

Але ті, до кого звертався Роблес, лише здвигали плечима... Тепер — їм забрали не частину, а все.

Безжурними були вони і в політичній боротьбі.

На останніх виборах — праві кандидати мали... за мало грошей на виборчу кампанію. Найбогатші, здавалосяб, найбільш зацікавлені в виборчій розторощенні лівиці, в утриманні порядку і установі приватної власності, не складали нічого, або майже нічого, до каси партій, які боронили порядок і власність.

Сей смутний факт стверджує Феррі-Пізані в своїм великім репортажі в *Gingoi*’і, звідки кілька фільмових образків подаємо в сій статті.

Які яскраві плякати лівиці — вкривали мури міст! І як бідно виглядали на їх тлі виборчі афіші і відозви правих!

„Народний Фронт“ — в кожній окрузі — мав ту саму листу: 363 кандидати на цілу Еспанію. А за сею листом йшли всі синдикати: соціалісти з Генеральної Унії Трудящих (UGT), комуністи з Національної Конфедерації Трудящих (CNT), анархісти-синдикалісти з Генеральної Конфедерації Трудящих (CGT). Всі Інтернаціонали аж до Інтернаціональної Федерації Анархістів (FAI).

Вони, ся незначна, але добре згуртована меншість народу, — чулися панами ситуації вже на виборах 16 лютого.

Голосовання в Еспанії переводиться на підставі „податкових цідулок“. Сфальшовані цідулки масово випродукував „Народний Фронт“, вписав імена правих виборців, — і роздав своїм людям, щоб голосували — на лівицю!

В однім виборчім льокалі в Мандриді, два десятки черниць стали в чергу, щоб віддати свої голоси. Кілька марксістських шибеників з під темної звізди шмигляли довкола них, голосно оповідаючи собі найординарніші масні „дотепи“, зневажаючи Бога, святих — в чисто большевицький спосіб. „Саго оп діос“ і „саго оп Christ“ мішалися з безлічними пропозиціями. Черниці героїчно витримали зневаги до кінця: одні червоні з сорому, другі — бліді, близькі до розпачі, — але діждалися своєї черги і вкинули свої картки.

Але скількиж то інших жінок, менше здібних до посвяти,—втікали з льокалів виборчих, як тільки zobачили тих „агітаторів“ лівіці! Але сі зневаги — то був лише вступ до того погрому, який три дні пізніше — урядив в монастирях переможний „народний фронт.“

Ах, якою гарною була республіка за Альфонса XIII!

Потім прийшли ще „кращі“ дні. Прийшов терор проти власників і підприємців. Вони мусіли платити неспівмірні з доходами платні, а при тім не мали права видалити жадного ледаща з свого персоналу, ні навіть замкнути нерентовне підприємство. Хоч не один з тих „глітаїв“ і „павуків“ завдячував свій капітал двадцятьлітній праці — своїй і своєї родини виключно!

Але „патрон“ — був ворог, так стояло у Маркса. Ворог був таксамо і всякий незалежний робітник, який не давав себе тероризувати червоною банді. В Мондрагоні, який став одним з найкривавіших теренів для оргій „народного фронту“, перший стріл місцевих комуністів, — поклав трупом одного робітника, що належав до національного синдикату. Він звався Евген Едурра і їхав ровером до місця своєї праці. Розбуджений стрілом, карлістський посол Марсель Ореха, побачив постріленого крізь вікно і, не зважаючи на благання жінки, побіг на поміч жертві. Коли він похилився над забитим (бо той вже не жив), двоє драбів схопили його ззаду за руки і припровадили силоміць до „Народного Дому“. Там вже були інші „реакціонери“ і засідав „революційний комітет“, який без допиту і суду, всіх перестріляв...

В Більбао, 17 лютого „народний фронт“ обходив свою перемогу. Дві пляшки з запальним плином кинуті в каварню, де сходилися „буржуї“, викликаючи пожежу і жертви...

Оповідання одного дрібного підприємця:

„Я мушу залишитися тут: моя мати хвора, маю ще двох малих сестер, яких виховую... Колиб я був сам, давноб кинув сю жадливу країну! Даю вам слово чести, що мій покійний батько добре ставився до своїх робітників... І всеж, один з них замордував його... За ніщо! За якусь увагу... Замордував тут, перед дверима, стрілом з револьвера, без жадних пояснень, без слів... Се було торік... Убийцю засудили на десять літ в'язниці... Але слухайте далі! „Народний фронт“ проголошує загальну амністію... Забити прадедавця, не велика біда!

Отже убійник виходить на волю і, на підставі закону, я мушу взяти його наново на роботу, і заплатити йому за десять місяців в'язниці. Я мушу жити ще з сею людиною, щодня вісім годин денно, говорити з ним, слухати його сміх."

Чи рядовики з „народного фронту“ уявляють собі неминучі наслідки комунізму? Застій промислу? Упадок експорту? Запровадження системи Тейлора, яка витискає робітника мов цитрину? Системи, яку так ненавидять синдикати і яка панує в совітській Росії? Чи уявляють собі, який немилосердний і страшний пращедавець є комуністична держава?

Певно, що не уявляють. Сліпці проваджені каналами. Бо каналії—провідники, знають, куди ведуть обдурену масу.

Чому підприємці не „замикають буд“? Тому, що страйкам потурається, але льокавти (частинне або масове видалення робітників) караються законом („рівність прав!“).

На одній фабриці інженер видалив двох соціалістичних агітаторів. Зараз по тім з'явилася узброєна банда червоних. Забрала інженера. Робітники, які прийшли на місце видалених, викопали могилу. А п'ятьом помічникам інженера, якому вони багато завдячували, поставили до вибору: або стрілити до свого протектора і приятеля, або — самим піти під кулі. Жінка розстріленого зомліла, але маленькі діти (три і п'ять літ), які дивилися на все з балькону, не розуміли нічого. Вони думали, що „тато бавиться в вояки!“...

Еспанське село біля Овієда. Самохід Феррі-Пізані затримується коло хатки, оточеної садком. Коло нього старуха, яка провадить на мотузку корову. Шофер, під самоходом, направляє щось.

— Buenas dias!

Але старуха суворо дивиться на зайду і питається:

— Ви, бодай, не з тих багатіїв, що вбили мені мого єдиного сина під час червоних днів жовтня?

Вона мабуть думає про „контрреволюціонерів“.

— Ваш син працював в копальнях?

— Алеж кажу вам, що його забили оті багатії! — відповідає гнівно стара. Чи ви не розумієте мене? Багатії, — сеж ті копальняні робітники, які заробляють по 15 пезет, а працюють лише по 8 годин денно, мають свої „народні домівки“, з книжками, з кіном, а іноді з реставрацією, з оркестрою, де одягнуті в шовки жінки танцюють що суботи.

То — багатії! А ми бідаки. Робити коло землі від сходу до заходу сонця і заробляти не більше, як 30 пезет місячно!

Тоді я сказала собі: „не хочу, щоб мій син мав таке саме тяжке життя, як його батько, хай він стане священником!“ І парох віддав його до семінару. Він мав вісімнадцять літ, коли, одного ранку, багатії з копальні, з рушницями й навіть з гарматами, помашерували на Овієдо і зачали його плюндрувати. Громадянська гвардія отаборилася в монастирі

Сан Домінго, звідки стріляли до червоних. Семінаристи не стріляли. Вони молилися, бідолахи. Робітники з копальні, зробили динамітом вирву в мурі і підпалили монастир. Частина семінаристів здолала втікти. Але мого бідного сина, разом з п'ятьма іншими колегами, взяли богатії до неволі. Поставили перед „революційний трибунал“, що складався з „соціалістичної молоді.“ Мойому бідоласі запропонували ті звірі зкаляти розп'яття. Він відмовився і його застрілили разом з іншими. А коли та голота прийшла аж сюди, то забила мені дві корови. Тепер мені лишилася тільки одна“...

В містах терор панував не лише фізичний, але і моральний. Газетярі вигукують: El Socialisto! El Mondo Obrero! (Робітничий Світ). Коли я — оповідає Пізані — купив у одної газетярки сі дві часописи, щойно тоді схилилася вона до мене і сказала притишеним голосом:

— Se no g, я маю ще і ABC.

І з пачки лівих часописів, витягнула поміркований орган, і додала:

— Читайте се краще у себе дома. Там безпечніше. Я сама змушена на вулиці вигукувати назви соціалістично-комуністичних часописів, але я не думаю як вони. Я сама — жертва „народного фронту.“

І вона зникла, але її хода, її голос, убрання зраджували „нову бідачку.“

Соціалістична свобода думки і преси!

І скільки в еспанських містах було подібних соромливих жебраків, які на вулиці продавали: одні часописи, другі олівці і пера. І зовсім не треба було належати до „Еспанської Фаланґи“ (еспанський Вогнистий Хрест), ані до Ceda (партія Жіля Роблеса), щоб стягнути на себе терор червоних. Вистарчить відмовити співучасти в якимсь абсурднім страйку, або належати до незалежного, не червоного робітничого синдикату або лиш ходити до церкви, щоби поставити себе поза законом, щоби втратити заняття і працю, і то приватячу чи урядову. Червоний терор створив десятки тисяч нових безробітних...

Страйк в консервативній часописі La Nación. По страйку червоні домагаються, щоб фірма видалила тих, що не брали участі в страйку. Банда червоних паливод плюндрує друкарню, навіть не дочекавшись відповіді фірми. Наслідок — часопис перестав виходити... Триста нових безробітних...

Всі комерсанти Астурії були змушені давати свої оголошення в крайно лівих газетах. Але узброєні банди тих самих лівих переводять, на власну руку, арештовання (і розстріли) фашистів, себто всіх тих, які не є червоні.

Перед обличчям зорганізованого противника вони не завжди тримаються гідно.

Перед заняттям фашистами Овіеда, червоні ще респектували жінок. Але коли небезпека втрати міста стала немину-

чою і соціалістичні комітетчики накивали пятами, — ситуація стала не до знесення. В місті зачалася вакханалія. Жінок змушували бавитися і танцювати на руїнах революції. „Не удалося нам зреформувати світ, — казали герої червоного прапору, — тож ужймо бодай життя!“ Кілька жінок згвалтовано. Коли скінчилася ніч, червоні зникли з міста в гори. Многі з кишнями, повними „сконфіскованих“ грошей. В їх руки попав кур'єр, що віз з Овієда 14 мільонів з філії еспанського банку.

Один з французів, що в Марокськiм еспанськiм легіоні бився з соціалістами, оповідав своєму землякові Пізані: „нам закидають розстріли лівих? Але чи Ленін наприклад здавав комусь звіт з 1,800.000 жертв, які з його приказу, впали протягом перших п'ятих років революції? А Сталін мабуть реготався, колиб хтось зажадав від нього пояснень, за що заслав він сотки тисяч селян на Соловки чи до Сибіру! Що значать кілька десятків езекуцій, докраних національними революціонерами в Еспанії, в порівнанні з гекатомбами зложеними червоними на вівтарі Маркса-Леніна? Ціле наше нещастя в тім, що ми замало робили езекуцій. Ах, колиб уряд, що прагнув повернути порядок, засвоїв собі методи сили (методи Москви), і розстріляв і Гонзалеса, і Пену, і Антуну, і Томаса, і Белярміна, і Хавіє Буена, і інших провідників комуністичного руху в Астурії, засуджених судом на смерть, але помилованих, — нині не вибухлаб нова революція! Бідна Еспанія відітхнулаб, а Європа не стоялаб на порозі страшних, кривавих подій!

Пригадую собі певного Менендеца, одного з шефів революційного комітету в Овієдо, якого ми арештували, коли заняли місто... Провадячи його до касарні Пелайю, ми мусли минути одну дільницю, де ворожа до червоних юрба, хотіла злінчувати червоного бандита. З небезпекою для власного життя, хоронили ми його. Уважали се за свій обов'язок. М. и. мене при сій нагоді хтось пирнув ножем, призначеним для Менендеца. Ах, які ми були дурні! Скільки церемоній робили ми з тою голотою!

То були часи ліберального нібито кабінету. Парлямент, перетворений в конвент, уряд під терором озброєних червоних банд, старшини зневажувані на вулицях, самовільні труси і арештовання кожного, хто смів крикнути Viva España!, щоденні безкарні убійства всякого, хто не був лівим!

А на селі — на селі йшла випробована акція за вказівками Москви. Нащадки конквістадорів, з їх величними замками, terratenientes, — вивлащені. Землю їх взяли у птерос, селяни-власники. Але проти них вже большевики бунтують brasegos, сільський пролетаріят, якому вимальовують опереткові картини совітських „колхозів“ і їх „добробуту“...

Кривава пожежа горожанської війни з міста передістаєть-

ся на село. Divide et impera! А в „аргументах“ для своєї агітації, червоні не перебирають... Тахо виступила з берегів, залляла лани. І емісари народного фронгу оповідають селянам, що се сталося тому, що „попи“ загатили суецький канал, та що помагають їм в тім капіталісти.

Перед вибухом національної революції, Жіль Роблес, з трибуни кортесів зложив рахунок, що коштувало Іспанію, лише протягом трох місяців пановання еспанської лівої керенщини: 160 цілком знищених церков, 251 — нападених; 269 мертвих, 1287 ранених, 400 замахів, 69 сплюндрованих політичних клубів, 312 нападених; 10 знищених і 33 нападених редакцій; 146 бомб, що вибухли, і 78 не вибухлих.

Дальше анархія не могла тривати!

Національна революція мусіла прийти!

Уряд, в яким більшість належала радикалам, — при першій небезпеці, показався манекіном, безвольною лялькою в руках соціалістів і комуністів. В многих містах владу перебраві Совіти. В самім Мадриді уряд поділився владою з червоними синдикатами. Символом сеї абдікації лібералізму є прапор, що повіває над кораблями „урядової“ еспанської флотії. Сей прапор червоний, лише з еспанськими барвами в куточку. Лише ся дрібничка вказує на те, що сі червоні — еспанці; як нпр. слова „еспанська“ чи „французька секція“ Інтернаціоналу, вказують на національність тої чи іншої кравової соціалістичної партії — частини одного наднаціонального цілого...

Оргії насильства, методи крові і заліза, якими лівий „уряд“ задушує всяку національну опозицію проти себе — показують, що жадний правий — монархістичний чи консервативний взагалі уряд не розправляється з своєю опозицією так жорстоко, як лівиця, коли дірветься до влади...

Тепер національна — нова, не стара консервативна Іспанія зрозуміла се. Зрозуміла цілу облуду лівої фрази. Зрозуміла, що червоне божевілля можна зломити теж лише брутальною силою. Що без насильства — не повстане свободна національна Іспанія.

Або комунізм — або фашизм. Або банда інтернаціональної голої, яка допровадить країну до руїни, як Росію большевики, або — влада в руках національних сил.

Третого нема: Хто кокетує з лівицею — наражає націю на згубу.

О. В.

Проклята золота середина

(Завваги)

Bunt Młodych (15 VIII), навязуючи до статті Радека в *Известиях*, пише: для того, щоб патріотизм був дійсним патріотизмом, повинен він мати розуміння до таких цінностей, як „національна експансія“, „імперіалізм“, як „атмосфера великого чину“.

Потім автор (Р. Варга) питається — що таке є гасло оборони? Гасло оборони висунули Совіти — і зачали „боронитися“... в Іспанії. Гасло оборони висунула Італія і — прийшла в Абіссінію. Гасло оборони висунули німці і видумали *Drang nach Osten*...

Що таке оборона? — питається Варга. І відповідає:

„Гасло „оборони“, випрацьоване з наставленням *rag excellence* оборонним, се гасло дефетистичне. Бо оборона — се шукання за всяку ціну і всіма засобами нових шляхів політичного і економічного виходу. Оборона — се загрожування чужим своєю експанзією, диктування власних умовин. Оборона — се непереможне бажання панувати над оточенням. Оборона — се конечність виховування суспільности в дусі як найбільш заціпнім і заборчим, бо лише сей дух дає запоруку ретельної оборони власного дорібку. Оборона — се нарешті, заперечення всякого паціфізму... Оборона не є лише гаслом воєнним, се гасло, з яким треба творити нову дійсність і політичне обличчя Польщі, яке має передусім допомогти до консолідації того, чого нашій державі досі бракувало — нації.“

А далше кілька слів про те, яким не повинен бути патріотизм. Варга думає, що патріотизм не сміє бути „патріотизмом пасивним, цукерковатим і млавим.., позбавленим змісту, потуги і сили“... Не сміє бути патріотизмом — „девоційним і гістеричним“, особливо там, „де йде про здійснення довгодістансового починання“. Автор закидає, що на теперішнім патріотизмі його земляків „збудовано багато шкідливих теорійок і дефетистичних доктрин“; що він загнався в „дрібномишчанство і парафіяльний провінціалізм“, створив „імпотентів, що хорують на сталий брак самовистарчальности і що стало шукать політичного, економічного і культурного опертя, в ким будь і в чім будь“, що сей патріотизм „не зносить осамітнення і поступу опертого на власних силах.“ Се мусить бути — кінчить автор, радикально змінено...

Прошу всіх наших приятелів і противників — уважно прочитати виїмки з цитованої статті, а ще ліпше саму стат-

тю. І вони напевно без труда ствердять, що ті самі ідеї про патріотизм можна було знайти в 1923 в *Заграві*, пізніше в *Лім Наук. Вістнику*, пізніше в „Націоналізмі“, в „Патріотизмі“, нарешті в *Вістнику*. Ті самі ідеї, виражені майже в тих самих словах — як в позитивнім, так і в критиці власного парафіяльного патріотизму (провансальства).

Той самий часопис (25 VII), в статті Марії Віновської: „Католик „на safeго“ поконав ідейного комуніста. Але ідейний комуніст сильніший від паспортного католика... Всяка половинчатість, всяка літеплість болісно мститься. Тим болісніше, чим більше добро, якому спроневірюється“...

І сьому питанню присвячена була не одна стаття нашого журналу.

А ось француз, знаний чоловік публіцист з *Je suis partout*. Події в Німеччині, в Італії, нарешті в Іспанії — стрясли душею французьких патріотів. Чим зеднав собі націю Гітлер? — питається Газот. Чим зробив, що зневажений нарід знов гордо підніс голову? „Великою ідеєю“, ідеєю „великого призначення“ німецького народу. Що супроти такого ідеалу є ідеал пересічного француза? „Маємо досить того нужденного ідеалу, який нам вічно сунуть під очі: безжурне почуття незабезпечености, яку дають невеличкі ощадности скромного працівника, який в маленькій хатці переходить свою маленьку життєву путь, обтикану маленькими купонами, обстриганими маленькими ножицями, інкасованими при маленьких банкових віконцях, перевязуваними маленькими мотузочками...

Досить! Досить!

Від 50-х літ полошуть собі горло французи тими самими словами: „Ми країна міри... уміркована країна“... Але від сталого повторення, вони зробили з своєї країни країну пересічності і нехлюйства. Вони приземнили свої ідеали до позему голої землі, щоби — в поросі посуватися „наперід“ на чотирьох ногах, зі страху піднятися зависоко.

Коли ми хочемо, ми можемо робити краще від всіх... Але ми, здається, впали в летаргічний сон. Не заноситься у нас на ніщо велике, на ніщо, що вириває крик захоплення, що дає вражіння свідомої і шляхетної сили.

Молоді заборонили мати надію. Їй обіцяють — з літами — кар'єру... Її повчають: „молодий хлопче, будьте терпеливі!“, або — „у вашому віці я заробляв не більше як 50 франків місячно!“, або — „учіться і здобуйте ваш диплом!..“, або „почекайте, пан Нудярський має пістрияка, він довго не протягне“... Нашу молодь заохочують старітися, так ніби вона була створена на те, щоб найскорше спорохнявити..

Не можна сказати, що в своїй масі французи стали нечесними. Але вони не крадуть, лише — шахрують. Не забирають, лише крадуть: се поміркованість!

Останнього червня ніхто не вкинув в море туристів, що приїхали на Cote d'Azur. Ми задовольнилися тим, що не ви-

несли їх багажу і не услуговували їх в готелях: се поміркованість!

Париж стратив місце, яке колись займав в світі. Коли хто тепер шукає волі, величності, амбіції, багатства, той дивиться в бік Риму, Берліна, Нью-Йорку або Лондону... Коли Франція панувала над світом, вона панувала своєю величчю і славою. В ті великі часи цілий світ приходив шукати в Версалі не ідіотичної золотої середини, яку тепер називають порядком і мірою. Він шукав упоєння славою. Се був ідеал суворого, тяжкого життя, амбітного, напруженого, героїчного. В тім була і певність, і безпека. Певність, яка не є в відсутности ризику, але в вірі в себе. Світогляд дрібних ідей і людей „треба як найскорше висадити в повітря. Виважім двері в майбутнє!..“ Стаття зветься: la hideuse „mesure.“

Правда, яке те все „туманне“? Як сьому всьому браку чогось „позитивного!“ Яке то „неморальне!“ — як закидали і нам наші беззубі противники, адоратори золотої середини, що здригаються критикувати кретинів „власної крові“... Але за сим „туманним“, як за свіжим повітрям, як за сонцем, як за зливою, за громовицею — шукають погрузлі в багні золотої середини народи, як за житевим еліксіром, яким мужніють і кріпнуть людські збірноти, як за тим „львиним молоком“, без якого — ведені „позитивними“ каліками нації, обертаються в „паралітиків на роздорожжю.“

Яких громів потрібно ще над Московією-рікою, над Дніпром, над Тибром, над Шпре, над Ебром чи деінде, щоби сі паралітики стали людьми?

Роман Юнак

Велика глуша

(Репортаж з північно-західних земель)

— Вкраїнці ви? — Ми, паночку, тутешні.
Чи знайдете могутні дні прийдешні,
Сей межі пущ загублений куток?
Як дико тут... А що уже зимою,
Коли усе обгорне білий сон,
Коли вовки нічною чередою,
Мабуть нераз підходять до вікон?
Яке глупе, глибокеє залушша —
Землі древлян село Велика Глуша.

Олекса Стефанович

Іноді буваю на межі Волині і Полісся. Велика Глуша мачить своєю таємничістю. Лунає гомоном і відгомонами.

Бувало приносить блакитноокий Терешко трагічні вістки зпід Каменя Кошірського і питає за свіжими часописями. Бувало снуються люди в одностроях між селами і хуторами

Буває возить їх, за гмінним наказом, Володько до шпиталю. Бувало насміхаються жінці з дівчини Варки, що їздила в столицю поручкатися з панами, а вона виправдується, що хотіла лише даром велике місто побачити.

Аж ось несподівана зустріч знов кинула мої думки в сторону великої глуші. Десь в половині липня ми розбалакалися в знайомих з панянкою з Кракова. Така собі Божа коровка. Учителює на Підляшчу. Дивувалася, що „тамтейша гвара“ подібна до нашої, але тамту вона розуміє, а нашу ні; що нарід добрий, але дуже бідний; що сама на власні очі бачила, як господиня ховала віддіжену солону воду на другий день, щоб в ній вдруге, а може і втретє варити бараболю. Мимо того шкільні діти добре виглядають — сама не знає з чого. Вона має добрі відносини в селі, а ось її товаришка в себе нічого купити не може. За ніяку ціну ніхто нічого їй не продасть, а то така велика „суспільна діячка“, навіть медаль заслуги має. На запит, яка тому причина, відповіла, що тамта походить зі Львова...

Затесала мені та краковянка кілок в голову. Що не розгорну польську часопись, то все — Полісся, Волинь, Підляшча, статті, фейлетони, світлини. 20 липня виник у мене плян, впродовж двох тижнів слідкувати за доступними мені часописними відомостями і скласти з них репортаж.

Ось вістки про „таргі волинське“, ось про „коло рибацке на Полесю“ і „обводи рибацке“ на річках Муховець, Лісна і Пульва, на озерах і на ріці Бузі.

Kurjer Pogoппу пише знову статтю: „Про належиту організацію риболовства волає поліський рибалка“, з трьома світлинами: курінь-хата рибацька, спеціальна сіть-наставка і киї до сушення сіті. Родів риб на Поліссю є до 70. Поліські раки пошукують французькі і німецькі ринки. Осередок риболовства Пінськ, де є рибацька кооператива. Поліський рибалка одержує лише 20—50 гр. за кільо риби. Головний зарібок мають гандлярі, що є державцями рік і озер.

Ось світлина руїн оборонного замчища з XIII ст. під Холмом, ось башти в Острозі. Ось „подоріж водна наших гардерів“ по Бугу, Стиру і Горині. А тут показ коней в Білську Підляським. Й. Раздзімінські, як „спеціальний висланець“ твердить знову в дописі з Сарн: „Найбільше нещастя — роздріблення землі... Бо то земля забута людьми, що творить свій власний світик“, забитий від решти світу дошками... „Сумна країна. Всі люди мають тут однаково мало землі та такі самі надії чи мрії. Всіх мучить нужда“. А далі про потребу комасачії, якої нема і про трагічний брак землі. Збіжжа вистарчає лиш до кінця зими. Годівля худоби і збут молочарських виробів кооперативами бувби єдиним ратунком. Федір Давидюк твердить, що кождий „хитрий на землю“ Яків Базилук (Василук?) має одного лиш коня і спрягається з сусідою, щоб заробити дещо гроша при звозі дерева. Василь

Чуприна каже, що денно можна заробити 80 грошів. Але нагоди до праці мало і хтось на пальцях вираховує, що за цілий рік заробив 16 зол. і 80 гр.

Василь Чуприна має ледві чотири морги лихої землі, 2 корови, 4 вівці, 1 свиню, 15 гусей і 5 курок. Його річний дохід бруто виносить 60 зол. Колиб управляв лише збіжжє, не мавби й того. До браку чаю, цукру чи „керосину“ привикли... Податки є зморою, бо часи „дешеві“: 2—3 гр. яйце, 9 гр. літра молока. Колиб не податки, можнаб жити без грошей. Двозолотівку однаково трудно змінити як 500 зол. в малій варшавській крамниці. Губка заступає сірника, вязка сушених вюнів — нафту. Убрання носять власного виробу. Є десятки і сотки таких осад чи сіл, що живуть без завтра. Нуджа і примітивний спосіб життя не до описання. Брак землі, праці, грошей.

Нарешті стаття: „поліський хлоп буде школи“, з світлинами. Офіційальщина з похвалами. А потім дані: на 4254 шкільних кімнат лише 1920 (46%) міститься у власних будинках. Стаття починається увагою: „школа на східних окраїнах се не тільки будителька освіти, вона має велике значіння і для розвитку державної ідеї“. В иншій місці звістка, що „Мацеж Школьна“ має на Поліссю 70 шкіл.

Кількаразовими наворотами читаємо про жнива. Сьогорічний збір буде на 20% вищий від минулого. „З сорокатої містини — столиця Волині“ пише Б. Соронкевич, сягаючи глибоко в історію аж до Нестора літописця і признає, що Луцьк заложив Володимир Великий, князь київський. Але мимо того називає його „старим городом Любарта“, сина Гедиміна. Тепер має Луцьк 37.000 мешканців, головню жидів, потім ідуть поляки, переважно урядничий елемент, дальше „нечисленні“ українці, вкінці гурток караїмів. Місто має власну бетонярню, цегольню, при міських роботах занято 600 людей. Вся праця іде в тім напрямку, щоб міста Волині дістали такогож вигляду, як прим. міста Познанщини.

„В царстві лосів, ведмедів, рисів і бобрів“ — се околиця Давидгородка, міста нащадків визнавців Магомета. Над багнистою Припєтю лежить шматок чорної землі. Немов бразильська пуща. Там водяться ще журавлі, чаплі і чорні лелеку. Давидгородці походять з татарів. Підприємчів, не так, як решта поліщуків. З весною Давидгородок вилюдноється, бо мужчини вандрують, продаючи морожене і насіння. Насіння дуже добрі. Инша спеціальність давидгородців, се шевство і вироблення „витяжки“, непромокаючих чоботів з одного кусника юхтової шкіри. Купець з Давидгородка солідний і добре визнається в купецьких трансакціях, доробляється нераз великих достатків.

„Колись перший город Волині — сьогорні тихе містечко“ — Корець, „бастіон польськості на границях Річи Посполитої.“ З Рівного треба їхати до Корця (64 кільметри) нераз

так довго, як експресом з Варшави до Парижа. В кінці XVIII ст. тут виробляли порцеляну, що якістю не уступала севрській.

В поблизьких Гвоздові і Голичівці експлуатують примітивно граніт і каолінову глину. Від кількох літ поширилася в околицях Корця управа лісничих зіль. На північ від Корця, ген поза Случ, росте в лісах в одиниці в Європі резерват дика азалія, т. зв. понтійська, що цвіте жовтим цвітом. Ще один цікавий природничий резерват є на Волині: се бобровисько в Корчині недалеко Іванової Долини. В романтично занедбанім ставі живе кольонія бобрів в природних умовах під охороною ловецького закону. Можна там побачити характеристичні купини, загати і греблі, що собі збудували бобри. Став-бобровисько положений серед глибокого ліса, повний ріжної риби.

„Сінокоси на Полісся“ („з романтичного закутка Польщі“) описує З. Хоментовська з власними світлинами. Селяни в довгих до колін полотняниках, в солом'яних брилях, ритмічно колибаються над веслом. На дні човнів, прикриті свитками, лежать різнородні вузлики, клунки і лубянки з харчем і одежею. На передніх лавках сидять баби. Тепер мають хвилину відпочинку по цілорічній тяжкій праці. Бо на Полісся двигуном всього є баба. Вона від світанку до ночі гарує в полі і в хаті, сіє, поле, жне, копає, пряде, пере, варить і годує свій добуток, а в межичасі — родить діти. Нерідко трапляється, що підчас сінокосів або жнив у запасці приносить таке квиляче сотворіннячко.

Поліщук каже, що для поліщуків стояти на дні „чайки“ з веслом в руці і посуватися по воді наперед, се так само, що для звичайного смертника перебирати ногами. Раз улаштували в Пінську перегони веслярів. З одної сторони вправлені, витреновані спортсменці в приписових човнах і виряді, з другої — примітивні веслярі з одним веслом. І щож? Побідили поліщуки. Більше таких перегонів не уладжують.

Співробітник *Czas*-у Ксавери Прушинські попав в Пінськ, якраз коли горіла жидівська дільниця. З довгого опису одна нам цікава картина: „Всюди стоїть гук людей. То „тутешні“, поліщуки. Ті не ратують. Стоять, споглядають. — Йди помпувати! — Гето мене не обов'язок — відповідає. — Ах, то не твоє, тобі не обов'язок? — кричить моряк. І бух в зуби. Се дуже прикрий випадок. Але тепер наизавтра рука свербить. — Ти школи свої хотівби мати і президента, а від вогню не ратуєш — кричить моряк“...

Другим разом оповідає про те, що на Полісся закладають селяни масово детефони. „Чи знаєте ви, що впливає на попит за радіом? Отже факт, що на детефон можна ловити радіостанцію з Мінська... Підпадають большевицьким впливам якраз багаті селяни.“

Теляхани. Нужда. Шинок, гандель алькоголем, розливня вина і горілки. Всі товари продаються як додаток до горілки.

Навіть аптичні. На хуторі Простинь коло Давидгородка полюбє легендарний дивак, англійський лорд генерал Картон де Віярд. На французьким фронті стратив ліву руку. Розмовляє з пастухами — пише Прушинські — їх мовою, „тутешною“ мовою, незнаною тисячам урядовців. Самотник, що понад все вподобав собі дике Полісся, вріс в крайобраз, в світ, в поняття і в людей, що став може більше тутешній і свій аніж люди, що тою країною опікуються...

І подумає читач: нащо сі неповязані і припадкові уривки? Алеж читаємо й наші часописі! Маємо *Голос над Буга*, якого заінтересовання кінчається на давній австрійській границі. Щоденна львівська преса приносить вістки з північнозахідних земель. Але головню описи свят, обходів, різних урочистостей і ювілеїв, а решту здебільшого за ПАТ-ом. Позатим любується в дивоглядах (головню в огірковім сезоні). Та кож виходить в Луцьку *Нова Доба*, така сама...

У *Волинських Сонетах* журился О. Стефанович ще в 1927 році:

Забула ринь лінивая Горинь, —
От-от зовсім затримаються води...
Десь у лісах спинилися підводи,
По саму вісь втопившись у дряглинь...

Тече і ні розтоплена синь
На стріхи хат, на ниви і городи...
І сплять садки, кургани, Гориньгороди
І спить уся сонливая Волинь.

Здається й час замкнув свої повіки, —
Ніколи більш не литимуться ріки,
Вози навік загрузли у багні...

Як увірвать годину сюю млосну,
Як закричать в сій важкій тишині,
Щоб раптом все прокинулося зо сну?

Сі рядки тільки частинно передають дійсність тих земель. Велика глуша причаїлася. Пресові круки залітають сюди представляють її в кривім зеркалі, а мешканців п'янують як „тутешніх“ і „нечисленних.“ А вони мовчать, підсміхаються і сціплюють уста.

М. Л.

З пресового фільму

Луцька *Нова Доба* (ч. 15): „Хто опанував Росію? Маленький гурток партійців-комуністів. Хто врятував від комуни й відродив Італію? Партійці фашисти. Хто перебрав у свої руки Німеччину від комуно-соціалістів? Теж спочатку невеличкий гурток гітлерівців. Хто сьогодні ставить опір комунізму у Франції, Іспанії, Болгарії, Румунії і т. д.? Партійці-націоналісти. Нарешті, хто робить в Галичині те, що з галичанами рахуються? Партійці, а в першій черзі найчисленніші й інтелектуально-найсильніші — ундівці. Се аксіома, се два рази два чотири.“

Одним словом перед ундівцями нехай сховаються Гітлери, Леніни і Мусоліні! Лише, що між отими постатями а ундівцями та маленька ріжниця, що перші до своїх ідей дійшли самі — *contra plures*, а „інтелектуально-найсильніші ундівці“ аж тоді, коли сто разів їм по голові ударили ті ідеї, вибиваючи їх власні ідейки, які ні з гітлерізмом, ні з

фашизмом ніколи нічого спільного не мали... Там — творці, тут — сно-би.

Висновок *Нової Доби*: „Хай кождий волиняк, поліщук і холмщак, що ще не втратив розуму, національної совісті й почуття сорому, сам зробить для себе висновок“... Бажаємо се волинякові теж, але не думаємо, що його висновок буде приємний для *Нової Доби*.

В *Новім Часі* (20 VII) читаємо про меморіал закордонного штабу неіснуючої УСДРП у відповідь на анкету II-го Інтернаціоналу. Кінчить-ся меморіал словами: „ми є того погляду, що завдання всіх секцій соціалістичного інтернаціоналу було і є: спільними силами боротися проти воєнних небезпек. В разі вибуху війни, партії Соціалістичного Інтернаціоналу мусять вжити всіх заходів, щоб найшвидше зліквідувати війну на основі вільного самоозначення народів і в інтересі загально-го демократичного розвитку.“ Іншими словами (поминаючи гарні фра-зи), — коли напр. прийде до війни між Японією і Росією, яка моглаби скінчитися упадком совіського режиму і розбиттям російської імперії, — то в сій війні українські соціалісти мають всіми силами старатися ліквідувати війну і — евентуально — вратувати Сталіна від розгрому. Колиб в наслідок большевицьких поразок в такій війні, напр. на Кав-казі і на Україні вибухло повстання проти Росії, — то і тоді украї-нські соціалісти повинні були, згідно з своїми думками, старатися зліквідувати війну і — тим увільнити російську армію, щоб могла здав-лювати українське повстання... І соціалісти ще ображаються, коли ми називаємо їх соціаль-ідіотами!

Шаповалівська *Трудова Україна* (ч. 4 Прага) боронить В. Винни-ченка, тим самим отже солідаризується з його — в *Трудовій Україні* — уміщеним листі про єдиний фронт з комуністами. М. и. газета пише, що „Винниченко не служить в Чека“, та що він є „великий україн-ський не лише письменник, а й громадянин-патріот“... Що він не слу-жить в Чека — можливо, але, що своїми виступами служить справі Че-ка — се не підлягає сумнівам. Яко такий — може він уходити за патрі-ота, але хіба за російського...

Комунізуючі *Sygnaly* (1 VII) приносять поза Барбюсами, Жідами і жидами, — статтю Емілія Загадлозіча: „...на сейсмографі письменства відчувається виразно, що вже йде до кінця стародавний світ, в наших очах розпадається останній мур середновіччя... Доба історичного вирів-нання зближається до нас в приголомшуючій красі нової людини, сві-домої своєї історичної відповідальности“... А образ сеї нової людини і нової творчости дає другий автор, Владислав Ян Тужанський у вірші — *Гайдамацькі сни*, з якого просимо — вибачте нам — прочитати такі рядки:

W skwarze lata, w pocie nurzam się i tonę
łopuchowym liściem za chatą podcieram wychodek...

Potem w stepie samotny o ciszę się oprzeć,
noc jak dziewczę przyciągnąć na rozkoszny apel
ciepłe uda snów męskich rozchylić napoprzek
i jak chłop: swobodnie: z obu stron: zachrapać!

Правда, що за культура! І се завше так: де „нова“ соціалістич-на людина, там і порнографічна розпечзаність. Недурно наші сигналі-зці з *Назусрпичи* чуються такими близькими з тою милою „літерату-рою“...

Prosto z mostu (ч. 26) в статті В. Лютославського оповідає про конечну потребу засимільовання українців, які повинні вже раз „пере-ломити племінне самолюбство.“ Рада трохи спізнена. Переломити пле-мінне самолюбство українці не можуть вже з тої простої причини, що не є ніяким племям, лише нацією.

Неділл (19 VII) містить допис свого кореспондента з Риму про ватиканську виставу католицької преси, в якій він випомінає нашим заінтересованим кругам невміле організування вистави нашої католицької преси. А дальше увага: „В Римі відбувається рівночасно вистава італійської колоніальної книжки. Дві аналогічні до себе місії, що в парі хочуть репрезентувати свій авторитет на певній висоті. Міністерство колоній не просило допомогти ані в чужинців, а тим більше в нас, а проте книжки п. Островерхи *Мусоліні* й переклад книжки *Володар* (автор поминув зазначити чиї се видання — М. Л.) виложено в одному з чоловіх кіосків при головному вході, книжки виложено пишно, дбайливо, видно... Навмисно наводимо порівняння, щоб виказати ясно, фактами, хто робить пропаганду хитро, викрутасами, обчислену на інтереси дочасні, хоч тій інституції таке не личить, і пропаганду щиро: без шуму але змістовно“...

Манджурський Вістник приносить прихильну рецензію на видання нашої Книгозбірні: Л. Мосендз — *Штайн*.

Bunt Młodych (15 VII) містить частинний переклад статті Д. Д. — *Перспективи з ч. VI Вістника*.

Бібліографія

Мирон Заклинський: *А ми тую стрілецькую славу збережемо*. Спомини з визвольної війни ч. I 16^а Львів 1936 стор. 142.

„Вони були — писав свого часу др. Д. Донцов про Українських Січових Стрільців (*Наша політична думка і стрільцтво* в календарі *Червоної Калини* на 1934 р.) — скупі на слова і щедрі на чини. Не спішилися списувати свою історію. Але їх ідея, що жила в їх ділах і досі свіжа в пам'яті всіх.“

Дійсно загал колишнього стрільцтва не виявляв до останніх часів належного зацікавлення своєю власною історією.

Василь Дзіковський почав писати на початку 1915 р. Мирон Заклинський, почав писати дещо пізніше. Читачам календарів *Червоної Калини*, *Літ.-Наук. Вістника*, літопису *Червоної Калини і Нового Часу* вже здавна звісне його ім'я.

Тепер ті спомини-фрагменти, що дотичать легіону вийшли окремою книжкою.

Автор веде читача всюди — і крізь боеву діяльність легіону та її тло; бойківські нужденні закутки, завіяний сніжною бурєю Руський Путь, Лісистий Бескид, розлогі лани Поділля, кривавий горб Лисоні і крізь душу стрільцтва, його світовідчужання, ідеї, пляни, хвилі ентузіазму і хвилювого упадку духа. По всій дорозі від Страбичева-Горонди до Збруча і дальше до брам російської тюрми народів, збирає М. Заклинський розсіяні листки стрілецької слави і нанизує їх в китицю, якою гідно можна прикрасити пам'ятник січового війська.

Зі споминів слідно, що їх автор здає собі справу з відвічальності за взятє на себе завдання і хоче дати правдивий образ життя легіону УСС. Його працю можна покористуватися як певним історичним матеріалом.

Недостачею книжки є хіба те, що автор не запознив прогалин між поодинокими розділами і не описав: своїх переживань в рос. полоні (у Львові), походу УСС від Золотої Липи до Серету і відвороту над Стрипу, а також весни 1916 р.

О. Думін

Бальзак: *Чародійна шкіра* Львів 1936 *Бібліотека Діла* ч. 4 стор. 180 переклав: В. Софронів.

Те, що тут переложено з великого твору Бальзака — переложено не зле. Лише перекладчик і редактор занадто вже упростили собі справу, а саме — просто вичеркнули з оригіналу майже половину тек-

сту, а переложили тільки решту. Для порівняння маю перед собою видання Нельсона в Парижі (*La Peau de Chagrin* Paris Nelson Editeurs). Отже перекладчик викидає цілі речення Бальзака. Зараз вже на стор. 1-й перекладу по словах — „...і показав своє мерзене обличчя“, — викреслено цілих 25 рядків оригіналу, майже ціла сторінка! Потім знову тут і там викинено кілька речень без ладу складу. На стор. 3-й по словах — „...на підлозі“, знову пропущено не менше й не більше як 28 рядків — знову майже ціла сторінка! На неповні три сторінки „перекладу“ випущено понад дві сторінки оригіналу. Чи такий спосіб можна називати перекладом? На стор. 5-й по словах — „...надміром роскошей“, вичеркнуто 14 рядків Бальзака. На стор. 7-й — вичеркнуто 8 рядків по словах — „...більше шанс“. Викинено цілі речення на стор. 24-й. І так само далше: на стор. 40-й по словах — „алежбо ти смішака з твоїм „ах“! — викинуто 12 рядків, потім переложено одно речення і викреслено знову аж 20 рядків. Те саме на стор. 99-й. Одна сторінка французького видання, що маю під рукою — майже відповідає — кількістю букв — одній сторінці перекладу (в перекладі букв менше) — отже переклад повинен би мати приблизно стількиж сторінок, що й оригінал. В дійсності оригінал має 354 сторінки, а „переклад“ — 180. Колиб ми хотіли завдати собі часу і перепроводити детальне порівняння, то побачилиби, що безжурний „перекладач“ просто викинув половину тексту з „перекладаного“ роману.

Уважаємо се за варварство, за літературне нехлюйство, за недопустимий спосіб людей, які не шанують ні літератури, ні себе. І кого вони так „перекладають“? Бальзака! Автора, славного з detailного психологічного розгляду своїх героїв, з могутнього дару обсервації, з величезної імагінації, з глибоких філософічних уваг!

Анрі Мазель — що написав передмову до нашого оригіналу — пише про автора *La Peau de Chagrin*, що „його найбільше вирізняє геній мислителя, те, що всі його оповідання, під живою рухливістю постатей, відкривають глибоке поле ідей, систем, теорій. В Бальзака знайдете все — естетику, етику, політику, метафізику, релігію, соціологію, філософію історії.“ І всі ці геніяльні думки — усунув легкодушний „перекладчик“, чи редактор, якому очевидно далеко тяжше було віддати по українську нпр. блискучу й понуру філософію дому гри, або блискотливі обсервації найбільш заплутаних душевних станів, — аніж оповідання про те, як герой увійшов на сальо або відсунув крісло. В передмові (М. Рудницького) до „перекладу“ зазначено, що „від цієї повісті добре починати знайомість з одним з найбільших європейських повістярів.“ Так, але не дасть читачеві найменшого поняття про того „європейського повістяра“, такий „переклад“, де з Бальзака викинуто все суттєве, де все покрано в варварський спосіб. Таж *Чародійна шкіра* не є шевська шкіра, якою можна крутити на всі боки, яку можна краяти як кому хочеться, а перекладчик, остаточно, не є швець!

Справа ся виглядає не так невинно. Вона — показник явища, яке ми давно вже спостерігали — потягу наших письменників в бік найменшого зусилля. То з'являються „популяризатори“, які, з ножицями в руках, відписують чужі твори. То „перекладчики“, які знущаються над автором, перекладаючи лише те, що їм легко йде, а випускаючи без надуми цілі сторінки оригіналу, бо се тяжке до передання... Куди се нас запровадить? І чого тоді писати „Бальзак“, замість „за Бальзаком переповів“ і пр., як переповідають у нас *Дон Кіхота* чи *Робінзона* для дітей. Як могло такому підприємству дати свою фірму *Діло*? І подумати, що люди, які „редагують“ такі „твори“ — мають перший голос в літературній журі і рішають про вартість творів красномовного письменства!

М. Л.

Барбе д'Оревіллі: *Чортці* Львів 1936 *Бібліотека Діла* стор. 205.

Сей „переклад“ зраджує всі прикмети попередного (Бальзака), себто він не є ніяким перекладом, лише перерібною славного французького письменника, перерібною довільною і нічим не оправда-

ною. І так: на стор. 2-й по словах „під вагою часу“ (останній рядок)— випущено 9 рядків оригіналу. На стор. 3-й—фраза: „відзначався незвичайною сміливістю“, тим часом в оригіналі говориться про сміливість „a la Murat, complice de Marmont“. Нащо ся „популяризація“? Нащо се сплюснення, ся примітивізація? Дальше по сій фразі — пропущено аж 16 рядків оригіналу. На 3-ійже сторінці пропущено 20 рядків оригіналу. Се в новелі *Кармазинова завіса*.

В новелі *Найкраще кохання Дон Жуана*, на стор. 146 — фраза: „перша свинина, наче перша звістка катастрофи.“ В оригіналі не „свинина“, а „білі волоски“, які „звістували інвазію варварів і кінець імперії“... Що завинив бідний Барбе д' Оревіллі, що не вмів так примітивно думати і виражатися, як деякі українські перекладчики? І нащо його калічити? На стор. 149 пропущена ціла сторінка оригіналу.

В оповіданні *Щастя в злочині* на стор. 90 пропущено цілі півтори сторінки оригіналу і т. д. Перед нами для порівняння французьке видання, в якому новелі, „переложені“ в бібліотеці *Діла* займають 287 сторінок. Колиб переложити цілий текст без пропусків, — в форматі бібліотеки *Діла*, переклад повинен би мати 373 сторінки, в дійсності він має — лише 204. Решту покраяно, випущено, знищено.

Уважаємо се за варварство, неможливе і недопустиме. Автор передмови М. Рудницький (чи не він і перекладчик?) твердить, що новелі Барбе — „втомилиби нашого читача, якби перекласти їх повнісний текст.“ Може втомилиби перекладчика? Се инша річ. Автор передмови пише, що ті випущені місця „зрозумілі добре лише для французького читача.“ Направду? Ми думаємо, що вони прекрасно зрозумілі і для нашого читача, коли він справді освічений. Може бути, вони не зрозумілі і тяжкі для перекладчика, то инша справа, але тоді нехай не береться не за свою працю. Пишемо се без тіні злорадства. Але як могло *Діло* дати свою фірму ремісникам від літератури, які замість присвоїти нашому читачеві твори французького генія, дозволяють собі кптити і з нього і з читача. Час з тими методами скінчити? М. Л.

Г. Ламай: *Причини нашої програми в 1917-20 р. в-во Проміні* Львів 1936 стор. 32.

Не вложено в сю книжечку стільки сумлінної праці, скільки вимагає популяризаторство. Нема і почуття потрібної міри. Казати, що „ні як а инша нація не має стільки, що ми прекрасних, стільки світлих прикладів геройської посвяти та лицарського самовідречення в ім'я загально-національного добра“ — се, мягко виражаючися, пересадка... Така сама пересадка твердити, що „ж адна не видала такого лицарства хороброго, що хочби в часті дорівнювало нашому козацтву“ (підкрес. моє—М. Л.). „Нові Борці“, „Пророк“, „Великий Акт“ — з великої букви — на що се? Автор мусить заражати читача своїм патосом і письменницьким хистом, але не друкарськими способами. Замість „естонці“ — стоїть в брошурці — „еспанці“, замість ген. Натієва—Нашієва. Чомусь Грекова, що був спочатку генералом російської армії — зроблено австрійком (стор. 15), Отмарштайна—німцем, яким він не був. Як можна писати, що „Росія під оглядом територіяльним і щодо кількості населення майже чотири рази більша від України“? Щодо кількості населення, то Росія найвище в два і пів рази тільки більша за Україну, а щодо території — то напевно більша від України що найменше в двадцять разів. Чи тяжко було заглянути до якоїсь енциклопедії? „Розпалити резервуар хотінь“ — може й патетично, але якжеж штучно! Повчати читачів, що большевики впродовж 1917 року були заняті боротьбою не лише з Керенським, але і з Денікіним і Вранглем (се в 1917 році!) — значить дуже несумлінно ставитися і до свого завдання і не шанувати читача... Цитати з Ле-Бона, Грушевського, Винниченка, маємо вражіння, не з першої руки. Авторів жаль, що „коротке життя не дозволило нашому Генієві (Шевченкові) випрацювати конкретний план визволення“ (стор. 29) — звучить просто комічно... Як на 32 сторінки, всіх отих неточностей, помилок і комізмів за багато. Так за багато, що не ратує брошурки навіть її правильне наставлення: „що головна причина програми наших визвольних змагань лежить в

кволости і в хибнім наставленні нашого тодішнього політичного про-
воду. „Кваліть“ виявляється не лише в провідництві, але нераз і в
писанню. А популяризація — повторяємо — річ дуже складна і відпо-
відальна, за яку треба братися з соліднішим приготуванням і з біль-
шою сумлінністю. М. Л.

Леонид Мосендз: *Засів* повість Чернівці 1936.

Читає: *Сучасні українські поети* Чернівці 1936.

Засів — повість, свого часу друкована в *Лит. Наук. Вістнику* і у *Вістнику*. З піетизмом оповіджена історія формовання української душі молодого хлопця в ріднім оточенні села, але серед зденаціоналізованої верстви Великої України. Перші сумніви, перші пориви, перші душевні конфлікти, нарешті — бунт. Повість Мосендза, поета і автора блискучих новел — займе своє місце серед подібних романів-хронік інших наших авторів.

Сучасні українські поети — се не критичний нарис у властивім значінні слова, лише — фільмова стяжка, де автор пересовує перед нами найхарактеристичніші фрагменти з творчості вибраних поетів, даючи до сеї стяжки свої „написи“, часто дуже влучні. Головну увагу Читає присвячує поетам *Вістника* — Е. Маланюкові, О. Ольжичеві, Ю. Кленові, Олені Телізі, Б. Кравцеву, Л. Мосендзові, торкається також писань Ю. Дарагана, Ю. Липи й М. Гриви. Ор. К.

Від Адміністрації

Для перевірки рахунків подаємо рівночасно, що належить за «Вістник» і «Квартальник» для краєвих передплатників до IX. кн. «Вістника» і 2 кн. «Квартальника» (Тамсниця організації) включно, а для заграничних — до кінця 1936 р.

Хто знаєби найновіші адреси, просимо подати: Михайло Скорець, (перед-
тим) Станіславів; студ. М. Луцик, Вільно; Зенон Косак, Серадз; Євген По-
тапів, Вронки.

За придняння нових передплатників дякуємо: Степанові Зошуківі, студ. Ко-
ломия; Іванові Орликіві, Америка; М. Червінському, Рогатин.

Вп шл. Др. Л. Чикаленко, Варшава; до кінця року належить за «Віст-
ник» зл. 11.80; Молода Громада, Тернопіль; до кінця б. р. належить 1 зл.,
лише за «Квартальник»; Роман Паньків, Краків; Книгарня ім. Шевченка у
Львові передала нам зл. 4.35; Др. М. Доброміль в Грималові; зл. 45 переда-
но Науковому Товариству ім. Шевченка і 5.50 Адм. «Голосу Нації»; Мгр. Е.
Пашан в Підгайнях; зл. 3 передано Адм. «Нового Часу» у Львові; Я. Слі-
панський, Аргентина; зл. 23 передали «Самоосвіті»; А. Березук, Кордоба, Укр.
Стр. Громада в Б-с Аїрес, дотепер нам не переслала передплати (10 пе-
зів) яку Ви заповіли в листі з 3 червня.

Дир Л. Киселиця, Чернівці, зл. 200 одержали; М. Сурмач (15 дол.), В. Різ-
ник Нью Йорк; В. Гимон, Буенос Аїрес; Укр. Академ. Громада, Прага; Укр. Акад.
Спілка, Брюксель; Др. Ю. Романьчук, Відень; І. Журавський, А. Бойков, (книж-
ки резервусом) Франція; Іван Орлик, і о. М. Чапельський, Америка; «Морава», Ві-
день; М. Хлипава, Канада; Е. Лехович, Др. Л. Мишуга, Д. Галичин, Америк-
а; А. Господинов, Вінніпег; Др. О. Ольшевський, Інж. Т. Мороз, Др. А. Ма-
лик, Інж. А. Мельничук, Чехія; гроші одержали, книжки і рахунки вислали.

Тарас Цимбалістий (Easton) зл. 21.; С. Фік (Newark) 5.27; просимо
подати свої точні адреси і повідомити на яку ціль вислали гроші.

Нові книжки

*Антологія сучасної української
поетії* І. Поети 1920 рр ред. Е. Ю.
Пеленського Львів 1936 вид. Рідної
Школи і Ізмарагда ст. 128.

Бальзак — Чудодійна шкіра
Львів 1936 Бібліотека Діла ч. 4 ст. 180.

Франц Кокосовський — Культур-
ний рух на Лемківщині Львів 1936
вид. музею „Лемківщина“ Сянік ч.
І. ст. 16.

Галицько-Волинський Літопис І.
переклав і пояснив Теофіл Костру-

ба Львів 1936 вид. Іван Тиктор
сл. 128.

Кузьма Расович — Сталість за-
кона розвинення індивідуальності
Кременець Зпш. І ст. 80.

Депо з історії міста Ярослав
Ярослав 1935 ст. 12.

Др Михайло Антонович — Князь
Репнін генерал-губернатор Саксонії
Укр. Наук. Інститут в Берліні ст. 64

Трагедія казачества ч. III Па-
риж 1936 ст. 700 з мапами.

1 число „КВАРТАЛЬНИКА ВІСТНИКА“

Д. ДОНЦОВ

ДВА ПАТРІОТИЗМИ

Ц. зп. 1.

Вже вийшло 2 число

„КВАРТАЛЬНИКА ВІСТНИКА“

Д. ВАРНАК

ТАЄМНИЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ

Ц. зп. 1'50

без пересилки.

Книжка відповідає на дражливі питання:

Що дає організації силу?

Що дає їй розмах?

Що підточує її і нищить?

Що, які засади — має взяти собі в основу?

Увзгляднено головні принципи національ-соціалістичної партії в Німеччині.

„О Б Р І Ї“

Видає і редагує:

БОГДАН КРАВЦІВ.

Ілюстрований літературно-мистецький і науковий тижневик

Передплата річна — 5— зл., піврічна — 2.60 зл.,
квартальна — 1'40 зл., місячна — 50 гр.

Адреса Редакції і Адміністрації: **Львів, Земляковського 2.**

Е. МАЛАНЮК

ЗЕМНА МАДОННА

IV книга лірики

Ціна 2 зл. без пересилки

Замовляти в Адміністрації „Вістника“

Студентський Вістник

присвяч. пекучим проблемам молодого українства
Книжка за червень с. р. уже на вичерпанню.

Листи для Редакції та Адміністрації слати на адресу:
Іван Сосенко, Львів, вул. Львівських Дітей 28 I пов.

III
112531

Книгозбірня 1936 Р. 4. кн. 9

ч. 1 1934 р.

М. ОСТРОВЕРХА

Мусоліні

Ц. зл. 1

ч. 2

МИКОЛА МАКІЯВЕЛЬ

Володар

Ц. зл. 2

ч. 3

М. АНТОНОВИЧ

Геррес

Ц. зл. 1

ч. 4

Р. ЄНДИК

А. Гітлер

Ц. зл. 1

ч. 1 (5) 1935 р.

Д. ВАРНАК

Кардинал Мерсіє

Ц. зл. 1

ч. 2 (6)

Л. МОСЕНДЗ

Штайн

Ц. зл. 1'50

ч. 3 (7)

Д. ВАРНАК

Даніель О' Коннель,

Ц. зл. 1

ч. 4 (8)

В. ТЕМЛЯК

Вогнистий Хрест

полковник Ля Рок

Ц. зл. 1'50

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
103 Ав. А. Нью-Йорк.

ЦІНА КН. 2'20 зл.

Видав: Ольга Бачинська. За редакцією відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.
